

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ AGENTLİYİ

"VƏTƏNDAŞLARIN SOSIAL
RİFAHI NAMINƏ"
İCTİMAİ BİRLİYİ

İRƏVAN

TARİXİMİZ • TORPAĞIMIZ • TALEYİMİZ

ИРЕВАН

НАША ИСТОРИЯ • ЗЕМЛЯ • СУДЬБА

IREVAN

OUR HISTORY • LAND • DESTINY

ŞƏRQ-QƏRB
BAKİ 2023

İRƏVAN. Tariximiz, torpağımız, taleyimiz

Bakı, “Şərq-Qərb”, 2023, 204 səh.

ИРЕВАН. Наша история, земля, судьба

Баку, «Шарг-Гарб», 2023, 204 стр.

IREVAN. Our history, land, destiny

Baku, “Şərq-Qərb”, 2023, 204 pg.

ISBN 978-9952-567-85-4

Layihənin rəhbəri:

İradə Rizazadə

“Vətəndaşların Sosial Rifahı Namina” İctimai Birliyinin sədri

Məsləhətçi:

Nazim Mustafa,

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Dövlət mükafatı laureatı

Koordinator:

Nədimə Rəhimli

“Vətəndaşların Sosial Rifahı Namina” İctimai Birliyinin sədr müavini

“İrəvan – tariximiz, torpağımız, taleyimiz” adlı fotoalbomda qədim yurdumuz Qərbi Azərbaycanın və İrəvan şəhərinin tarixi abidələrini, mədəniyyətini və tarixi şəxsiyyətlərini özündə ehtiva edən fotoşəkillər yer almışdır. Bu şəkillərin və rəsm əsərlərinin əksəriyyəti xarici səyyahlar, rəssam-fotoqraflar tərəfindən çəkilibdir ki, bu da həmin ərazilərin azərbaycanlılara məxsus olduğunu bir daha sübut etmiş olur.

Фотоальбом «Иреван – наша история, земля, судьба» содержит фотографии исторических памятников, культуры, образования, издательского дела и исторических деятелей нашей древней родины, Западного Азербайджана – Иревана. Большинство фотографий и картин, представленных в фотоальбоме, являются работами иностранных путешественников и художников-фотографов, что еще раз доказывает принадлежность этих территорий азербайджанцам.

The photo album “İrəvan – our history, land, destiny” contains photographs of the historical monuments, culture, education, publications and historical figures of our ancient homeland, Western Azerbaijan – İrevan. Most of the pictures and paintings displayed in this album are the works of foreign travelers and artists-photographers, which prove once again that these territories belong to Azerbaijanis.

Fotoalbom “Vətəndaşların Sosial Rifahı Namina”

İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən

“Qərbi Azərbaycanın tarixi abidələri və mədəni irsi”

mövzusunda sərginin keçirilməsi və fotoalbomun çapı layihəsi çərçivəsində

Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına

Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə yardımı ilə hazırlanmışdır.

Fotoalbomun məzmununda əks olunan fikir və mülahizələr müəllifə aiddir və Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin rəsmi mövqeyini əks etdirməyə bilər.

“VƏTƏNDAŞLARIN SOSIAL
RİFAHI NAMINƏ”
İCTİMAİ BİRLİYİ

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az
info@eastwest.az

© İradə Rizazadə, 2023

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV

Qərbi Azərbaycandan olan qaçqınlarla görüşü zamanı demişdir:

“Mən tam inanıram ki, öz doğma dağlarınızı, bulaqlarınızı, çaylarınızı da görəcəksiniz, ata-babalarınızın qəbirlərini də görəcəksiniz. Mən buna inanıram və bu inamla da sizin qarşınızda nitq söyləyirəm”.

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ

в своем выступлении во время встречи с беженцами из Западного Азербайджана сказал:

«Я верю, что вы увидите ваши родные горы, родники, реки и могилы ваших предков. Я верю в это и с этой уверенностью выступаю перед вами».

NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV'S

speech during the meeting with the refugees from Western Azerbaijan:

“I believe that you will see your native mountains, springs, rivers, and the graves of your ancestors. I believe in it and I am speaking in front of you with this belief.”

PREZİDENT İLHAM ƏLİYEV:

“Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir. Mən şadam ki, bu məsələ ilə bağlı – bizim əzəli torpaqlarımızın tarixi ilə bağlı indi sanballı elmi əsərlər yaradılır, filmlər çəkilir, sərgilər təşkil olunur. Biz növbəti illərdə bu istiqamətdə daha fəal olmalıyıq. Dünyanın müxtəlif yerlərində sərgilər, təqdimatlar keçirilməlidir. Çünki İrəvan bizim tarixi torpağımızdır və biz azərbaycanlılar bu tarixi torpaqlara qayıtmalıyıq. Bu bizim siyasi və strateji hədəfimizdir və biz tədricən bu hədəfə yaxınlaşmalıyıq”.

ПРЕЗИДЕНТ ИЛЬХАМ АЛИЕВ:

«Наши исторические земли – Иреванское ханство, Зангезур, Гейча. Об этом должно знать и молодое поколение, и весь мир. Рад, что в связи с этим вопросом – историей наших исконных земель сегодня создаются солидные научные труды, снимаются фильмы, организуются выставки. В предстоящие годы мы должны быть более активными в этом направлении, в различных уголках мира должны проводиться выставки, презентации. Потому что Иреван – наша историческая земля, и мы, азербайджанцы, должны вернуться на эти исторические земли. Это – наша политическая и стратегическая цель, и мы должны постепенно приближаться к ней».

PRESIDENT ILHAM ALIYEV:

“The Iravan Khanate, Zangazur and Goycha regions are our historical lands. The younger generation and the whole world must know this. I am glad that fundamental research papers are being developed, films are being produced and exhibitions are organized in respect to our ancestral lands. In the coming years, we should be more active in this direction; exhibitions and presentations should be held in different parts of the world because Iravan is our historical land and we, Azerbaijanis, must return to these historical lands. This is a political and strategic goal that we must strive to gradually reach”.

Sizə Vətənimdən danışmaq istəyirəm. Uca minarəli məscidləri, gözəl sarayları, geniş karvansaraları ilə tarixdə iz qoymuş Vətənimdən. Mənim unudulmaz, nisgilli İrəvanımdan...

Təəssüflər olsun ki, doğma yurdumuzdan illərdir, uzaq qalmışıq. Orada əcdadlarımızın qurduğu, inşa etdirdiyi tarixi abidələrimiz yerlə yeksan edilib. Azərbaycanlıların, demək olar ki, bütün izləri bu qədim torpaqlardan silinib. Bir tikilini sökmək, bir yazını pozmaq bu qədər asan görünməyə də, tarixi silmək mümkün deyil. Tarix gerçəkləri gec-tez üzə çıxarır.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunduqdan sonra, tarix boyu o torpaqlardan didərgin düşən hər bir ellimiz kimi, bizim də qəlbimiz yurdumuza geri dönmək arzusu ilə çırpınır. Geri dönmək isə müəyyən zaman aldığından Qərbi Azərbaycanın tarixi həqiqətlərinin o torpaqları görməyən gənclərimiz, yeniyetmələrimiz tərəfindən öyrənilməsi, eləcə də beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün müvafiq addımların atılması zəruridir. Bu məqsədlə sədri olduğum təşkilat tərəfindən ölkəmizdə ilk dəfə 2007-ci ildə Qərbi Azərbaycanın tarixi abidələri mövzusunda kiçik fotosərgi keçirdik. Böyük maraqla qarşılanan sərgimizdə oranın sakinləri tərəfindən yeni-yeni unikal şəkillər, məlumatlar əldə etdik. Ən əsas tapıntılarımız isə İrəvanı sonuncu idarə edən xanlarımızın nəsil davamçıları, tarixi şəxsiyyətlərin ailə üzvləri haqqında məlumatlar idi. Bu illər ərzindəki fəaliyyətimiz nəticəsində bu istiqamətdə kifayət qədər işlər gördük və hər zaman doğma torpaqlarımıza qayıtmaq ümidi ilə yaşadığımız qarabağın işğaldan azad olunması və məcburi köçkünlərin öz torpaqlarına qayıtması bizim də öz doğma yurumuza – İrəvana, Zəngəzura, Vedibasara, Göyçəyə və digər ərazilərə tezliklə qayıdacağımıza inamımızı artırdı. Bu inamımız həmçinin cənab Prezident İlham Əliyevin bu nitqindən sonra daha da gücləndi: *“Əminəm ki, gün gələcək və Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımız, onların yaxınları, uşaqları, nəvələri tarixi diyarımız olan Qərbi Azərbaycana qayıdacaqlar. Mən əminəm ki, bu gün gələcək və əminəm ki, Qərbi azərbaycanlılar böyük coşqu və həvəslə öz doğma torpaqlarına qayıdıb orada yaşayacaqlar”*.

Doğrudur, Qərbi Azərbaycanda, İrəvanda ərazilərin adları və toponimləri mərhələli şəkildə dəyişdirilmiş, bizə – azərbaycanlılara məxsus olan heç bir abidə qalmamışdır.

Məhz erməni, rus, ingilis, alman, fransız tarixçi, səyyah və rəssamların çəkdiyi fotosəkillər, rəsm əsərləri bir daha sübut edir ki, hazırda Ermənistan adlanan ərazidə azərbaycanlılar yaşayıb, orada olan tarixi abidələr azərbaycanlılara məxsus olub.

Bu səbəbdən İrəvan torpaqlarına dair 3 dildə nəşr etdirdiyimiz bu fotoalbomun tarixi haqqımızın bərpasında, eləcə də beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında mühüm rol oynayacağına inanırıq!

İradə RİZAZADƏ

“Vətəndaşların Sosial Rifahı Naminə” İctimai Birliyinin sədri,
“Tərəqqi” medalı laureatı

Я хочу рассказать вам о своей Родине. О высоких минаретах мечетей, о прекрасных дворцах и просторных каравансараях, которые оставили неизгладимый след в истории моей Родины. Это мой незабываемый, родной Иреван...

К сожалению, мы уже много лет находимся вдали от Родины. Там исторические памятники, построенные нашими предками, были разрушены и сравнены с землей. С этой древней земли стерты почти все следы азербайджанцев. Хотя, кажется, так легко снести здание, уничтожить надпись, но стереть историю невозможно. Рано или поздно история откроет правду.

После депортации из Западного Азербайджана в 1988 году наши сердца, как и у земляков, которые временами были изгнаны и депортированы с родных очагов, трепещут от желания вернуться на Родину. Даже молодежь и подростки, знающие историю своих предков, семей, также желают увидеть земли, где родились и жили их предки. Их желание изучить историческую правду Западного Азербайджана и стремление донести эту правду до международного сообщества навели нас на мысль помочь им. С этой целью впервые в Азербайджане в 2007 году организация, председателем которой являюсь, провела небольшую фотовыставку, посвященную историческим памятникам Западного Азербайджана. После нашей выставки, вызвавшей большой интерес у общества, нам поступали новые уникальные фотографии и информации от бывших граждан, живших в свое время на территории Западного Азербайджана. Важными находками для нас были сами потомки Иреванских ханов, правителей ханства, фото и сами члены семей исторических деятелей. За годы нашей деятельности в этой сфере мы проделали большую работу. И каждый из нас всегда жил надеждой, что когда-нибудь мы вернемся на эти земли, в свои родные очаги. В результате освобождения Карабаха от оккупации и возвращения вынужденных переселенцев на свои земли появилась большая вера, что и мы скоро вернемся в Иреван, Зангезур, Ведибасар, Гейчу и т. д. Наша вера также укрепилась после выступления господина Президента Ильхама Алиева: «Я уверен, что настанет день, и наши соотечественники из Западного Азербайджана, их родственники, дети и внуки вернутся на нашу историческую землю – Западный Азербайджан. Я уверен, что этот день наступит, и я уверен, что западные азербайджанцы с большим воодушевлением вернутся на свои родные земли».

Правда, в Западном Азербайджане, в Иреване поэтапно были изменены все названия территорий, топонимы, не осталось ни одного памятника, принадлежащего нам – азербайджанцам. Но сколько бы не уничтожали следы нашей истории – полностью не смогли. Все фото, художественные картины, сделанные самими же армянскими, русскими, английскими, немецкими, французскими путешественниками, историками, художниками еще раз доказывают, что на территории, которая сегодня называется Арменией, жили азербайджанцы, исторические памятники принадлежали азербайджанцам. Этот изданный нами фотоальбом на 3-х языках сыграет важную роль в восстановлении и доведении до мирового сообщества нашего исторического права!

Ирада РИЗАДАЕ

Председатель Общественного объединения «Во имя социального благосостояния граждан»,
награждена медалью «Терегги» (Прогресс)

I want to tell you about my homeland. About my homeland, which has left a mark in history with its mosques with high minarets, beautiful palaces and spacious caravanserais. This is my unforgettable Irevan...

Unfortunately, we have been away from our homeland for years. There, the historical monuments built by our ancestors were destroyed. Almost all traces of Azerbaijanis have been erased from this ancient land. Although it seems so easy to demolish a building, to cross out a script, it is impossible to erase history. Sooner or later, history reveals the truth.

After being deported from Western Azerbaijan in 1988, our hearts are beating with the desire to return to our homeland, like every our compatriots who were displaced from those lands throughout history. Since it takes certain time to go back, it is necessary to take appropriate steps to show the historical truths of Western Azerbaijan to our youth and teenagers who have not seen those lands, as well as to convey these truths to the international community. For this purpose, for the first time in our country, in 2007, our organization held a small photo exhibition on the historical monuments of Western Azerbaijan. In our exhibition, which created great interest, we got new unique pictures and information from the residents of these lands. Our most important findings were descendants of our khans who ruled Irevan and family members of historical figures. As a result of our activities over the years, we have done enough work in this direction and we always lived with the hope of returning to our native lands. The liberation of Karabakh from occupation and the return of internally displaced people to their lands increased our confidence that we will soon return to our native land – Irevan, Zangezur, Vedibasars, Goyche and other areas. Our belief also became stronger after Mr. President Ilham Aliyev's speech: "I am sure that the day will come and our compatriots from Western Azerbaijan, their relatives, children and grandchildren will return to our historical land. I am sure that this day will come and I am sure that the Western Azerbaijanis will return to their native lands with great enthusiasm."

It is true that in Western Azerbaijan, Irevan, the toponyms of the territories were gradually changed, and there are no monuments left belonging to us - Azerbaijanis.

But the photos and paintings taken by Armenian, Russian, English, German, French historians, traveler-artists once again prove that in the so-called Armenia, Azerbaijanis lived always, and the historical monuments belonged to Azerbaijanis.

For this reason, we believe that the publication and distribution of the photo album about Irevan in 3 languages will play an important role in the restoration of our historical rights, as well as in its delivery to the international community!

Irada RIZAZADEH

**Chairperson of the Public Union "For the Social Welfare of Citizens",
awarded with "Tereggi" (Progression) medal**

Hər bir azərbaycanlı üçün qədim Bakı, Gəncə, Bərdə, Şəki, Dərbənd, Naxçıvan, Təbriz, Ərdəbil şəhərləri nə qədər əzizdirsə, İrevan şəhəri də bir o qədər əziz və doğmadır.

Müxtəlif dövrlərdə İrevan şəhərinin yerləşdiyi ərazi Urartu, Sasani, Ərəb xilafəti, Sacilər, Şəddadilər, Səlcuqilər, Eldənizlər, İlxanilər, Teymurilər, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər, Əfşarlar, Qacarlar, çar Rusiyası dövlətlərinin tərkibinə daxil olmuşdur.

İrevan şəhəri 40°08' şimal en dairəsi və 44°10' şərq uzunluğunda, Ağrı vadisinin şimal-şərq hissəsində yerləşir. Dəniz səviyyəsindən, təqribən, 900–1000 metr yüksəklikdə salınan İrevan şəhəri hər tərəfdən bağlarla əhatə olunmuşdur.

Qədimdən yalnız Azərbaycan türklərinin məskun olduqları bu şəhərin adı Orta əsr yazılı mənbələrində Rəvan, İrevan, İrivan kimi qeyd edilmişdir. XIX əsrin əvvəllərində rus qoşunlarının işğalından sonra şəhərin adı Erivan (Эривань) kimi yazılmış, daha sonralar – XX əsrdə tarixdə ilk dəfə erməni dövlətinin paytaxtına çevrildikdən sonra Yerevan adlandırılmışdır. Erməni tarixçiləri hazırda Yerevan adlandırdıqları şəhərin adının Urartu çarı I Argiştinin dövründə (e.ə. 782-ci ildə) salınmış Erebuni (İrponi) qalasının adı ilə bağlamağa çalışırlar. Erebuni qalası isə yalnız hərbi-istehkam məqsədilə inşa edilmişdi və onun ətrafında heç vaxt şəhər infrastrukturunu formalaşmamışdır. Urartuluların ermənilərə heç bir aidiyyəti olmadığı kimi, qədim Erebuni qalasının da indiki İrevan şəhəri ilə nə məkan, nə də tarixi baxımdan əlaqəsi vardı. Qədim yaşayış məntəqəsi olan, Orta əsrlərdən şəhər kimi formalaşan İrevan yaşayış məntəqəsi ilə, 1950-ci ildə arxeoloji qazıntılar zamanı üzə çıxan Erebunu qalası arasında xeyli məsafə olmuşdur. Yalnız XX əsrin ikinci yarısından Erebuni qalasının yerləşdiyi Qanlı təpəni də şəhərətrafı əraziyə daxil etmişlər. Urartulular dövrünə aid tapılan mixi yazılardan aydın olmuşdur ki, e.ə. VIII əsrin əvvəlində Ağrı vadisi (Araz çayının sol sahili və Arpaçayın aşağı axarı) urartulular tərəfindən işğal edilənədək həmin ərazi Aza xalqının ölkəsi adlandırılmışdır.

İrevan şəhəri və onun ətrafındakı hidronimlərin (çay, göl, bulaq və s.), oronimlərin (dağ, dərə, aşırım, düzənlik və s.), oykonimlərin (yaşayış məntəqələri, küçələr, məhəllələr və s.) mütləq əksəriyyətinin Azərbaycan türkcəsində olması bir daha onu göstərir ki, bu ərazi azərbaycanlıların qədim yaşayış məskənlərindən olmuşdur. İrevan şəhəri ərazisində aparılan qazıntılar zamanı aşkara çıxan maddi mədəniyyət nümunələri içərisində indiyədək ermənilərə məxsus hər hansı nümunəyə rast gəlinməmişdir. Urartuluların süqutundan Ərəb xilafətinin bərqərar olmasınadək keçən, təqribən, 1200 il ərzində heç bir mənbədə bu yaşayış məntəqəsinin adı çəkilmir. Bunları bəzi obyektiv erməni tarixçiləri də etiraf edirlər.

Ticarət yollarının üzərində yerləşən və şəhər kimi Orta əsrlərdə formalaşan İrevan – yalnız Azərbaycan türklərinin yaşadığı bu qala-şəhər eyni zamanda Azərbaycanın zəngin mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur.

İrəvan şəhəri bir mərkəz kimi, Çuxur-Səəd bəylərbəyliyi və İrəvan xanlığı dövrlərində sosial-iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf etmişdir.

Zəngi (indi Hrazdan adlandırılır) və Gedər (Qırxbulaq) çaylarının arasında yerləşən İrəvan şəhəri Orta əsrlərdə şimal-qərb və şimal-şərq tərəfdən dağlar və təpələrlə, cənub və cənub-qərb tərəfdən isə əkinəyararlı vadi ilə əhatə olunmuşdu. İrəvan qalası Zəngi çayının sol sahilindəki sıldırım təpənin üzərində salınmışdı. Coğrafi baxımdan strateji əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün İrəvan şəhəri daim müharibələr meydanına çevrilmiş, dəfələrlə əldən-ələ keçmişdi.

Müharibələr və zəlzələlər nəticəsində böyük dağıntılara məruz qalan şəhər hər dəfə qısa müddətdə yenidən bərpa edilmişdi. Çox məşhur olan İrəvan qalası və bağları şəhərə gələn bütün səyyahların diqqət mərkəzində olmuş, öz qeydlərində onlar haqqında geniş məlumatlar vermişlər.

Quru subtropik iqlim zonasında yerləşən İrəvan şəhəri olduqca münbit və bərəkətli torpaqlarla əhatə olunmuşdu. Məşhur İrəvan bağları və bostanları İrəvan xanlarının müxtəlif dövrlərdə Zəngi və Gedər çaylarından çəkirdikləri kanallarla suvarılmışdı. Zəngi çayından şəhərdəki və ətrafdakı bağları suvarmaq üçün 4 kanal – Mamrə, Abuhəyat, Dəlmə və Təzəkənd kanalları çəkilmişdi. Şəhərin cənubundakı bağlar isə Gedər çayından çəkilən kanal və arxlarla suvarılırdı. İrəvan torpaqlarından ildə 2-3 dəfə məhsul götürülürdü.

XX əsrin əvvəllərində İrəvan şəhəri 4 mənbədən – Zəngi çayı, Söyüdlük adlanan ərazidəki çoxsaylı bulaqlar, Gedər çayının şəhər bağlarından keçən hissəsində tikilən su anbarı və müxtəlif yerlərdə qazılan kəhrizlər vasitəsilə içməli su ilə təmin edilirdi. XX əsrin əvvəlində İrəvandan təqribən 19 km uzaqlıqda Gedər çayının mənbəyindən şəhərə su kəməri çəkilmişdi. Bu kəmərin çəkilməsində şəhərin imkanlı azərbaycanlılarının müstəsna xidmətləri olmuşdu.

Xanlıqlar dövründə İrəvan şəhəri dörd massivdən – Qala, Şəhər (Şəhri), Təpəbaşı və Dəmirbulaq yaşayış massivlərindən ibarət olmuşdur. Sayca çox az olan ermənilər yalnız şəhərin ətrafındakı bəzi qəsəbələrdə yaşayırdılar. Şəhər (Şəhri) massivi İrəvanın ən qədim hissəsi idi. Şəhərin qərbində yerləşən Təpəbaşı massivində (hazırda Kond adlanır) Hindistandan gəlmiş 50-yə yaxın erməni qaraçı ailəsi (boşalar) məskunlaşmışdılar. Təpəbaşı massivini Şəhər massivindən İrəvanın adlı-sanlı adamlarının çoxsaylı bağları ayırırdı. Şəhərin cənubunda yerləşən Dəmirbulaq massivində (hazırda Karanki Tağ adlanır) yalnız azərbaycanlılar yaşayırdılar.

Şəhərin mərkəzi hissəsində Böyük Meydan adlanan 400x400 m ölçüdə meydan yerləşirdi. Ağır yükləri çəkmək üçün Qantar tərəzisi, yüngül yükləri çəkmək üçün Mizan tərəzisi bu meydanda qoyulmuşdu. Digər meydanlar Xan bağı, Zal xan, Hüseyinli xan, Fəhlə bazarı meydanı adlanırdı. Pənah xan Makinskinin imarətinin yerləşdiyi ərazi isə son vaxtlaradək Pənah xan meydanı adlanırdı.

XIX əsrin sonları – XX əsri əvvəllərində İrəvan şəhərində adları azərbaycanca olan onlarla küçə mövcud idi. Qədim İrəvanda bu küçələr məşhur idi: Şəriət, Karvansara, Qala, Sultan, Çölməkçi, Naxçıvan, Bazar, Daşlı, Paşa xan, Qarıblar ocağı, Dəyirmanlı, Məscid, Fəhlə bazarı, Təpəbaşı, Qəbiristan, Naib, Mir Cəfər, Rüstəm xan, İmamrə, Korbulaq, Bəy, Kətan, Dükənli, Sallaxlar və s.

Bağlar diyarı İrəvanda və onun ətrafında 1473 bağ mövcud olmuşdur ki, onlardan 772-si şəhərin içərisində idi. Sərdar bağı, Dəlmə, Abbasdərəsi, Abuhəyat, Keşəqli, Qızıqla, Dərə bağı, Səvzikəri, Xosrovabad, Söyüdlü, Qul dərəsi, Kənkən, Kərpicxana bağlarının ad-sanı İrəvandan çox-çox uzaqlara yayılmışdı. İrəvan bağlarının bəzi məhsulları qurudulmuş şəkildə Avropaya ixrac edilirdi.

Şəhərdə və onun ətrafında 45 dəyirman mövcud idi. Azərbaycanlılara məxsus dəyirmanlar – Hacıbəyim, Məhəmməd xan, Sübhənqulu xan, Qala, Xan, Doqquz dəyirmanları şəhərin ən böyük dəyirmanları olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində İrəvan qalası, onun içərisində yerləşən Xan sarayı, Abbas Mirzə məscidi şəhərin tarixi-memarlıq incilərindən hesab olunurdu. Erməni vandalları İrəvan qalasını və onun içərisində yerləşən bütün tarixi-memarlıq abidələrini tədricən yer üzündən silmişlər.

1918-ci ildə Cənubi Qafqazda ilk dəfə erməni dövləti – Ermənistan Respublikası yarananda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Milli Şurası İrəvan şəhərinin paytaxt kimi ermənilərə güzəşt edilməsi haqqında qərar qəbul etmişdi.

1924-cü ildə İrəvanın baş planı hazırlanaraq həyata keçirilməyə başlandıqda şəhərdə mövcud olan azərbaycanlılara məxsus tarixi-memarlıq baxımından əhəmiyyət kəsb edən bütün abidələri bir-birinin ardınca yox etdilər ki, gələcəkdə İrəvanı erməni şəhəri kimi təqdim edə bilsinlər. XX əsrin 30-40-cı illərində İrəvan şəhərinin mərkəzindəki azərbaycanlı məhəllələri mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilsə də, XIX əsrin əvvəllərindən etibarən erməni məhəllələri azərbaycanlı məhəllələrini üzük qaş kimi əhatələdi. Ermənilər 50-60-cı illərdə azərbaycanlıların kompakt yaşadıkları məhəllələri, onların qədim qəbiristanlıqlarını yeni tikililər inşa etmək bəhanəsilə yerlə yeksan etdilər.

1924-cü ildə Aleksandr Tamanyanın layihəsi əsasında həyata keçirilən İrəvan şəhərinin rekonstruksiyası, əslində, azərbaycanlıların izini silməyə xidmət edirdi. Bunun nəticəsidir ki, İrəvan şəhərində Göy məsciddən savayı, yaşı 250 ildən yuxarı bircə dənə də olsun tarixi-memarlıq abidəsi qalmamışdır.

Müasir İrəvan şəhərində ermənilərə məxsus yaşı 200 ildən çox olan, bir dənə də olsun tarixi-memarlıq abidəsi mövcud deyil. Çünki İrəvan şəhərində ermənilər XIX əsrin əvvəllərində – Rusiya İrəvan xanlığını işğal etdikdən sonra tədricən İran və Türkiyədən köçürülüb gətirilərək məskunlaşdırılmışlar. İrəvanda tarixi-memarlıq abidələri Şərq memarlığı üslubunda inşa edildiyindən səyyahlar və salnaməçilər öz əsərlərində İrəvanı məhz tipik müsəlman şəhəri kimi təsvir etmişlər.

Prezident İlham Əliyev 2022-ci il dekabrın 24-də Qərbi Azərbaycan İcmasının inzibati binasında bir qrup ziyalı ilə keçirdiyi görüşdə ritorik sual səsləndirdi: “İndi göstərin görək İrəvanın tarixi mərkəzi haradır?” Cavabını da özü verdi: “Bu tarixi mərkəz Azərbaycan xalqının tarixi irsi idi, hansı ki onlar dağıdıblar. Şəhərsalma adı altında bütün tarixi binalarımız, o cümlədən İrəvan qalası, Sərdar sarayı dağıdılıb”.

2003-cü ildə İrəvanın mərkəzi Respublika meydanında aparılan qazıntı zamanı Zal xan məscidinin və Zal xan hamamının qalıqları meydana çıxdı. Tələsik üstünü basdırdılar ki, bu tikililərin azərbaycanlılara məxsus olduğu aşkarlanmasın. Təpəbaşı məhəlləsindəki izimizi silmək üçün də Ermənistan hökuməti hazırda yeni proqram həyata keçirir.

Azərbaycanlılara qarşı törədilən 1905-1906-cı illər kütləvi qırğınları, 1918-1920-ci illər soyqırımları, 1948-1953-cü illər və 1988-1989-cu illər deportasiyaları İrəvan şəhərinin azərbaycanlı simasını ermənilərin xeyrinə tamamilə dəyişdirdi. İrəvan şəhərindən azərbaycanlıların maddi mədəniyyət izlərini silən, ardınca azərbaycanlı etnik kimliyini yox edərək monoetnik erməni şəhəri yaratmağa nail olan ermənilər indi də tarix kitablarından, dərsliklərdən azərbaycanlıların izini silməyə çalışırlar.

Ermənilərin mövqeyi belədir ki, İrəvan ərazisində mövcud olan və bu günədək gəlib çatan azərbaycanlılara məxsus abidələr tarixi saxtalaşdırmaq yolu ilə “fars”, “türkmən”, “monqol” abidəsi adlandırılınsın və bununla da həmin abidələrin əsl sahiblərinin kimlər olduğu ört-basdır edilsin.

İndiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara məxsus tarixi-memarlıq abidələrinin qəsdən dağıdılması, onların mənsubiyyətinin dəyişdirilməsi, yaxud özününküləşdirilməsi beynəlxalq humanitar hüququn, xüsusən də 1949-cu ildə qəbul edilmiş Cenevrə Konvensiyalarının, UNESCO-nun 1954-cü il və 1970-ci il Konvensiyalarının kobud şəkildə pozulmasıdır.

Nazim MUSTAFA

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Dövlət mükafatı laureatı

Насколько для каждого азербайджанца дороги древние города Баку, Гянджа, Барда, Шеки, Дербент, Нахчыван, Тебриз, Ардебиль, настолько дорог и родной город Иреван...

Территория, на которой расположен город Иреван, в разные периоды времени находилась в составе таких государств, как Урарту, Сасанидов, Арабского халифата, Саджидов, Шеддадидов, Сельджуков, Эльдегезидов, Эльханидов, Теймуридов, Гарагоюнлу, Аггоюнлу, Сефевидов, Афшаридов, Каджаров, царской России.

Город Иреван, расположенный в 40°08' северной широты и 44°10' восточной долготы, в северо-восточной части Агрыдагской равнины, на высоте 900-1000 м над уровнем моря, со всех сторон был окружен садами.

В средневековых рукописных источниках название этого города, в котором издревле проживали только азербайджанские турки, упоминалось как Реван, Иреван и Ириван. В начале XIX века, после завоевания русскими войсками, город стали называть Эривань, а впоследствии, после превращения его в XX веке в столицу первого в истории армянского государства, – Ереван. Армянские ученые стараются связать нынешнее название Еревана с названием крепости Эребуни (Ирпуни), построенной во времена царя Урарту Аргишти I (в 782 г. до н.э.). Крепость Эребуни была возведена только в военно-фортификационных целях, и вокруг нее никогда не формировалась городская инфраструктура. Насколько урартийцы не имели отношения к армянам, настолько и крепость Эребуни ни с территориальной, ни с исторической точки зрения не имела связи с нынешним городом Иреван. Между древним населенным пунктом Иреван, переросшим в Средние века в город, и крепостью Эребуни, обнаруженной в 1950 году в результате археологических раскопок, было огромное расстояние. Только со второй половины XX века территория Ганлы тепе, на которой располагалась крепость Эребуни, примкнула к окрестности города. Из найденных михийских письменностей (текстов), относящихся к периоду урартийцев, стало ясно, что в первой четверти VIII века до н.э. долина Агры (левобережье реки Араз и нижнее течение реки Арпачай), до завоевания ее урартийцами, называлась страной народа Аза.

Тот факт, что абсолютное большинство гидронимов (реки, озера, родники и т.д.), оронимов (горы, долины, перевалы, равнины), ойконимов (населенные пункты, улицы, кварталы т.д.) Иревана и его окрестностей имеет тюркское происхождение, еще раз доказывает, что эта территория являлась древним местом проживания азербайджанцев. Среди материально-культурных образцов, обнаруженных во время раскопок на территории города Иреван, не было найдено ни одного образца, присущего армянам. На протяжении 1200 лет, от падения государства Урарту и установления владычества арабского халифата на этой территории, ни в одном источнике не упоминалось название этого населенного пункта. Это также признают некоторые объективные армянские историки.

Иреван располагался на пересечении торговых путей и сформировался как город в Средние века. Этот город-крепость, в котором проживали только азербайджанские турки, также являлся одним из центров богатой культуры Азербайджана. Социально-экономическое развитие города Иреван, как центра, относится к периодам беглярбекства Чухур-Саад и Иреванского ханства.

Город Иреван, расположенный между реками Занги и Гедар, в Средние века с северо-западной и северо-восточной стороны был окружен горами и холмами, а с южной и юго-западной стороны плодородными долинами. Крепость Иреван была возведена на отвесном холме, расположенном на левом берегу реки Занги. Город, с географической точки зрения имевший стратегическое значение превратился в арену

непрекращающихся войн, в результате которых неоднократно переходил из рук в руки. Иреван, подвергавшийся большим разрушениям, в результате войн и землетрясений каждый раз в кратчайшие сроки заново восстанавливался. В исторических источниках имеются обширные сведения о знаменитой Иреванской крепости и ее садах, которые привлекали внимание всех прибывших в город путешественников.

Город Иреван находится в климатической зоне сухих субтропиков и окаймлен весьма плодородной и богатой почвой. Проведенные в разные времена иреванскими ханами каналы от рек Занги и Гедар орошали знаменитые иреванские сады и бахчи. Для орошения городских и окрестных садов из реки Занги были проведены 4 канала – Мамра, Абухайат, Далме и Тазакенд. А южные сады города орошались каналами и арыками, проведенными из реки Гырхбулаг. Иреванские земли давали по 2-3 урожая в год. До начала XX века Иреван обеспечивался питьевой водой посредством 4 источников – реки Занги, многочисленных родников, находящихся на территории под названием Союдлюк, водохранилища, построенного в городских садах у реки Гедар (Гырхбулаг), и прорытых в разных местах кяризов (подземный водопровод). В начале XX века от реки Гедар (Гырхбулаг) до Иревана был проведен водопровод протяженностью почти 19 км. Проведение этого водопровода – исключительная заслуга состоятельных азербайджанцев.

Во времена ханств город Иреван состоял из 4-х кварталов – Гала, Шехер (Шехри), Тепебашы и Демирбулаг. Армяне, будучи малочисленными, проживали только в пригородных деревнях. Квартал Шехер (Шехри) был самой древней частью города. В квартале Тепебашы (современный Конд), расположенном в западной части города, поселились около 50-ти семей армянских цыган (боши), прибывших из Индии. Многочисленные сады именитых жителей Иревана отделяли квартал Тепебашы от квартала Шехер. В квартале Демирбулаг (Караханк), расположенном в южной части города, проживали только азербайджанцы.

В центре города размещалась площадь, называемая Беюк Мейдан, размером 400×400 м. На этой площади находились весы Гантар для взвешивания тяжелых грузов и весы Мизан для взвешивания легких грузов. В городе были и другие площади: Хан багы, Зал хан, площадь Гусейнали хан и Фехле базары. Территория, на которой находился дом Панах хана Макинского, до последнего времени называлась площадью Панах хана.

В конце XIX – начале XX века в Иреване существовали десятки улиц с азербайджанскими названиями. В старом Иреване эти улицы были известны как Шариатская, Карван-сарайская, Гала (Крепостная), Султанская, Чолмакчинская, Нахчыванская, Базарная, Дашли-куча, Паша-ханская, Гариблар-оджагы, Дейирманлы-кучаси, Мечетьская, Фахла базары, Тапабашинская, Кабирстан-кучаси, Наиб-кучаси, Мир Джафар-кучаси, Рустамхан-кучаси, Мамринская, Корбулагская, Бекская, Катанская, Дуكانли-куча, Саллахлар и т.д.

В краю садов – Иреване и его окрестностях – было разбито 1473 сада, из которых 772 находились в самом городе. Такие сады, как Сардар багы, Аббасдереси, Абухайат, Кешаглы, Гызылгала, Дара багы, Савзи-кара, Хосровабад, Союдлу, Гул дереси, Кенкан, Керпичхана, прославились далеко за пределами Иревана. Некоторые плоды иреванских садов в виде сухофруктов экспортировались в Европу.

В городе и его окрестностях существовало 45 мельниц. Принадлежавшие азербайджанцам мельницы Гаджибейим, Мухаммед хан, Субхангулу хан, Гала Хан, Доггуз были самыми большими мельницами города.

В начале XX века Иреванская крепость и расположенный внутри нее Ханский дворец, мечеть Аббас Мирзы считались историко-архитектурными жемчужинами города. Армянские вандалы постепенно стерли с лица земли Иреванскую крепость и все расположенные внутри нее историко-архитектурные памятники.

В 1918 году, когда на Южном Кавказе впервые появилось армянское государство – Республика Армения, Национальным Советом Азербайджанской Демократической Республики было принято решение уступить Армении город Иреван, который должен был стать ее столицей. В 1924 году, после претворения в жизнь генерального плана города Иреван, все присущие азербайджанцам памятники города, обладающие историко-архитектурной ценностью, один за другим были уничтожены. Это было сделано с целью, чтобы в будущем представить Иреван как армянский город. В 30-40-е годы XX века азербайджанские кварталы в Иреване еще существовали. По причине того, что армяне были переселены в Иреван в начале XIX века, их кварталы располагались кольцом вокруг азербайджанских кварталов, словно оправа вокруг драгоценного камня. В 50-60-х годах кварталы компактного проживания азербайджанцев и их кладбища, под предлогом строительства новых зданий, были стерты с лица земли.

В том же 1924 году на основании проекта Александра Таманьяна была проведена реконструкция города Иреван, которая на самом деле служила цели уничтожения следов азербайджанцев. Результатом этих действий является тот факт, что в городе Иреван, кроме Гей мечети (Голубая мечеть), нет ни одного историко-архитектурного памятника старше 250 лет.

Президент Ильхам Алиев 24 декабря 2022 года во время встречи с группой интеллигенции в административном здании Западно-Азербайджанской общины озвучил риторический вопрос: «Теперь скажите, где исторический центр Иревана?» И сам же ответил на этот вопрос: «Этот исторический центр был наследием азербайджанского народа, который они разрушили. Под предлогом градостроения все наши исторические здания, в том числе Иреванская крепость, Сардарский дворец разрушены».

В 2003 году во время раскопок на площади Республика города Иреван были найдены остатки Зал хан мечети и Зал хан бани. Находка была спешно засыпана, чтобы не обнаружилась ее принадлежность азербайджанскому народу. Армянское правительство в настоящее время осуществляет в жизнь новую программу по уничтожению следов азербайджанцев в квартале Тепебашы.

Учиненные армянами массовые убийства азербайджанского населения в 1905-1906-х годах, геноцид 1918-1920-х годов, депортация 1948-1953 и 1988-1989-х годов полностью изменили облик азербайджанского города Иреван. Армяне, стерев с лица земли следы материально-культурного наследия азербайджанцев в Иреване, а вслед за этим, добившись уничтожения этнического наследия азербайджанцев, создали моноэтнический армянский город. Не довольствуясь этим, армяне теперь стараются исключить из своих книг и учебников упоминание об азербайджанцах.

Позиция армян такова – все принадлежащие азербайджанцам исторические памятники, дошедшие до наших дней, должны быть исторически фальсифицированы. Они готовы признать эти памятники персидскими, монгольскими, туркменскими, только бы не выяснилась их принадлежность истинным хозяевам.

Намеренное уничтожение историко-архитектурных памятников, принадлежащих азербайджанскому народу на территории Иревана, изменение их принадлежности, а также их присваивание – есть грубое нарушение Международного гуманитарного права, в особенности Женевской Конвенции 1949 и Конвенций ЮНЕСКО 1954 и 1970 годов.

Назим МУСТАФА,

Доктор философии по истории, лауреат Государственной премии

The city of Irevan is as native to every Azerbaijani as the ancient cities – Baku, Ganja, Barda, Sheki, Darband, Nakhchivan, Tabriz, Ardabil...

At different times, the area where the city of Irevan is located was part of the states of Urartu, Sasanian, Arab Caliphate, Sajis, Shaddads, Seljuks, Eldeniz, Ilkhanis, Teimuris, Karagoyunlu, Aggoyunlu, Safavids, Afshars, Gajars, Tasardom of Russia.

Irevan is located at 40°08' north latitude and 44°10' east longitude, in the northeastern part of Aghri valley. The city of Irevan, built at an altitude of approximately 900-1000 meters above sea level, is surrounded by gardens on all sides.

The name of this city, inhabited only by Azerbaijani Turks since ancient times, was mentioned in medieval written sources as Ravan, Irevan, Irivan. After the occupation by the Russian troops at the beginning of the 19th century, the name of the city was written as Erivan (Ериван), later, in the 20th century, after it became the capital of the Armenian state for the first time, it was called Yerevan. Armenian historians try to connect the name of the city, which they call Yerevan, with the name of Erebuni (Irpuni) fortress, which was built during the reign of the Urartian king Argishti I (in 782 BC). Erebuni fortress was built only for military fortification purposes, and no urban infrastructure was ever formed around it. Just as the Urartians have nothing to do with Armenians, the ancient Erebuni fortress had no spatial or historical connection with the current city of Irevan. There was a considerable distance between the ancient settlement of Irevan, which was formed as a city in the Middle Ages, and the Erebunu fortress, which was discovered during archaeological excavations in 1950. Only in the second half of the 20th century, the Blood Hill, where the Erebuni fortress is located, was included into the suburban area. It is clear from the cuneiform inscriptions found during the Urartian period that in the first quarter of the 8th century B.C., the Aghri Valley (the left bank of the Araz River and the lower reaches of the Arpachay River) was occupied by the Urartians, and that area was called the country of the Aza people.

The absolute majority of hydronyms (river, lake, spring, etc.), oronyms (mountain, valley, pass, plain, etc.), oikonyms (residential areas, streets, neighborhoods, etc.) in the city of Irevan and its surroundings are once again in Azerbaijani Turkish. It shows that this area was one of the ancient settlements of Azerbaijanis. Among the material and cultural samples discovered during the excavations in the territory of Irevan, no samples belonging to Armenians have been found so far. During approximately 1,200 years that passed from the fall of the Urartians till the establishment of the Arab caliphate, no source mentions the name of this settlement. Some objective Armenian historians also admit this.

This fortress-city, located on trade routes and formed in the Middle Ages as a city, inhabited only by Azerbaijani Turks, was also one of the rich cultural centers of Azerbaijan. The city of Irevan as a center developed rapidly socio-economically during the Chukhur-Saad Beylarbey and Irevan Khanate periods.

Located between Zangi (now called Hrazdan) and Geder rivers, the city of Irevan was surrounded by mountains and hills on the north-west and north-east sides, and an arable valley on the south and south-west sides. Irevan Castle was built on a steep hill on the left bank of the Zangi River. Since it had strategic importance from a geographical point of view, the city of Irevan has always been a battlefield and has been passed from hand to hand for many times. The city suffered from great destructions as a result of wars and earthquakes, was rebuilt in a short time each time. The very famous Irevan castle and gardens have always

been at the centre of attention for all travelers who come to the city, and extensive information has been provided about this city.

The city of Irevan, located in the dry subtropical climate zone, is surrounded by fertile and productive lands. The famous Irevan gardens and vegetable gardens were irrigated by canals drawn by Irevan khans at different times from Zangi and Geder rivers. Four canals - Mamre, Abuhayat, Delma and Tazakend canals - were built from the Zangi River to irrigate the gardens in the city and its surroundings. Gardens in the south of the city were irrigated by canals and ditches drawn from the (Kirkhbulag) river. Irevan lands were harvested 2-3 times a year. Until the beginning of the 20th century, the city of Irevan was supplied with drinking water from 4 sources - the Zangi river, numerous springs in the area called Soyudluk, a reservoir built in the section of the Geder (Kirkhbulag) river passing through the city gardens, and through wells dug in various places. At the beginning of the 20th century, a water pipeline was built to the city from the source of the Geder River (Kirkhbulak), approximately 19 km far from Irevan. The wealthy Azerbaijanis of the city had exceptional services in the construction of this pipeline.

During the khanate period, Irevan city consisted of four quarters - Castle, Sheher (City), Tepebashi and Demirbulag residential areas. Armenians, who were very few in number, lived only in some settlements around the city. The city (Shahri) massive was the oldest part of Irevan. About 50 Armenian Gypsy families (boshas) who came from India settled in the Tepebashi massive (currently called Kond) located in the west of the city. Tepebashi massive was separated from Sheher massive by numerous gardens of Irevan's famous people. Only Azerbaijanis lived in the Demirbulag massive (currently called Karanki Tag), located in the south of the city.

There was a 400x400 m square called Big Square in the central part of the city. Gantar scales for weighing heavy loads and Mizan scales for weighing light loads were located in this square. Other squares were called Khan garden, Zal khan, Huseynali khan, Fahla bazaar square. The area where Panah Khan Makinski's mansion is located was called Panah Khan Square until recently.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, there were dozens of streets with Azerbaijani names in the city of Irevan. These streets were famous in ancient Irevan: Shariat, Karvansara, Gala, Sultan, Cholmakchi, Nakhchivan, Bazaar, Dashli, Pasha Khan, Garibler ojaghi, Deyirmanli, Mosque, Fahla Bazaar, Tepebashi, Kabiristan, Naib, Mir Jafar, Rustam Khan, Imamre, Korbulag, Bey, Ketan, Dukanli, Sallakhtar, etc.

In Irevan - the land of gardens and surrounding areas there were 1473 gardens, 772 of them were inside the city. The glory of Sardar Baghi, Delma garden, Abbasdaresi, Abuhayat, Keshagli, Kizilgala, Dara garden, Savzikari, Khosrovabad, Soyudlu, Gul Daresi, Kankan, and Karpickhana gardens were spread far from Irevan. Some products of Irevan gardens were exported to Europe in dried form.

There were 45 mills in and around the city. Hajibeyim, Muhammad khan, Subhangulu khan, Gala, Khan, Dogguz mills belonging to Azerbaijanis were the biggest ones of the city.

Until the beginning of the 20th century, the Irevan fortress, the Khan's palace located inside it and the Abbas Mirza mosque were considered historical and architectural pearls of the city. Armenian vandals gradually destroyed the Irevan fortress and all the historical-architectural monuments located inside it.

In 1918, when the Armenian state - the Republic of Armenia - was established for the first time in the South Caucasus, the National Council of the Azerbaijan Democratic Republic made a decision to grant the city of Irevan as the capital to the Armenians

In 1924, after the master plan of Irevan was prepared and started to be implemented, they destroyed all the historical and architectural monuments belonging to the Azerbaijanis in the city, one after the other, so that

they could present Irevan as an Armenian city in the future. In the 30s and 40s of the 20th century, the Azerbaijani neighborhoods in the center of Irevan maintained their existence. Since Armenians settled in Irevan from the beginning of the 19th century, the Armenian neighborhoods surrounded the Azerbaijani neighborhoods like a ring. In the 1950s and 1960s, the neighborhoods where Azerbaijanis lived compactly and their ancient cemeteries were razed to the ground under the pretext of constructing new buildings.

In 1924, the reconstruction of Irevan city, carried out on the basis of Alexander Tamanyan's project, actually served to erase the traces of Azerbaijanis. As a result of this, except for the Blue Mosque, there is not a single historical-architectural monument left over 250 years old in Irevan.

There is not a single historical-architectural monument older than 200 years belonging to Armenians in the modern city of Irevan. Because in the beginning of the 19th century, after the occupation of Irevan Khanate by Russia, Armenians gradually migrated from Iran and Turkey and settled in Irevan city. Historical-architectural monuments in Irevan were built in the style of Eastern architecture. Travelers and chroniclers described Irevan as a typical Muslim city in their works.

During the meeting held by President Ilham Aliyev with a group of intellectuals in the administrative building of the West Azerbaijan Community on December 24, 2022, he raised a rhetorical question: "Now show us where the historical center of Irevan is?" He gave the answer himself: "This historical center was the historical heritage of the Azerbaijani people, which they destroyed. Under the name of urban development, all our historical buildings, including Irevan Castle and Sardar Palace, were destroyed."

In 2003, the remains of the Zal Khan mosque and the Zal Khan bath were discovered during the excavation in the central Republic Square of Irevan. They hurriedly covered it up so that it would not be revealed that these buildings belonged to us. The Armenian government is currently implementing a new program to erase our footprints in Tepebashi neighborhood.

Mass massacres of 1905-1906, genocide of 1918-1920, deportations of 1948-1953 and 1988-1989 against Azerbaijanis completely changed the Azerbaijani image of Irevan in favor of Armenians. The Armenians, who erased the material and cultural traces of Azerbaijanis from Irevan and succeeded in creating a mono-ethnic Armenian city by destroying the Azerbaijani ethnic identity, are now trying to erase the traces of Azerbaijanis from history books and textbooks.

The position of the Armenians is that the monuments belonging to the Azerbaijanis existing in the territory of Irevan and which have survived to this day should be called "Persian", "Turkmen", "Mongol" monuments by falsifying history, thereby covering up who are the real owners of those monuments.

Deliberate destruction of historical and architectural monuments belonging to Azerbaijanis in the territory of present-day Armenia, changing their ownership or appropriation is a gross violation of international humanitarian law, especially the Geneva Conventions of 1949, the UNESCO Conventions of 1954 and 1970.

Nazim MUSTAFA,

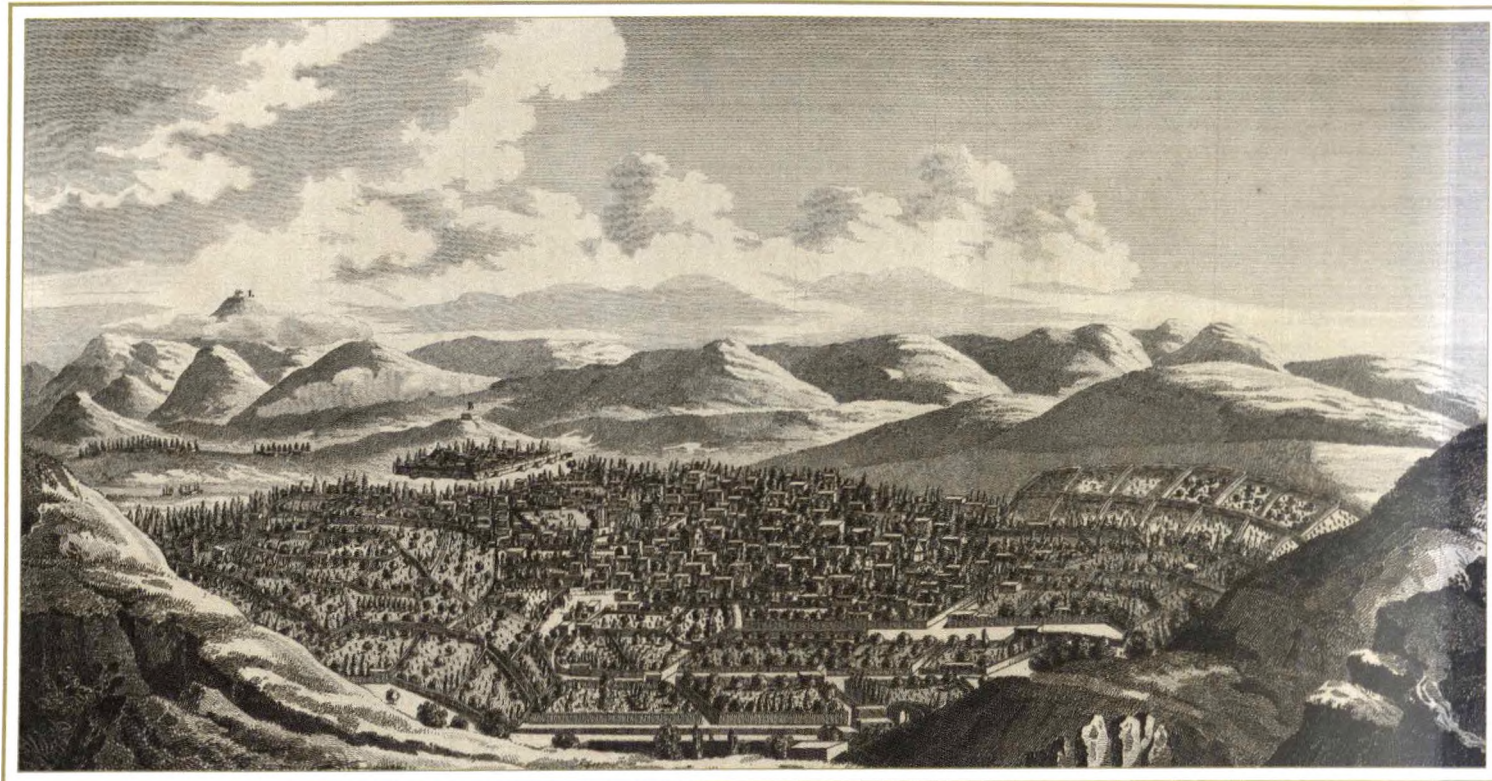
Doctor of philosophy in history, laureate of the State award

İrəvan xanlığının bayraqları. İrəvan qalasının işğalı zamanı qalanın 4 bayrağı ruslar tərəfindən götürülmüşdür. Yalnız Tiflis muzeyində saxlanılan 2 bayraq sonradan Azərbaycan Milli Tarixi Muzeyinə təhvil verilmişdir.

Флаги Иреванского ханства. Во время оккупации Иреванской крепости русские захватили 4 флага крепости. Из них только два флага, хранившиеся в Тбилисском музее, были позже переданы Национальному историческому музею Азербайджана.

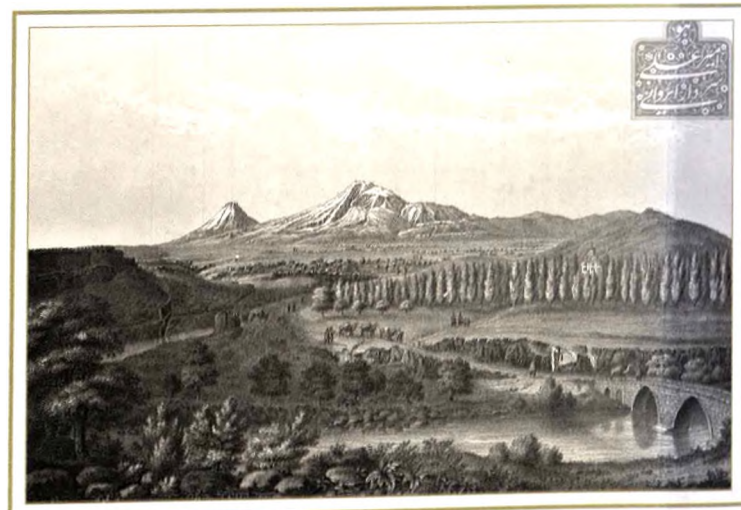
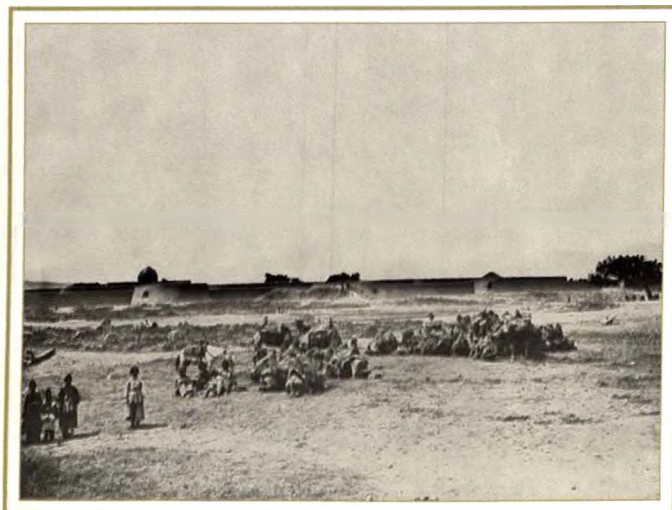
Flags of the Khanate of Irevan. During the occupation of the Irevan fortress, 4 flags of the fortress were taken by the Russians. Only 2 flags kept in the Tbilisi museum were later handed over to the National History museum of Azerbaijan.

İrəvan şəhəri. Rəssam J.Şarden. 1673-cü il
 Город Иреван. Художник Ж.Шарден 1673 г.
 Irevan city. Artist J.Sharden. 1673

İrəvan Qala divarlarının ilk fotosəkli. Luigi Montabone.
 1874-cü il

Первое фото стен Иреванского замка.
 Луиджи Монтабоне. 1874 год
 The first photo of the walls of Irevan Castle.
 Luigi Montabone. 1874

İrəvan qalasından Ağrı dağın görüntüsü
 Вид на гору Агры из Иреванской крепости
 View of Aghri mountain from the Irevan fortress

İrəvan qalasının planı
 План города Иреван
 Plan of Irevan fortress

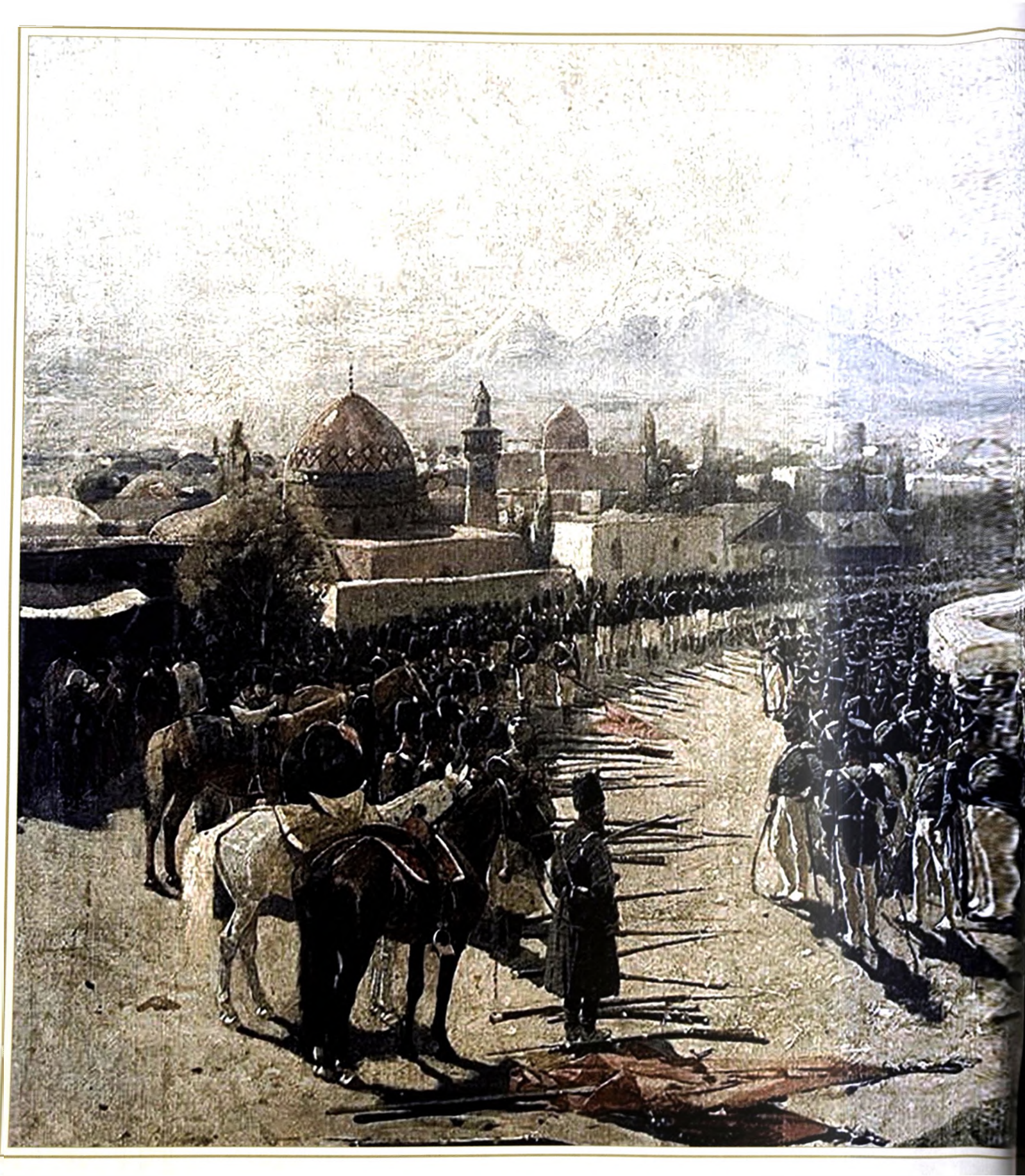
İrəvan şəhəri. Rəssam J.Tavernye. 1655-ci il
 Город Иреван. Художник Ж.Тавернье 1655 г.
 Irevan city. Artist J. Tavernye. 1655

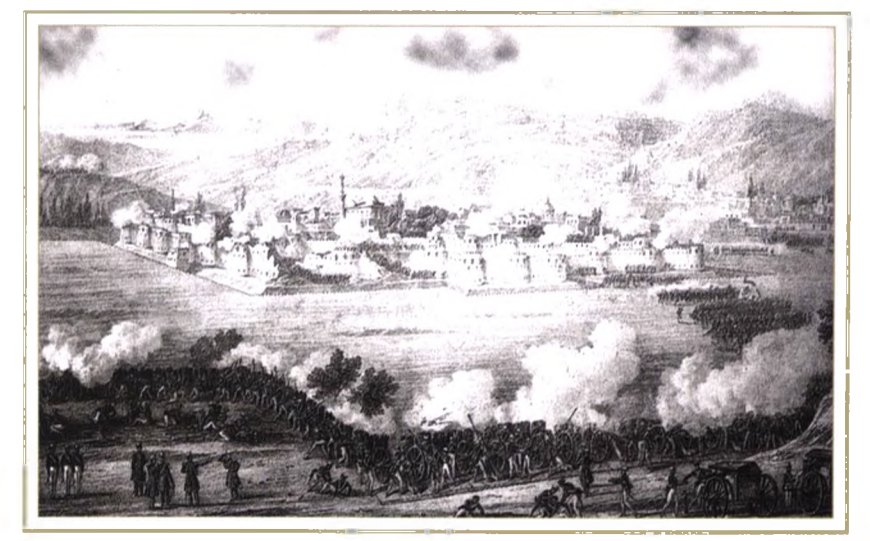
İrəvan qalasının qalıqları və qalanın dağıdılması. 1920-30-cu illər
Остатки Иреванской крепости и разрушение крепости. 1920-30-е годы
The remains of the Irevan fortress and the destruction of the fortress. 1920-30s

İrəvan qalasının alınması. Rəssam Rubo
Взятие Иреванской крепости. Художник Рубо
Capture of Iravan castle. Artist Rubo

İrəvan qalasının alınması. Rəssam K. Bəqrov. 1827-ci il
Взятие Иреванской крепости. Художник К. Беггров. 1827 год
Capture of Iravan castle. Artist K. Beggrov. 1827

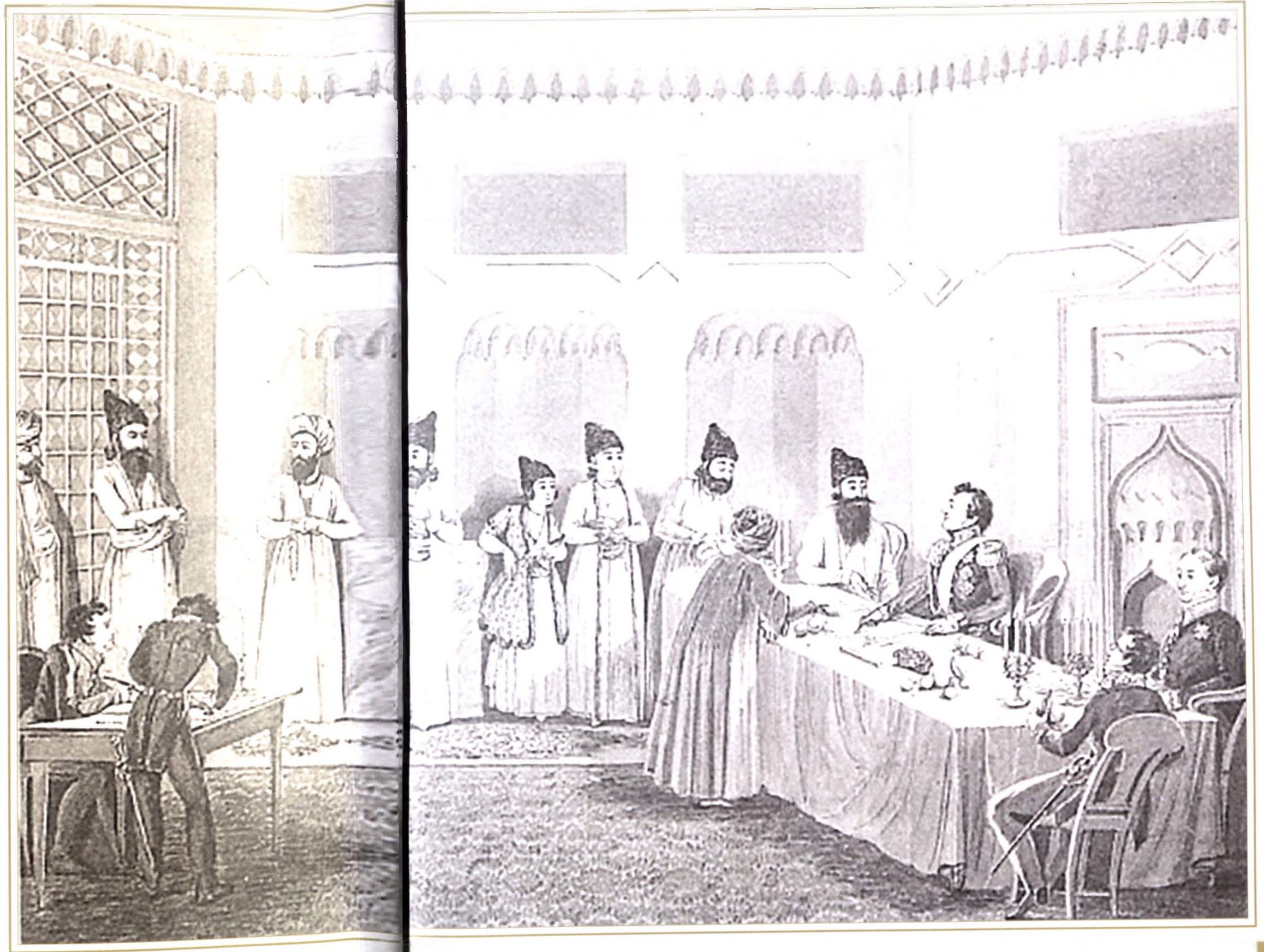
İrəvan xanı Hüseynqulu xan Qasar. 1806-1827-ci illər
Ирванский хан Гусейнгулу хан Каджар. 1806-1827 годы
Iravanian khan Huseynqulu Khan Qajar. 1806-1827 years

Abbas Mirzə və İvan Paskeviç tərəfindən Türkmənçay müqaviləsinin imzalanması mərasimi. Müqavilə əsasında İrəvan xanlıqı Rusiyanın ərazisi kimi güzəştə gedildi.

Церемония подписания Туркменчайского соглашения Аббасом Мирзой и Иваном Паскевичем. Согласно договору, Ирванское ханство признавалось территорией России

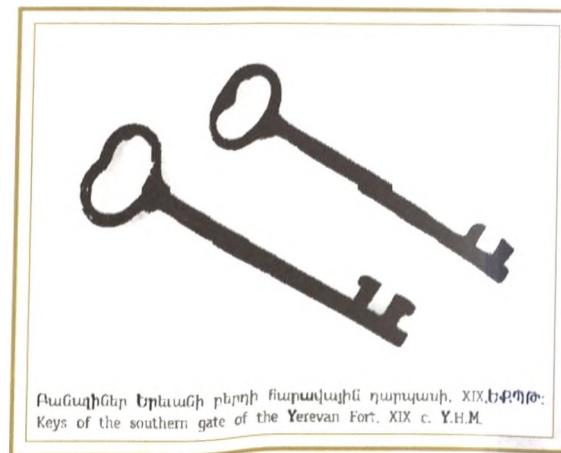
Signing ceremony of Turkmenchay agreement by Abbas Mirza and Ivan Paskevich. According to the agreement, Iravan Khanate was compromised as a territory of Russia.

İrəvan qalasının şimal darvazası
Северные ворота Иреванской крепости
The northern gate of the Irevan fortress

İrəvan qalasının açarları. İrəvan Tarix Muzeyində saxlanılır.
Ключи от Иреванской крепости. Хранятся в Музее истории Иревана
Keys of Irevan castle. Stored in the Irevan History museum.

Բանալիներ Երևանի քրոշի հարավային դարվազի. XIX c. Կ.Н.М.
Keys of the southern gate of the Yerevan Fort. XIX c. Y.H.M.

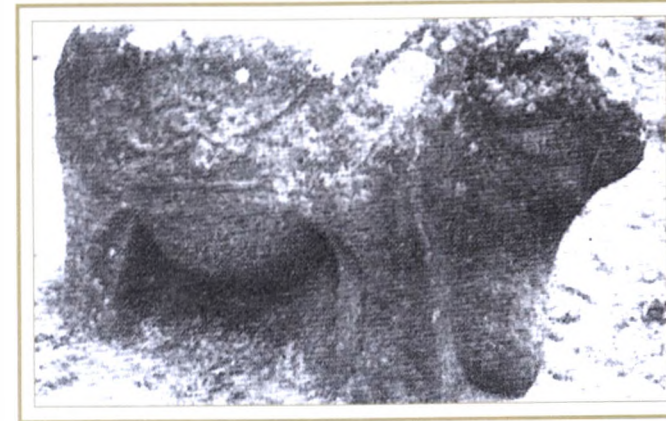
Qalanın alınmasına görə təltif olunan medal
Медали за взятие крепости
Medal awarded for the capture of the fortress

İrəvan qalasının alınması zamanı istifadə edilən silahlar
Оружие, использованное во время взятия Иреванской крепости
Weapons used during the capture of Irevan fortress

İrəvan bölgəsində dövriyyədə olmuş Azərbaycan pul-sikkələri
Азербайджанские монеты в Иреванской области
Azerbaijani coins in Irevan region

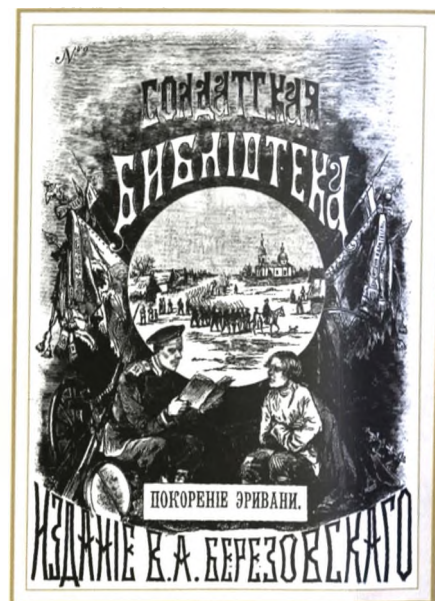
Azərbaycanlılara məxsus qəbirüstü daşlar və sənduqə
 Сандук и надгробия, принадлежащие азербайджанцам
 Sanduk and gravestones belonging to Azerbaijanis

İrəvan qalasının maketi. İrəvan Tarix Muzeyi
 Макет Иреванской крепости. Музей истории Иревана
 Layout of the Irevan fortress. Irevan History Museum

Sərdarabad qalasının alınması. Rəssam Q.Qağarın
 Взятие крепости Сардарабат. Художник Г. Гагарин
 Capture of Sardarabad fort. Artist G. Gagarin

“İrəvanın fəthi”. Hərbi kitabxana, V.A.Berezovski nəşri
 «Покорение Иревана». Военная библиотека, издание В.А.Березовского
 “Conquest of Irevan”. Military library, V.A. Berezovsky publication

MƏSCİDLƏR

МЕЧЕТИ

MOSQUES

Tarixi ədəbiyyatda İrəvan şəhərində 15-ə yaxın məscidin və iki erməni kilsəsinin adları çəkilir. Göy məscid (yaxud Hüseyinli xan məscidi), Qala məscidi (Sərdar, yaxud Abbas Mirzə məscidi), Şah Abbas, Təpəbaşı, Zal xan (yaxud Şəhər), Sərtib xan, Hacı Novruzəli bəy, Dəmirbulaq, Hacı Cəfər bəy, Rəcəb Paşa, Məhəmməd Sərtib xan, Hacı İnam məscidlərinin minarələri uzaqdan İrəvanın müsəlman şəhəri olduğunu nişan verirdi.

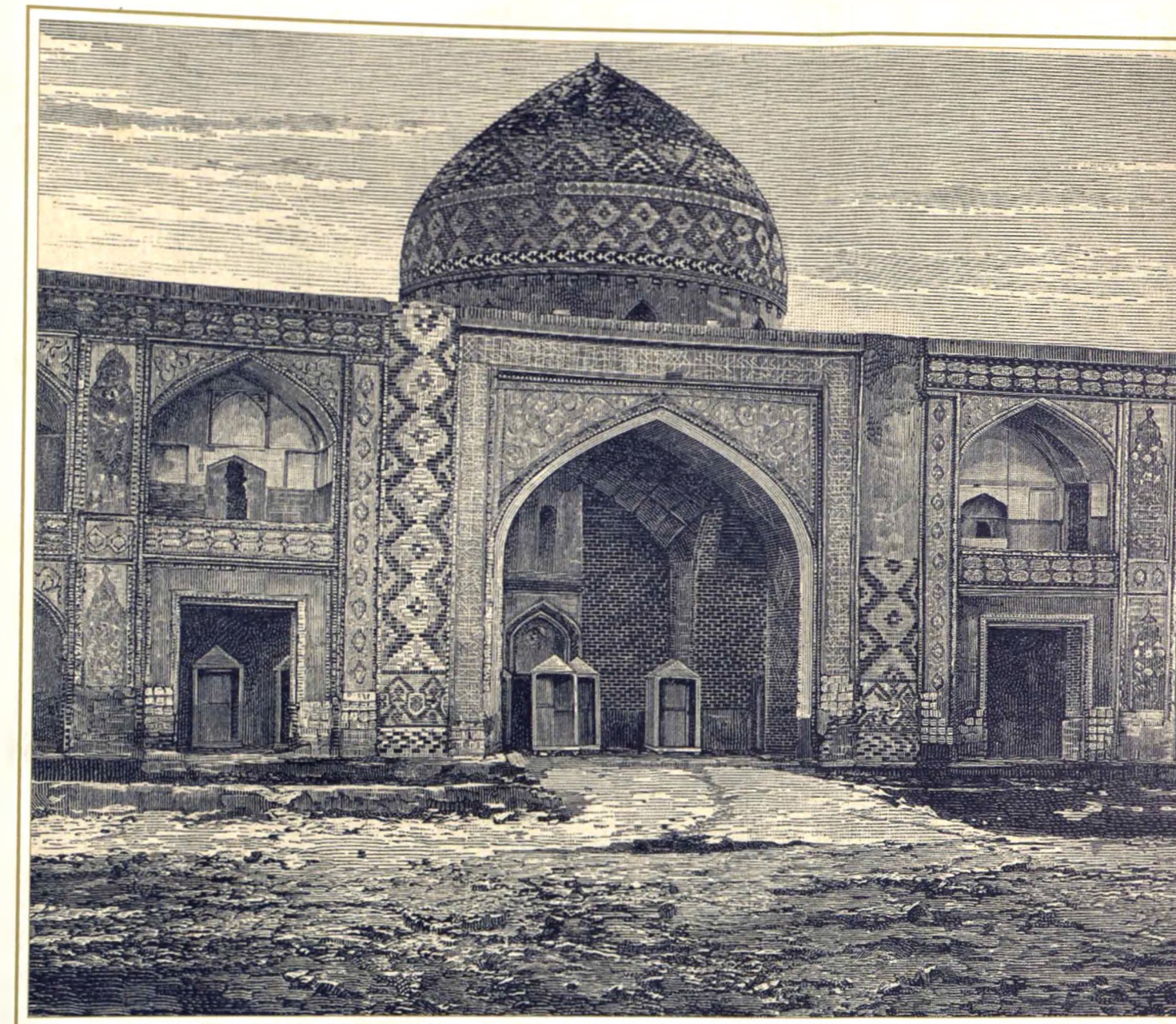
Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra məscidlər bir-birinin ardınca dağıdılmışdır. Cənubi Qafqazın ən böyük məscidi olan Göy məsciddə İrəvan şəhərinin tarix muzeyi yerləşdirilmiş, Zal xan məscidi rəssamların sərgi salonuna çevrilmişdi. Yalnız Dəmirbulaq məscidi 1988-ci ilədək öz məqsədinə uyğun əhaliyə xidmət etmişdir. Hazırda həmin məscid də yer üzündən silinmiş, onun yerində hündürmərtəbəli bina ucaldılmışdır.

Şəhərdə məscidlərlə yanaşı, xristian missionerlərinin vəsaiti hesabına Poğos-Petros və Katoğke kilsələri də tikilmişdi ki, məqsəd ermənilərin şəhərə axınını təmin etməkdən ibarət idi.

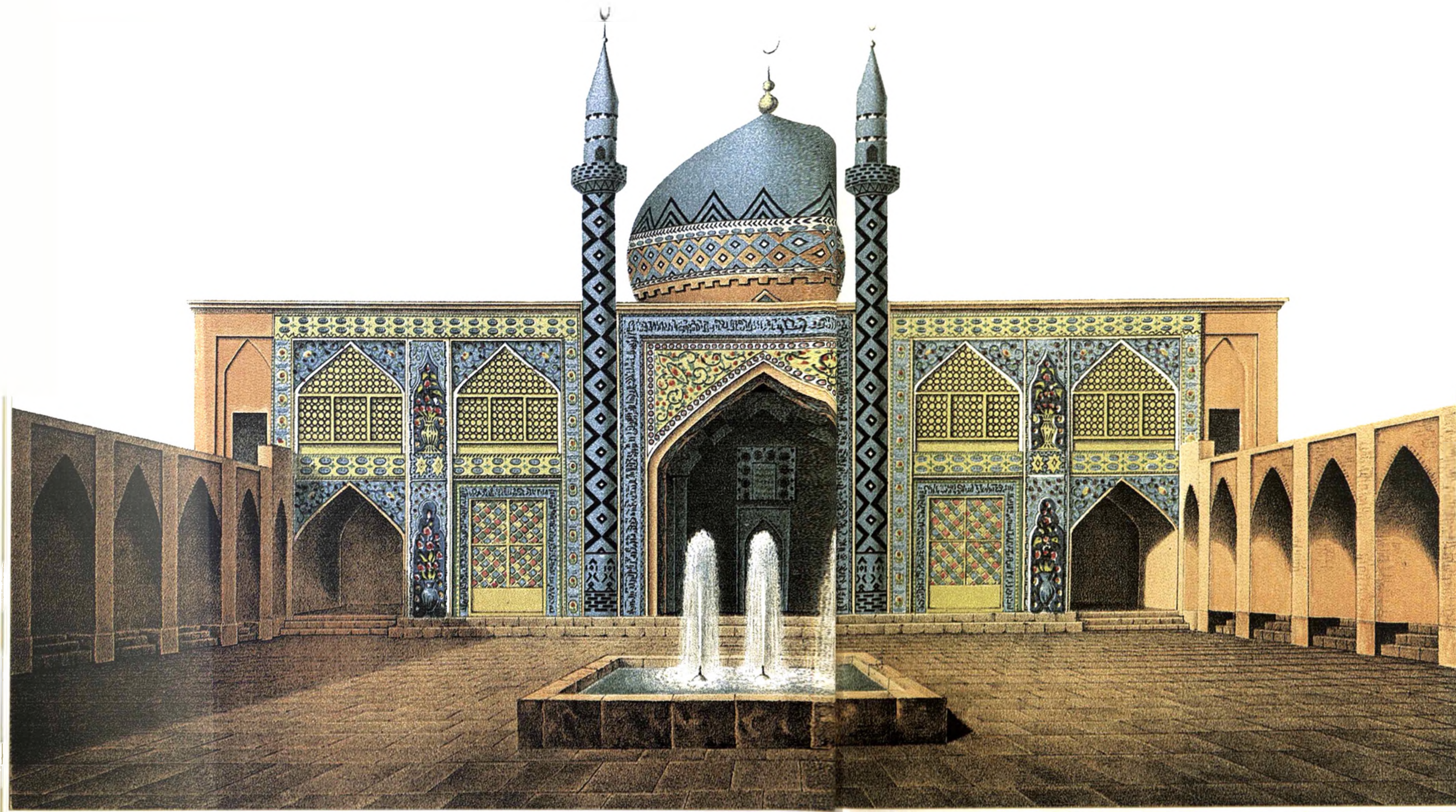
В исторической литературе упоминается о наличии в Иреване 15-ти мечетей и двух армянских церквей. Минареты Гей мечети (или мечеть Гусейн Али хана), Тепебашинской мечети, мечети Зал хан (или Шахарская), мечети Сартиб, мечети Гаджи Новруз Али-бека, Крепостной мечети (мечеть Сардар, или Аббас Мирза), Демирбулагской мечети, мечети Гаджи Джафара, мечети Раджаб паши, мечети Мухаммед Сартиб хана, мечети Гаджи Инама издавна указывали на то, что Иреван мусульманский город. После установления советской власти в Армении мечети одна за другой были разрушены. В самой большой мечети Южного Кавказа – Гей мечети, был размещен Музей истории города Иреван, а мечеть Зал хан была превращена в выставочный салон художников. Только Демирбулагская мечеть до 1988 года продолжала свою деятельность. В настоящее время она также разрушена, а на ее месте построено высотное здание. Существующие наряду с мечетями церкви Погос-Петроса и Катогике некогда были построены на средства христианских миссионеров с целью обеспечения притока армян в город.

About 15 mosques and two Armenian churches are mentioned in the historical literature. The minarets of Blue Mosque (or Huseynali Khan mosque), Castle Mosque (Sardar or Abbas Mirza), Shah Abbas, Tepebashi, Zal Khan (or City), Sartib Khan, Haji Novruzali Bey, Demirbulag, Haji Jafar Bey, Rajab Pasha, Muhammad Sartib Khan, Haji Inam mosques showed from a distance that Irevan was a Muslim city.

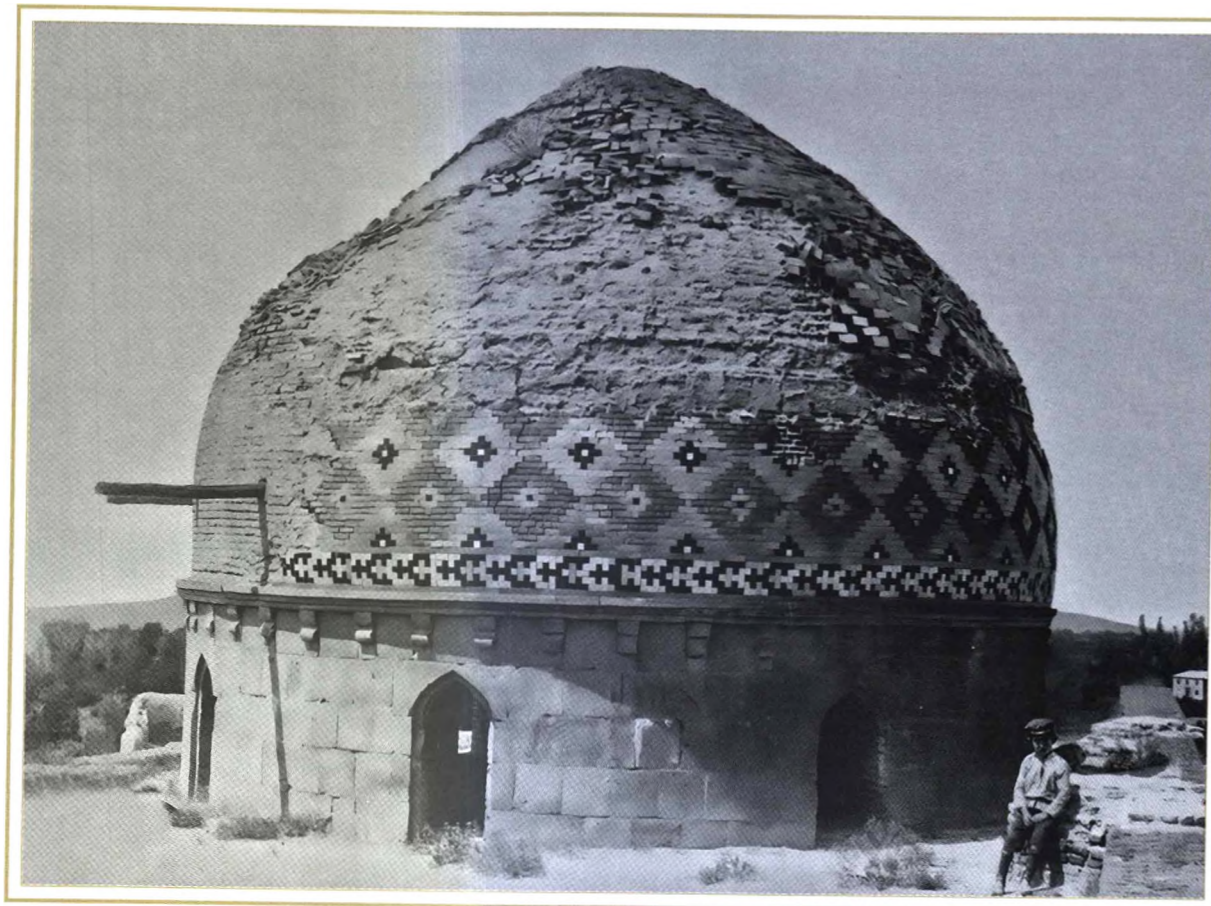
After the establishment of Soviet power in Armenia, mosques were destroyed. The Blue Mosque, the largest mosque in the South Caucasus, housed the History Museum of Irevan, and the Zal Khan mosque was turned into an exhibition hall for artists. Only the Demirbulag mosque existed until 1988, and now that mosque has been demolished and a high-rise building has been erected in its place. Pogos-Petros and Katogke churches, which exist in the city along with mosques, were once built at the expense of Christian missionaries, and the purpose was to ensure the flow of Armenians to the city.

Sərdar məscidi. Rəssam Q.Qaqarin (qrafika)
Мечеть Сардара. Художник Г.Гагарин (графика)
Sardar mosque. Artist G.Gagarin (graphics)

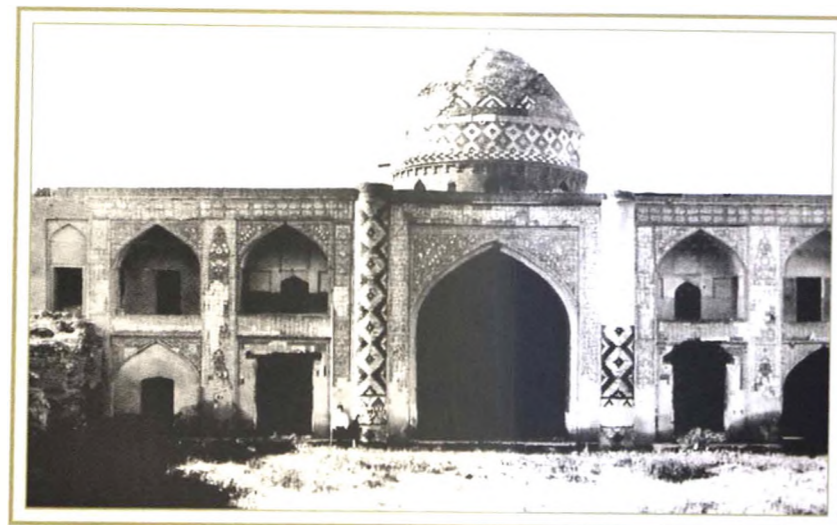
İrəvan qalasındaki Sərdar (Abbas Mirzə) məscidi. Rəssam Dyubua de Montpere. 1843-cü il
Мечеть Сардара (Аббас Мирзы) в Иреванской крепости. Художник Дюбуа де Монtpere. 1843 год
Sardar (Abbas Mirza) mosque in Iravan fortress. Artist Dubois de Montpere. 1843

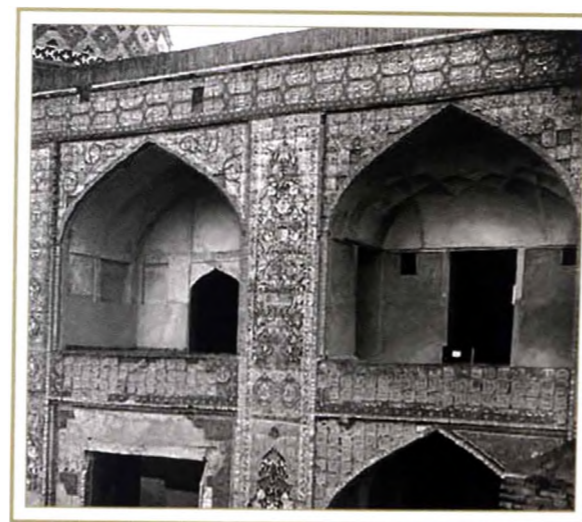
Sərdar məscidinin
günbəzi
Купол мечети
Сардар
Dome of Sardar
mosque

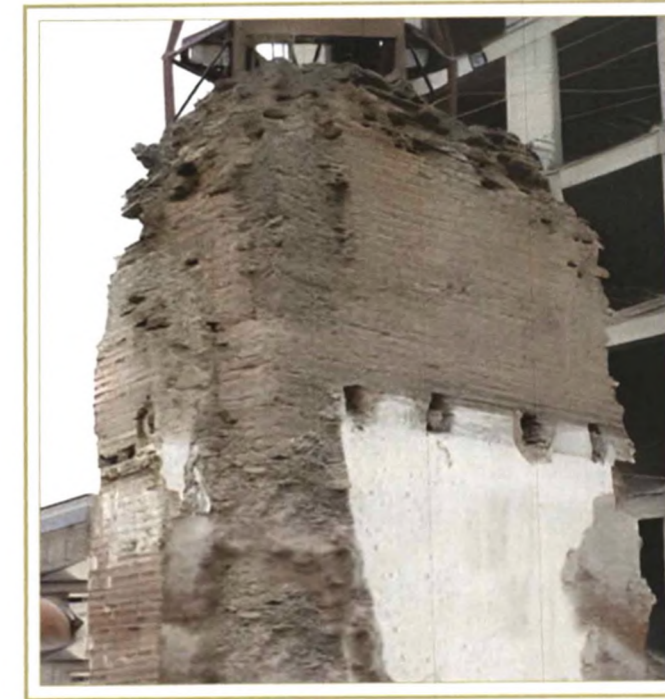
Abbas Mirzə məscidi 1926-cı ildə və dəfələrlə dağıdıldıqdan sonra 2010-cu ildəki qalıqları
Мечеть Аббаса Мирзы в 1926 году и ее остатки в 2010 году.
Abbas Mirza Mosque in 1926 and its remains in 2010.

Abbas Mirzə məscidi. XIX əsr. Foto – Şervinski. Berlin Dövlət Muzeyi
Мечеть Аббаса Мирзы. XIX век. Фото – Шервинский.
Государственный музей в Берлине
Abbas Mirza Mosque. XIX century. Photo – Shervinsky.
Berlin State Museum

Abbas Mirzə məscidinin fasadı. 1897-ci il.
Foto – Friedrix Sarre
Фасад мечети Аббас Мирзы. 1897 год.
Фото – Фридрих Сарре
Facade of Abbas Mirza Mosque, 1897.
Photo – Friedrich Sarre

Göy məscid. Rəssam N.Qruşev
Голубая мечеть. Художник Н. Грушев
Blue mosque. Artist N. Grushev

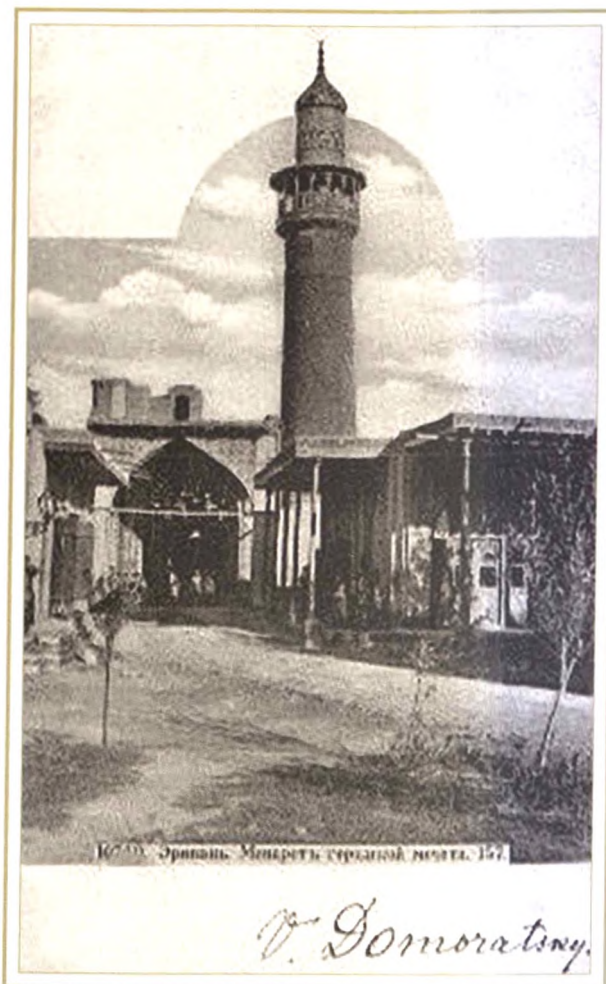

İğəvanda Göy məscid. Avqust von Hauxthausen
Голубая мечеть в Иреване. Август фон Хаухтхаузен
Blue Mosque in Irevan. August von Hauchthausen

Göy məscid. Rəssam Dyubua de Montpere. 1845-ci il
Голубая мечеть. Художник Дюбуа де Монпере. 1845 г
Blue mosque. Artist Dubois de Montpere. 1845

Göy məscid. Foto – Domoratski.
Голубая мечеть. Фото – Доморатски
Blue mosque. Photo – Domoratsky

Göy məscidin divar yazısı. Foto – M.Ritter
Надписи на стене Голубой мечети. Фото М.Риттера
Inscription on the wall of Blue mosque. Photo by M. Ritter

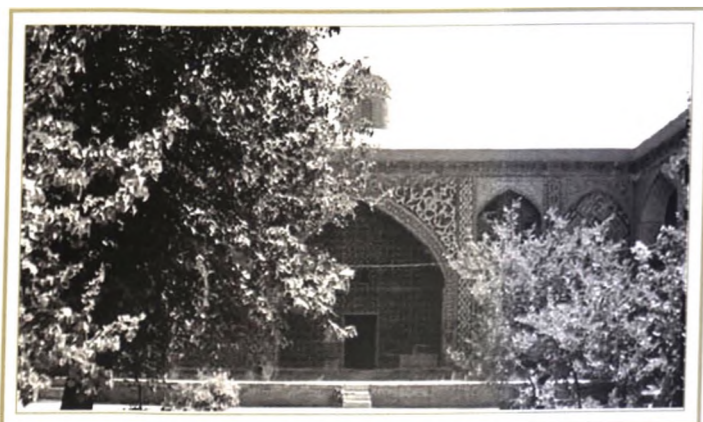

İrəvanda Göy məscidin minarəsi. 2011-ci il
Минарет Голубой мечети в Иреване. 2011 год
The minaret of the Blue Mosque in Irevan. 2011

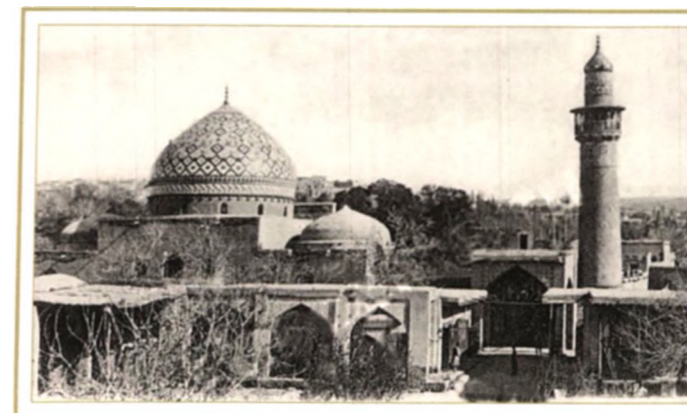
Göy məscidin həyəti. 1897-ci il. Foto – Friedrix Sarre. Berlin Dövlət Muzeyi
Двор Голубой мечети, 1897 год. Фото Фридриха Сарре. Государственный музей в Берлине
The courtyard of the Blue Mosque. 1897. Photo by Friedrich Sarre. Berlin State Museum

İrəvanda Göy məscidin həyəti. Foto – M.Ritter
Двор Голубой мечети. Фото М.Риттера
The courtyard of the Blue Mosque in Irevan. Photo by M. Ritter

Göy məscidin həyətinə hovuz. Foto – Henri Linç
Бассейн во дворе Голубой мечети. Фото Генри Линча
Pool in the courtyard of the Blue Mosque. Photo by Henry Lynch

İrəvanda Göy məscid. Poçt markası. XX əsr
Голубая мечеть в Иреване. Почтовая марка. XX век
Blue mosque in Irevan. Postage stamp. XX century

Göy məscidin həyətinə çay evi. 1930-cu illər
Чайхана во дворе Голубой мечети. 1930-е годы
Tea house in the courtyard of the Blue Mosque. 1930s

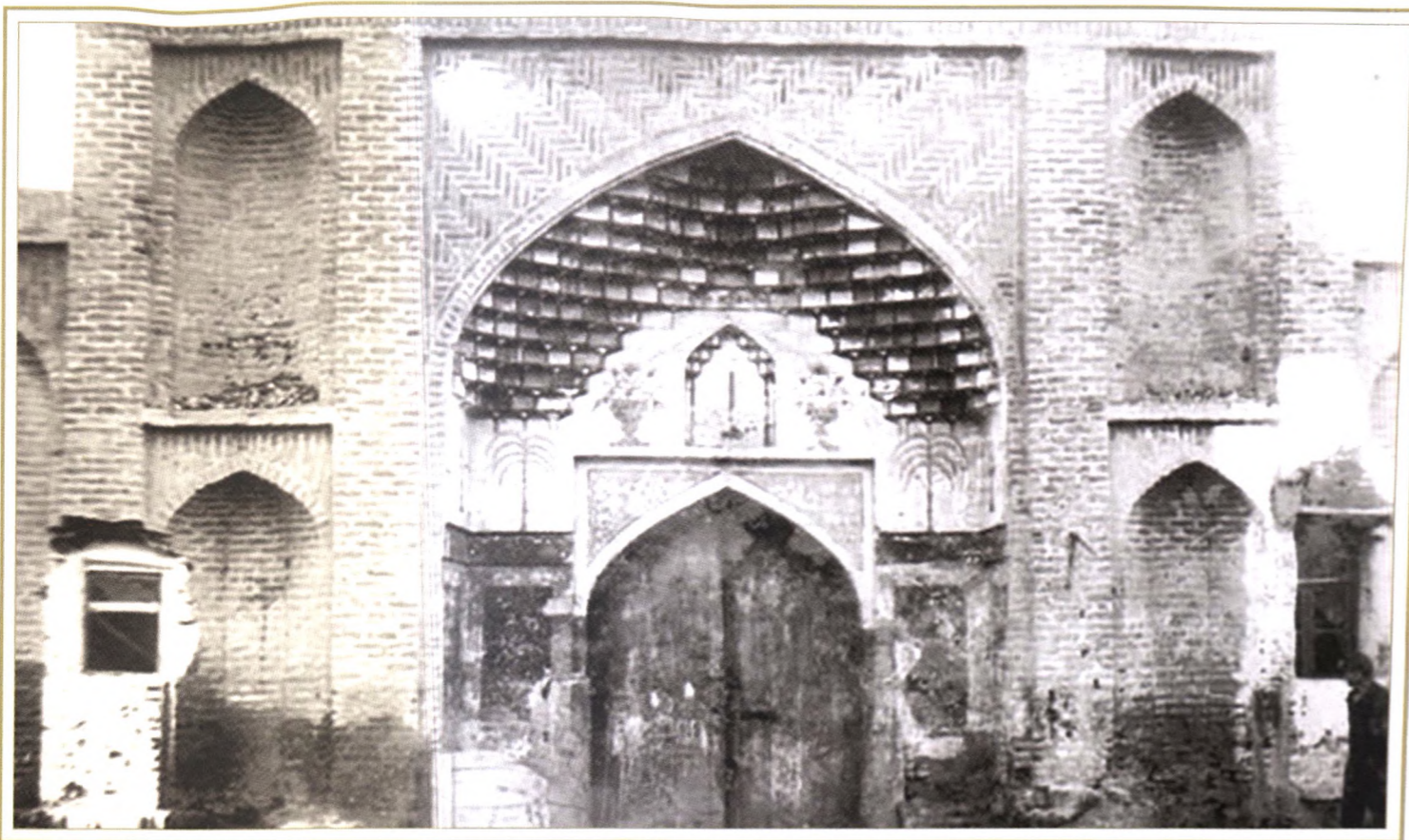
Zəngibasarskaya məktəbinin müəllim və şagirdləri İrəvanda Göy məscidin binasının qarşısında (hazırda İrəvan Tarix Muzeyi). 1988-ci il

Школьники Зангибасарской школы вместе с учителем перед Голубой Мечетью (ныне Музей истории Иревана). 1988 г.

Teachers and students of Zangibasarskaya school in front of the Blue Mosque (currently Irevan History Museum). 1988

Göy məscidin dağıdılmış forması. XX əsr
 Разрушенный вид Голубой мечети. XX век
 The destroyed form of the Blue mosque. XX century

Наси Novruzəli bəy məscidinin müqarnaları (İslam mədəniyyətinin memarlıq strukturlarında görülən həndəsi bəzək növü).
 Foto – Dmitri Yermakov. 1880-ci il

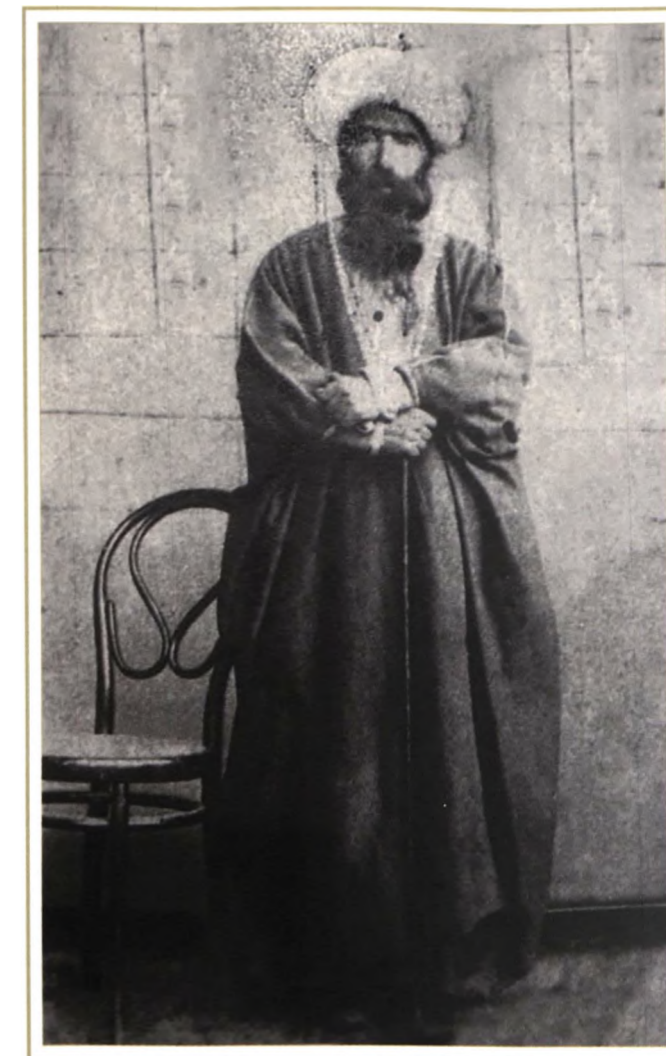
Мугарны мечети Хаджи Новрузали бей (вид геометрического декора, встречающийся в архитектурных сооружениях исламского искусства). Фото Дмитрия Ермакова, 1880 год

Mugharnas of Haji Novruzali Bey mosque (a type of geometric decoration seen in architectural structures in Islamic art).
 Photo by Dmitri Yermakov. 1880

DİN XADİMƏLƏRİ
СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛИ
CLERICS

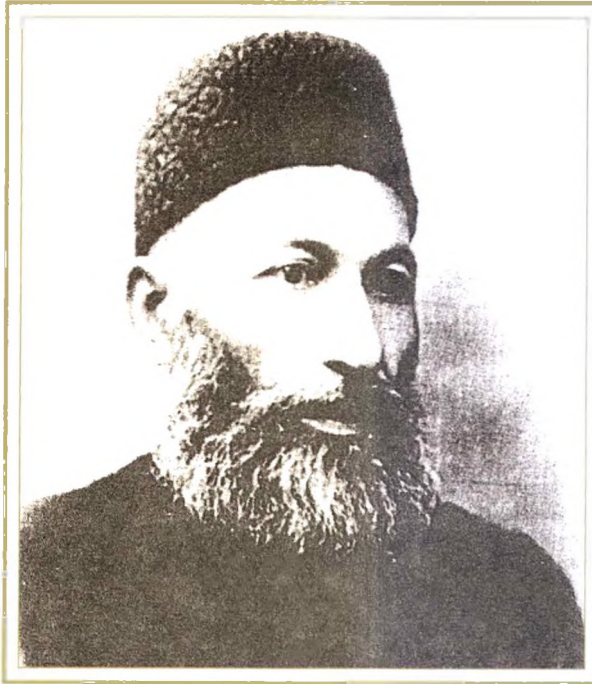
Şeyxülislam Fazil İrəvani (1782–1885)
 Шейхулислам Фазиль Иравани (1782–1885)
 Sheikhulislam Fazil İrəvani (1782–1885)

Molla Xəlil Qazi (1815–1889) – İrəvan quberniyasının qazisi.
 17 il İrəvan Quberniyası Ruhani Məclisinin sədri

Молла Халил Гази (1815–1889) – гази Иреванской губернии.
 17 лет был председателем Духовного собрания Иреванской губернии

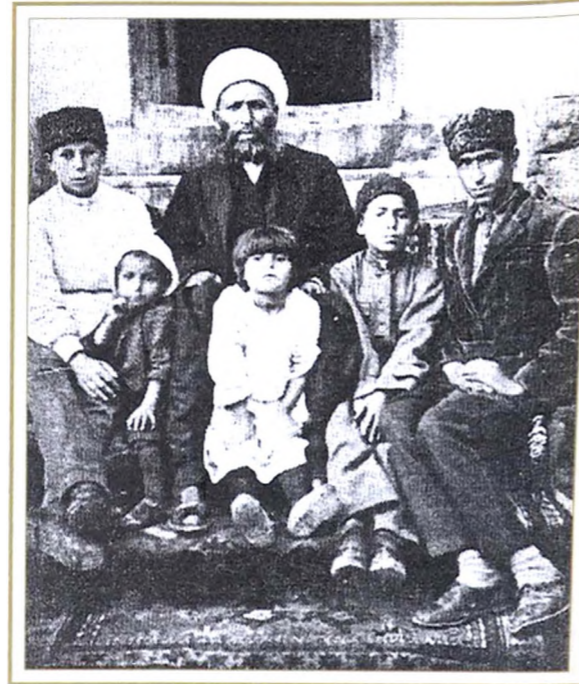
Molla Khalil Gazi (1815–1889) – Gazi of Irevan Governorate. was the
 chairman of the Irevan Governorate Spiritual Assembly for 17 years

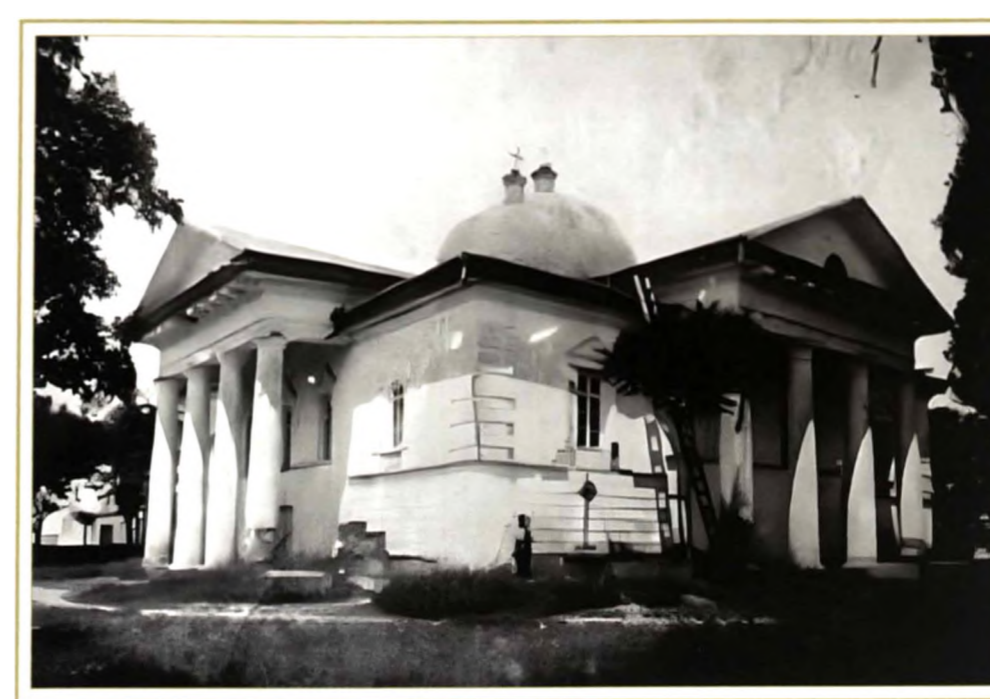
Mirzə Hüseyn ağa (1868–1938) – Göy məscidin axundu, Milli Şuranın sədri, Xeyriyyə Cəmiyyətinin başçısı

Мирза Гусейн Ага (1868–1938) – был ахундом Голубой мечети, председателем Национального совета, главой благотворительного общества.

Mirza Huseyn Agha (1868–1938) – was the akhund of the Blue mosque, the chairman of the National Council, the head of the charity society.

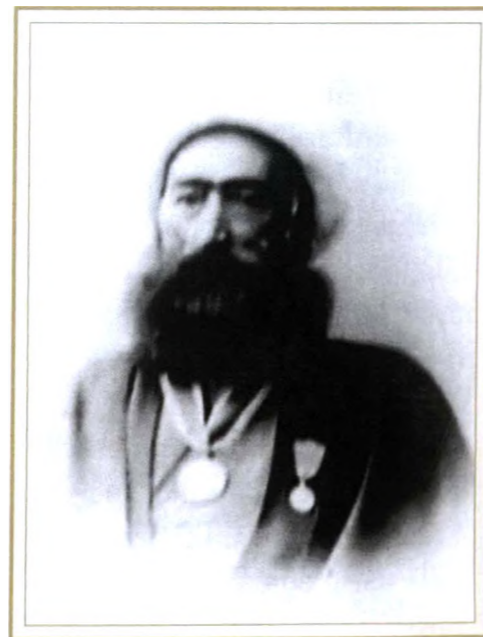

Mirzə Hüseyn ağanın ailəsi
Семья Мирза Гусейн Ага
Mirza Huseyn Agha's family

Rəcəb Paşa məscidi
Мечеть Раджаб Паши
Rajab Pasha mosque

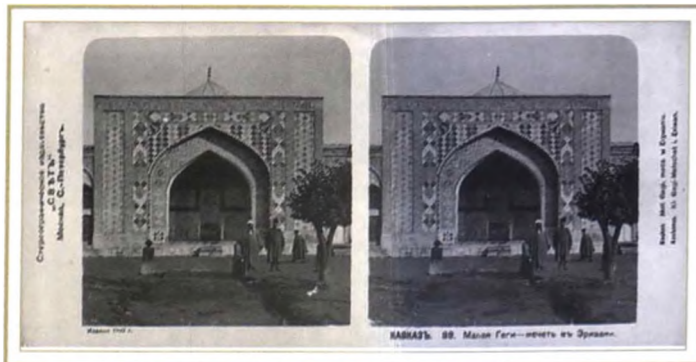
Rəcəb Paşa məscidi sonralar rus kilsəsinə çevrilmişdir.
Мечеть Раджаб Паши позже была превращена в русскую церковь.
Rajab Pasha mosque was later turned into a Russian church.

Molla Məhəmmədbağır Qazızadə – İrəvan quberniyası
Ruhani Məclisinin rəisi, qazi, pedaqoq

Молла Магамедбагир Газизаде – глава Духовного собрания
Ирванской области, священнослужитель, педагог

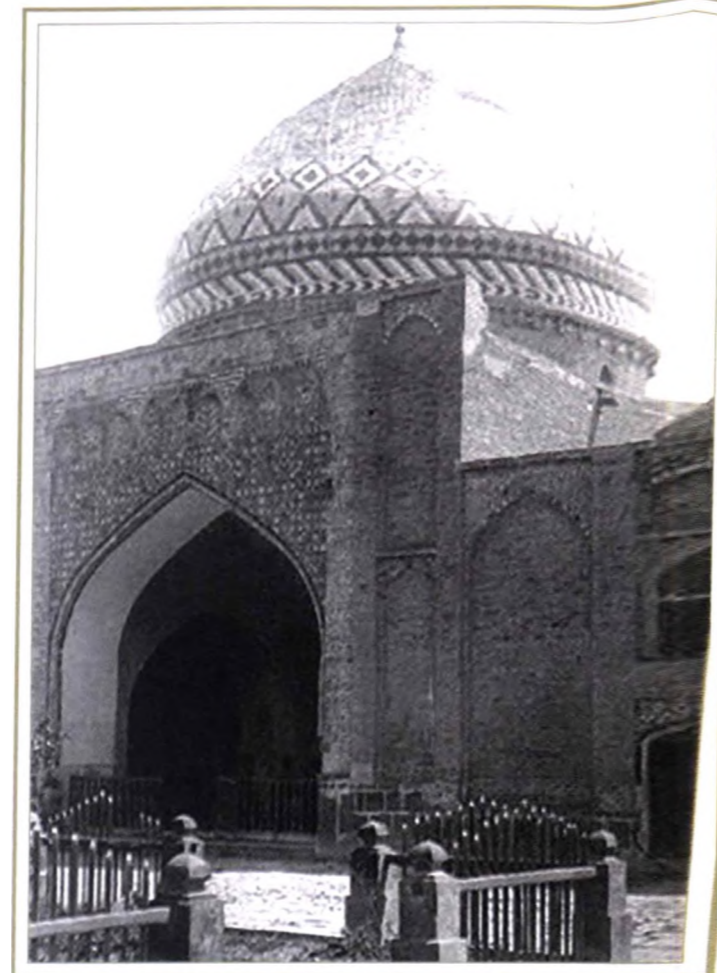
Molla Mahammadbagir Gazizadeh – head of the Spiritual Assembly
of Irevan province, clergyman, pedagogue

Kiçik Göy məscid (Zal xan məscidi). Şəkil Sankt-Peterburq nəşriyyatında nəşr olunub.

Малая Голубая мечеть (Мечеть Зал хана). Фотография опубликована в Петербургском издательстве.

Small Blue mosque (Zal Khan Mosque). The photo was published in St. Petersburg publishing house.

Hüseynəli Xan məscidi
Мечеть Гусейнали хана
Huseynali Khan mosque.

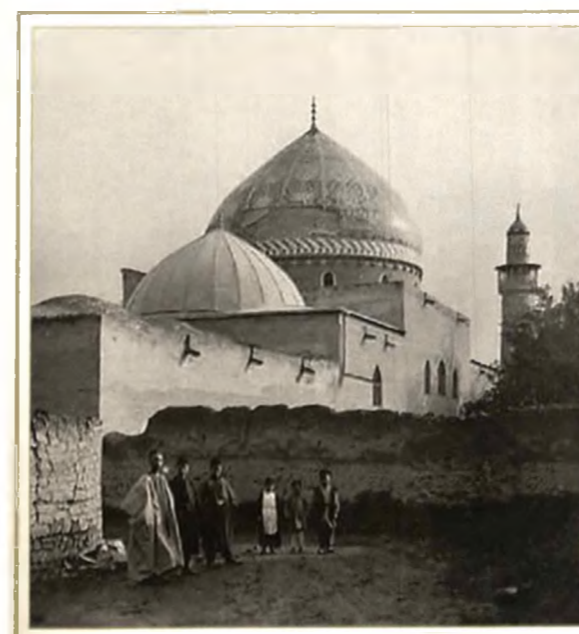

Hüseynəli Xan məscidinin qərb girişi – "tranzit yol".
Dmitri Yermakov. 1882-ci il

Западный вход в мечеть Гусейнали хана – «транзитная дорога». Дмитрий Ермаков, 1882 г.

Western entrance of Huseynali Khan mosque – "transit road". Dmitri Yermakov. 1882

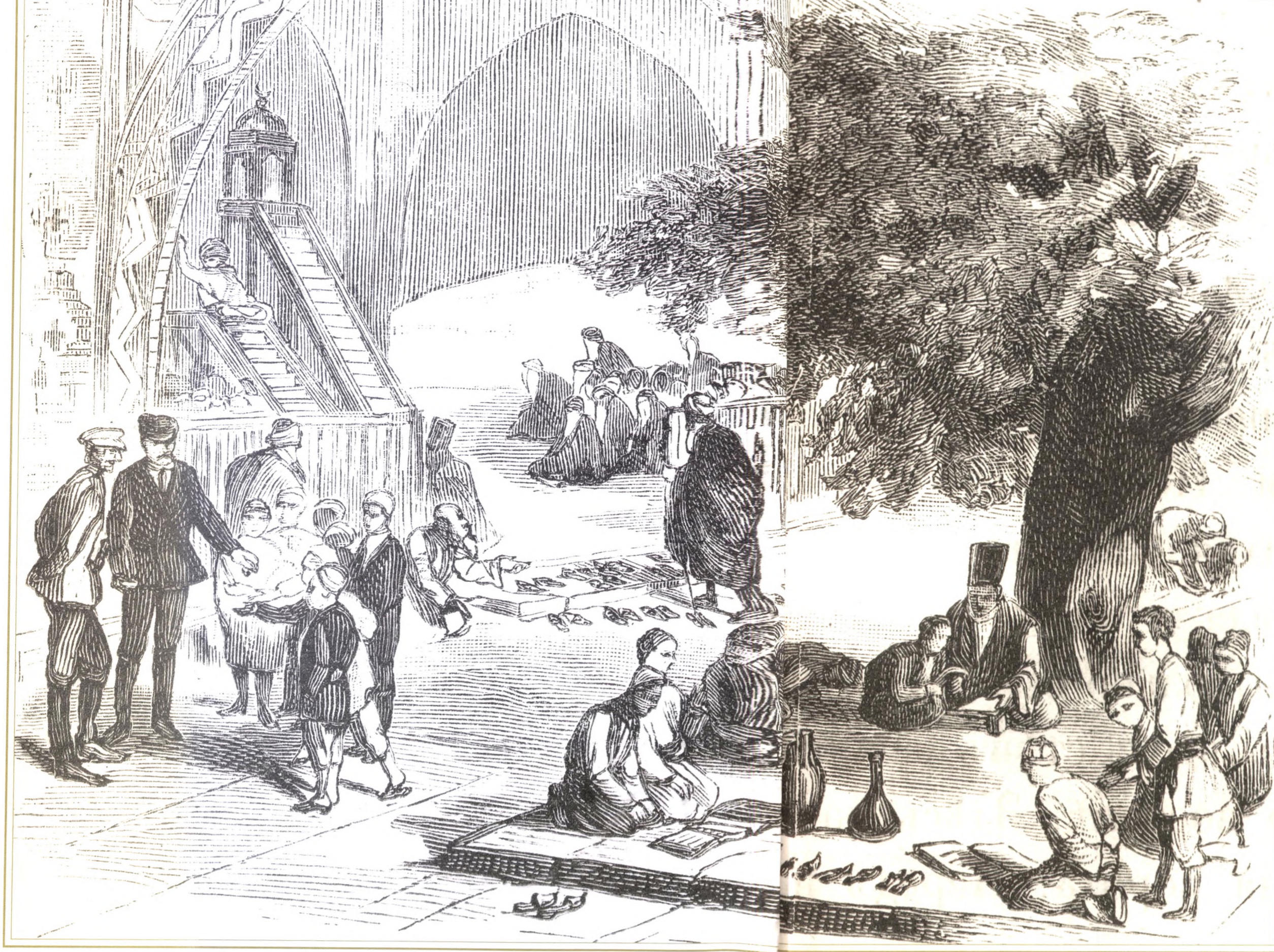
Şah Abbas məscidinin ümumi görünüşü. XVII əsr
Общий вид мечети Шаха Аббаса. XVII век
General view of Shah Abbas mosque. XVII century

İrəvanda Göy məscid. Şəkil Sankt-Peterburq nəşriyyatında nəşr olunub.

Голубая мечеть в Иерване. Фотография опубликована в Петербургском издательстве.

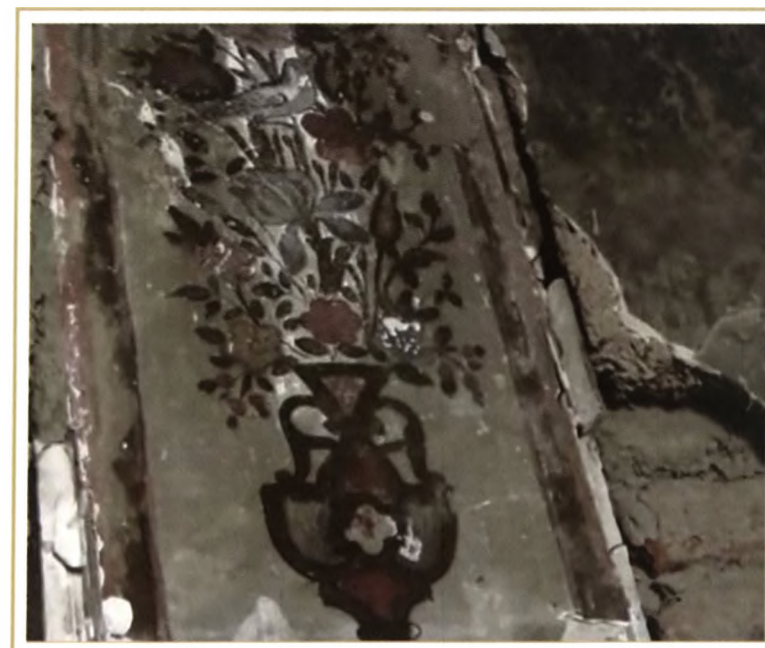
Blue mosque Irevan. The photo was published in St. Petersburg publishing house.

Korlar məscidi
Мечеть для слепых
Mosque for the Blind

Тәрәбаши мәсциди. 1923-сү ил
Мечеть Теребаши. 1923 год
Terebashi mosque. 1923

Тәрәбаши мәсцидинин қалықлары
Остатки мечети Теребаши
Remains of Terebashi mosque

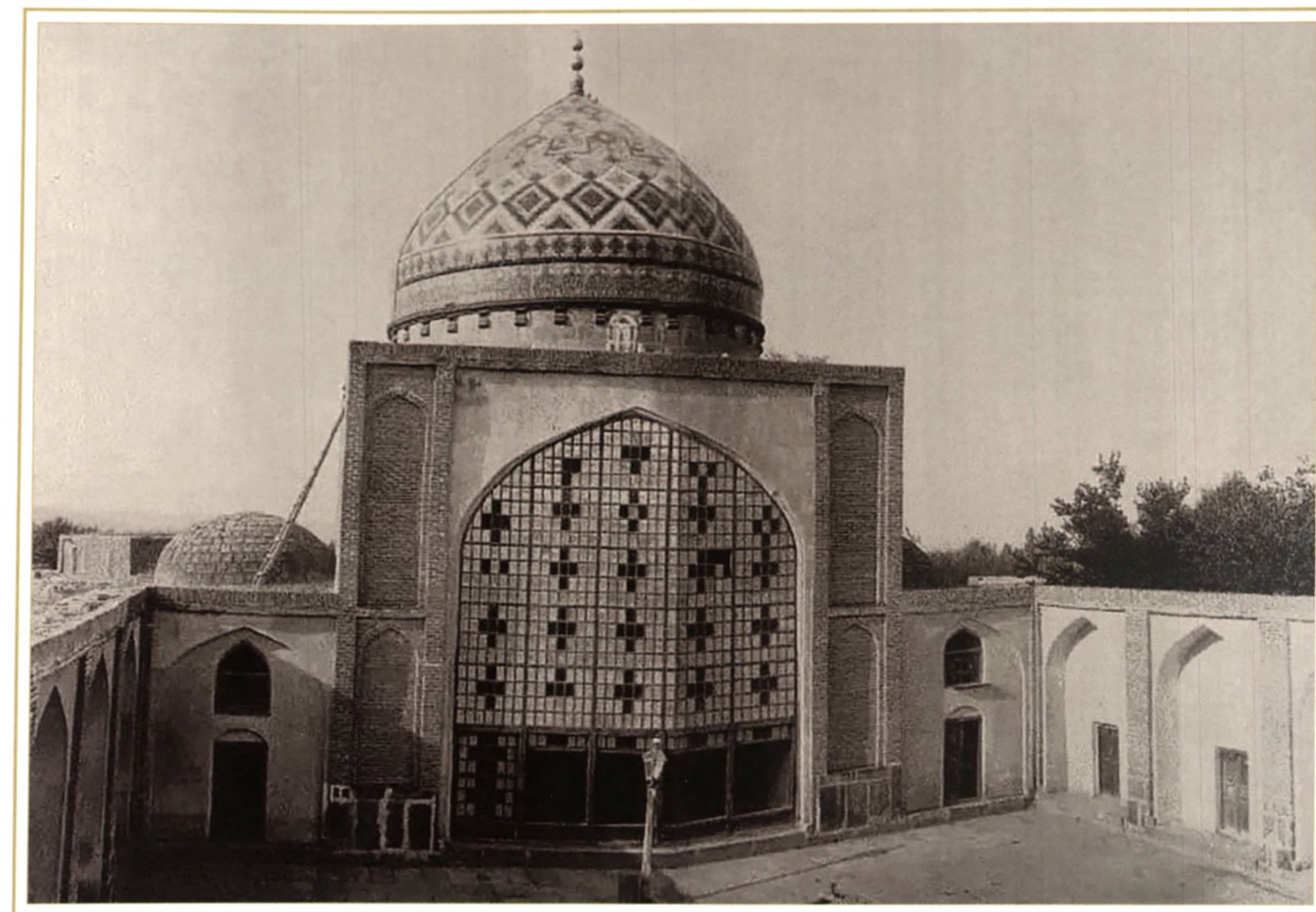
Իրօվանդա մաճիճ
Քասսաճ Մարտիրոս Տարյան

Мечеть в Иреванде
Художник Мартирос Сарьян

A mosque in Irevan
Artist Martiros Saryan

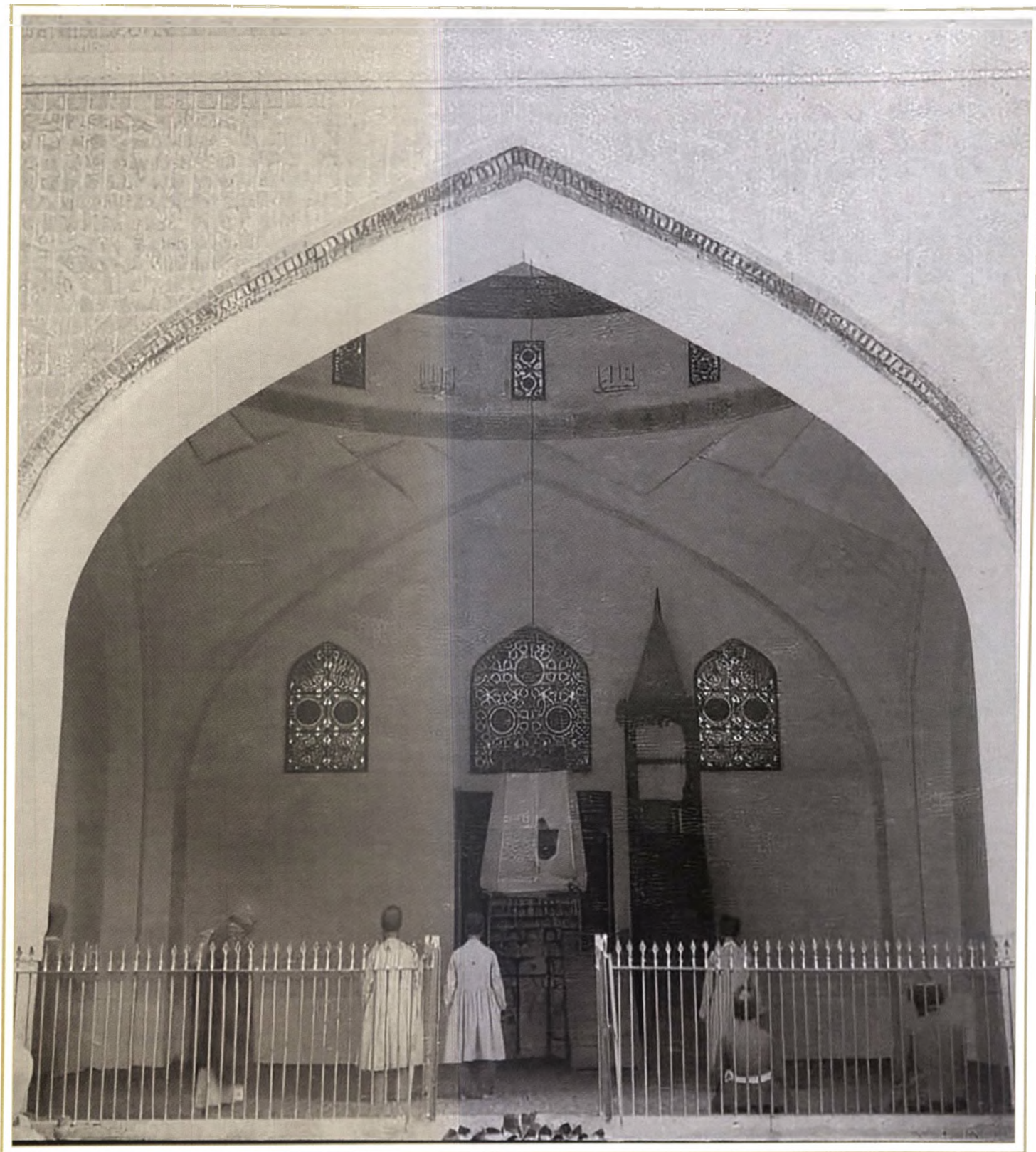
Сәфәрәбәд кәндиндә Әмир Сәәд мәqbәрәси
 Мавзолей Амира Саада в селе Джафарәбәд
 Amir Saad mausoleum in Jafarabad village

İrәvanda Zal хан мәscidi. 1687-сi ildә tikilib. Dmitri Yermakov. 1880-1882-сi illәр
 Мечеть Зал хана в Иревәне, построенная в 1687 году. Дмитрий Ермаков. 1880-1882 годы
 Zal Khan Mosque in Yerevan, built in 1687. Dmitri Yermakov. 1880-1882 years

Zal хан мәscidi
 Мечеть Зал хана
 Zal Khan Mosque

İrəvanlılar namazda. 1891-ci il
Иреванцы совершают намаз. 1891 год
Irevanian people in salah prayer. 1891

İrəvan məscidində Ramazan bayramı
Праздник Рамадан в Иреванской мечети
Ramadan holiday in Irevan mosque

Ermənilərin sonradan məskunlaşdıqları mədrəsə. İrəvan şəhəri
Медресе, позже заселено армянами. Город Иреван
The madrasa was later settled by armenians. Irevan city

Dəmirbulaq məscidi (Çətirli məscid). 1988-ci ildə ermənilər tərəfindən dağıdılmışdır.
Демирбулагская мечеть (Зонтичная мечеть) разрушена армянами в 1988 году.
Demirbulag mosque (Mosque with umbrella) was destroyed by armenians in 1988.

НАМАМЛАР

БАНИ

BATHS

İrəvanda Şərq memarlıq üslubunda 9 hamam – Şəhər, Zal xan, Şeyxülislam, Mehdi bəy, Hacı Bəyim (sonuncu İrəvan xanının qardaşı Həsən xanın qızı), Təpəbaşı, Hacı Əli, Hacı Fətəli, Kərim bəy hamamları mövcud idi. Hazırda İrəvanın mərkəzindəki Respublika meydanının yerləşdiyi yerdə vaxtilə mövcud olan Zal xan hamam kompleksində yeraltı çayxana ilə yanaşı, muğam məclislərinin keçirildiyi xüsusi otaq da var idi.

В Иреване было 9 бань, построенных в восточном стиле – Шехер, Зал хан, Шейхульислам, Мехди бек, Гаджи Бейим (дочь брата последнего Иреванского хана Гасан хана), Тепебашы, Гаджи Али, Гаджи Фатали и Керим бек. В некогда существовавшем банном комплексе Зал хан, ныне это площадь Республика в центре Иревана, помимо подземной чайханы, была отдельная комната для проведения мугамных меджлисов.

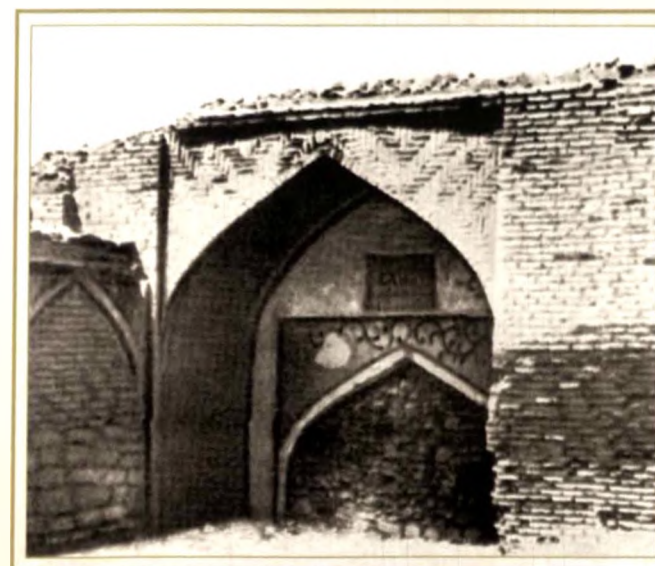
There were 9 baths in Eastern architectural style in Irevan – Sheher (City), Zal Khan, Sheikhulislam, Mehdi Bey, Haji Beyim (daughter of Hasan Khan, brother of the last Irevan Khan), Tepebashi, Haji Ali, Haji Fatali, Karim Bey baths. In the Zal Khan bath complex, which was located till the present time in the center of Irevan's Republic Square, a special room was reserved for the holding of mugham scenes, along with an underground tea house.

İrəvanda qədim hamam. 1923-cü il
Древняя баня в Иреване. 1923 год
Ancient bath in Irevan. 1923

Şəhər hamamı. 1933-cü il
Городская баня. 1933 год
City bath. 1933

İrəvanda hamam. XVIII əsr.
Мәнбә: V.Arutunyan, M.Asratyan, A.Melikyan
Баня в Иреване. XVIII век.
Источник: В.Арутюнян, М.Асратян, А.Меликян
Bath in Irevan. XVIII century.
Source: V.Arutunyan, M.Asratyan, A.Melikyan

İrəvanda hamamlar. Rəssam Stepan
Taryan. 1901-ci il

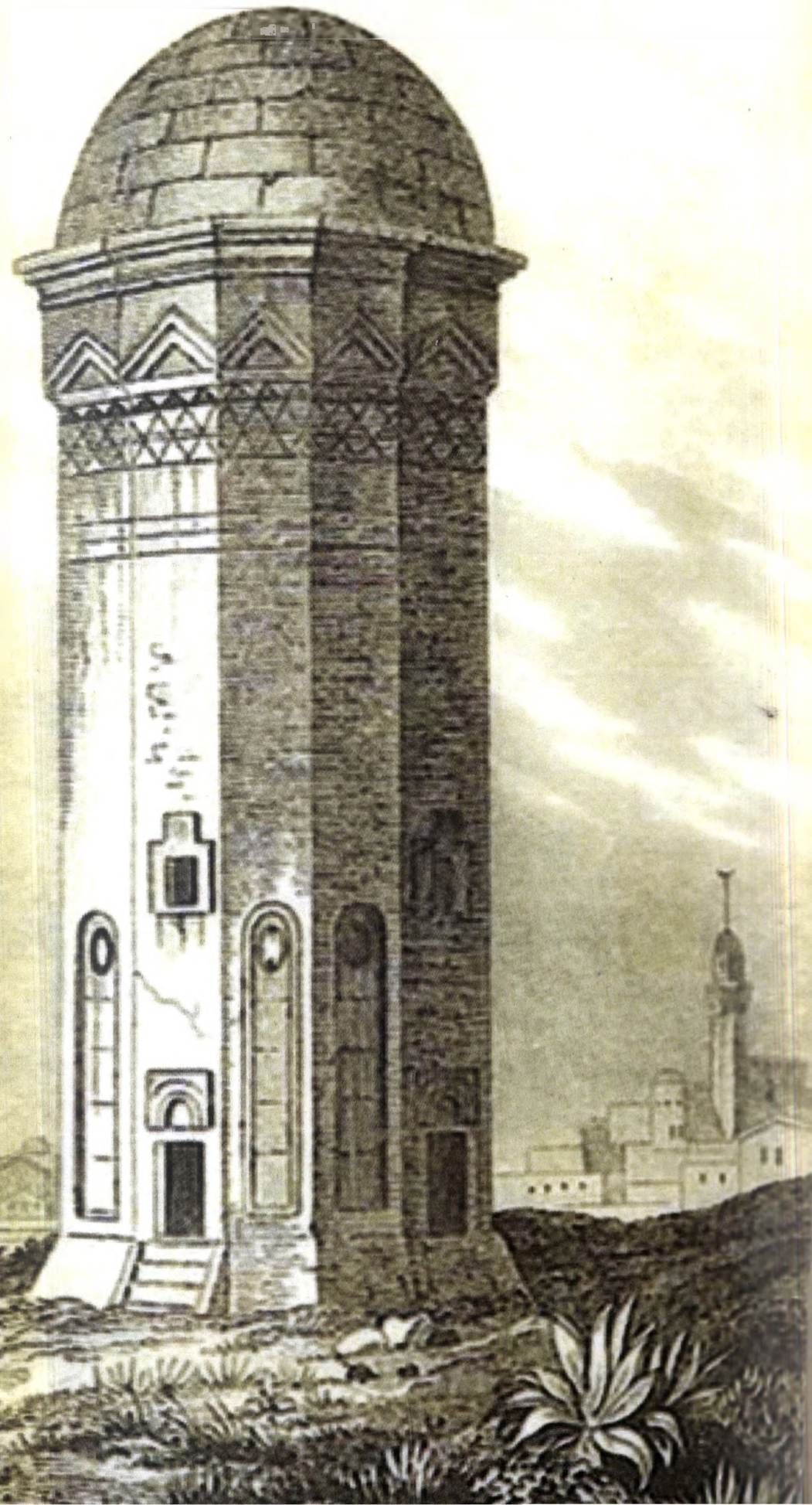
Бани в Иреване. Художник Степан
Тарьян. 1901 год

Baths in Irevan. Artist Stepan Taryan.
1901

Qədim İrəvanda məqbərə. Arxa planda
2 möhtəşəm məscid və onların mina-
rələri. Rəssam-qravüraçı Jak İppolit

Мавзолей в древнем Иреване. На
заднем плане 2 великолепные мечети
и их минареты. Художник-гравер
Жак Ипполит

A mausoleum in ancient Irevan.
2 magnificent mosques and their
minarets in the background.
Painter-engraver Jacques Ippolit

İrəvanda karvan. Hollandiyalı səyyah J.Struys. 1680-ci il
Караван в Иреване. Голландский путешественник Ж.Струйс. 1680 г.
Caravan in Irevan. Dutch traveler J.Struys. 1680

İrəvan şəhərinin ümumi görünüşü. Zəngi çayı və
Alagöz dağı. 1880-ci il

Общій вид города Иреван. Река Занги и гора Алагоз.
1880 год

General view of Irevan city. Zangı river and Alagoz
Mountain. 1880

BAZARLAR
БАЗАРЫ
BAZAARS

İrəvanda Qara bazar
Черный рынок в Иреване
Black bazaar in Irevan

Qantar bazarı. 1916-1919-cu illər
Базар Кантар. 1916-1919 годы
Kantar bazaar. 1916-1919

İrəvan şəhər bazarı. Meyvəsatınlar. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəli
 Иреванский городской рынок. Продавцы фруктов. Конец XIX – начало XX века
 Irevan city bazaar. Fruit sellers. The end of the 19th century – the beginning of the 20th century

İrəvanda bazar. Poçt markası. 1910-cu il
 Базар в Иреване. Почтовая марка. 1910 год
 Bazaar in Irevan. Postage stamp. 1910

İrəvanda bazar
Рынок в Иреване
Bazaar in Yerevan

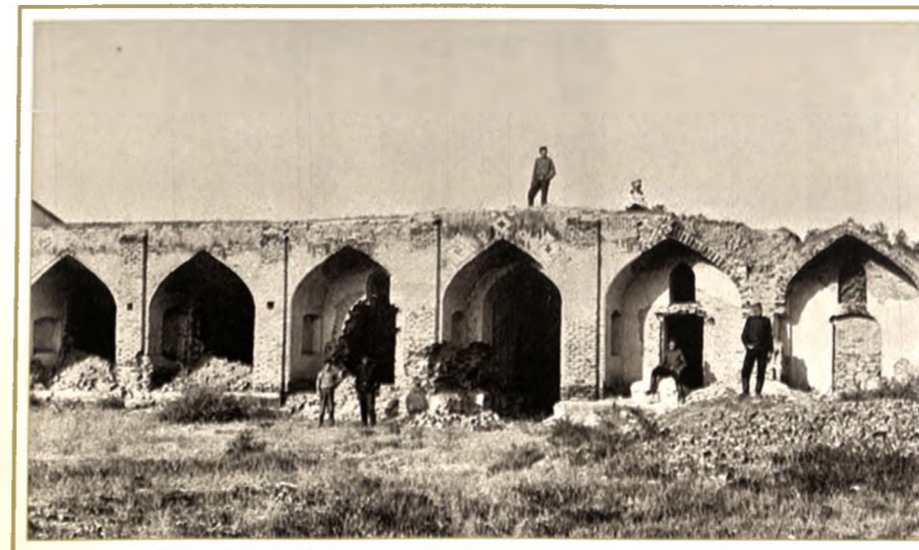

KARVANSARALAR
КАРАВАН-САРАИ
CARAVANSERAIS

İrəvan şəhəri karvan yollarının kəsişdiyi məkanda yerləşdiyi üçün orada çoxlu karvansaralar və ticarət meydanları salınmışdı. Daşdan hörülmüş, ortasında kvadratşəkilli meydançaları və su hovuzları olan karvansaralar İrəvanın gözəl tikililərindən hesab edilirdi. XIX əsrin əvvəllərində İrəvanda 8 karvansara olmuşdur. Culfa, Gürcü, Zərrabi xan (Sərrafxana), Tahir, Sulu, Susuz, Avşar, Hacı Əli karvansaralarında üst-üstə 851 köşk mövcud olub.

Поскольку город Иреван находился на пересечении караванных путей, здесь было построено много караван сараев и торговых площадей. Караван сарай, выложенные камнем с квадратными площадками и бассейнами посередине, считались одними из красивейших сооружений Иревана. В начале XIX века в Иреване существовало 8 караван сараев. В караван сараях Афшар, Джульфа, Гюрджи, Зарраби хан (Саррафхана), Тахир, Сулу, Сусуз, Гаджи Али функционировала 851 лавка.

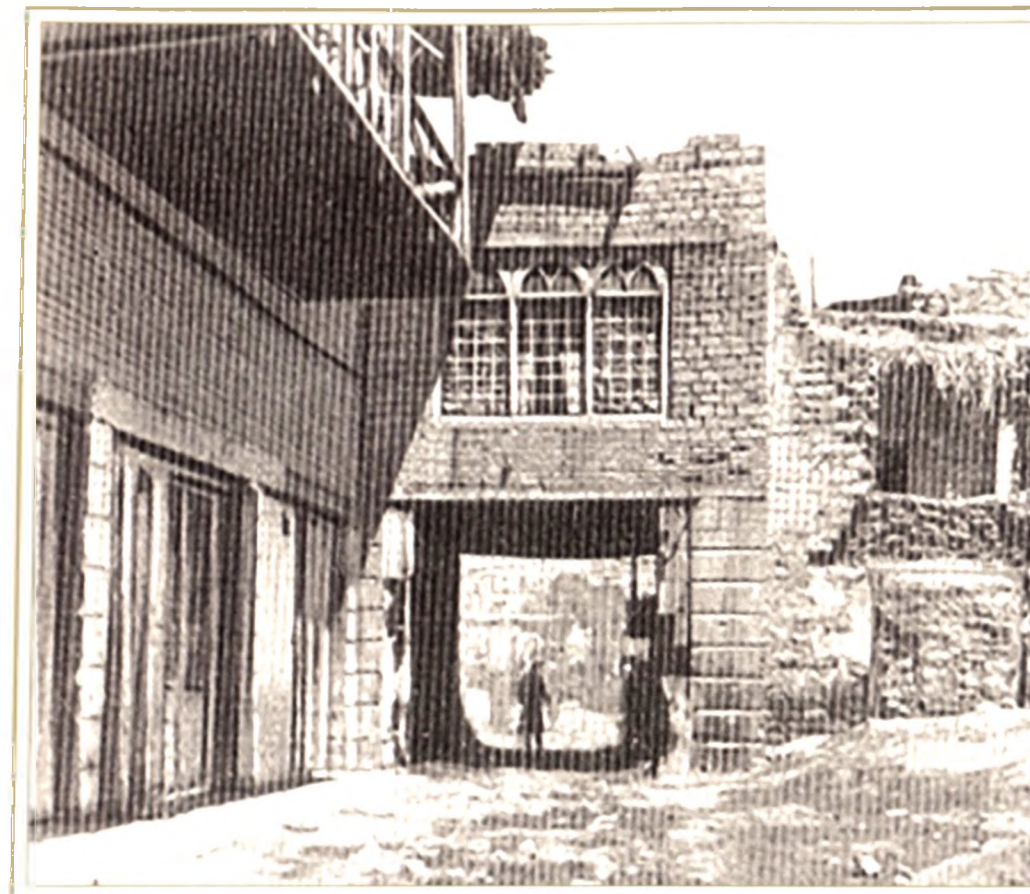
As Yerevan is located at the intersection of caravan routes, many caravanserais and trade squares were built here. Caravanserais built of stone with quadratic squares and water pools were considered among the most beautiful buildings of Yerevan. At the beginning of the 19th century, there were 8 caravanserais in Yerevan. There were 851 pavilions in Julfa, Gurcu, Zarrabi Khan, Tahir, Sulu, Susuz, Avshar, Haji Ali caravansaries.

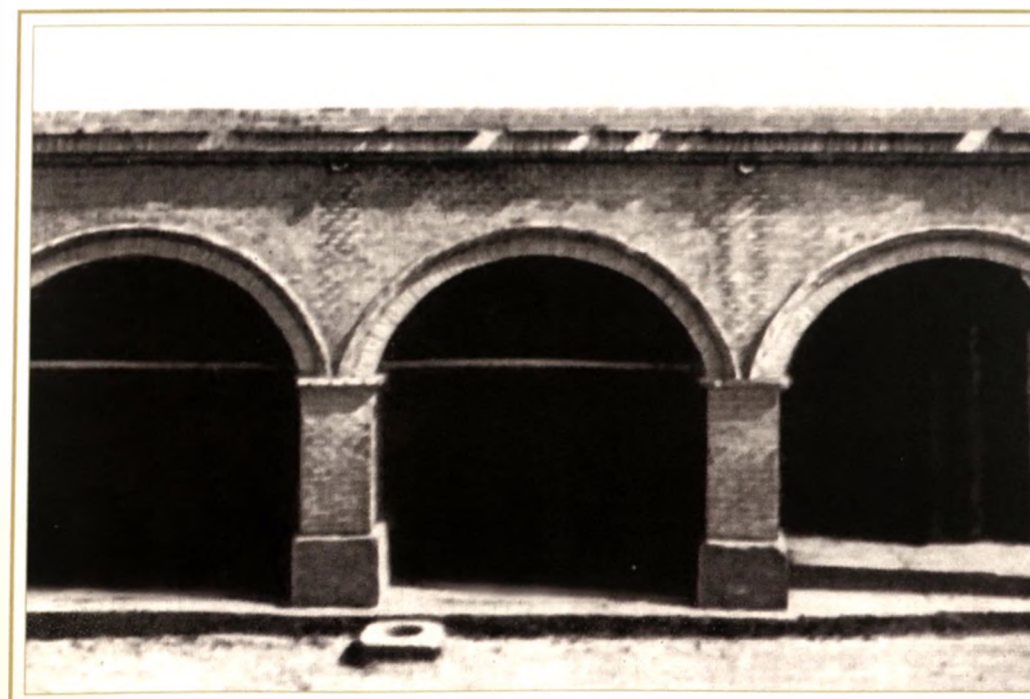
Sərdar məscidinin həyətidə karvansara.
Dmitriy Yermakov. 1880-ci il
Караван-сарай во дворе мечети Сардар.
Дмитрий Ермаков. 1880 год
Caravanserai in the courtyard of the Sardar Mosque. Dmitry Yermakov. 1880

İrəvan şəhərində karvansara. 1930-cu il
Караван-сарай в Иреване. 1930 год
Caravanserai in Irevan. 1930

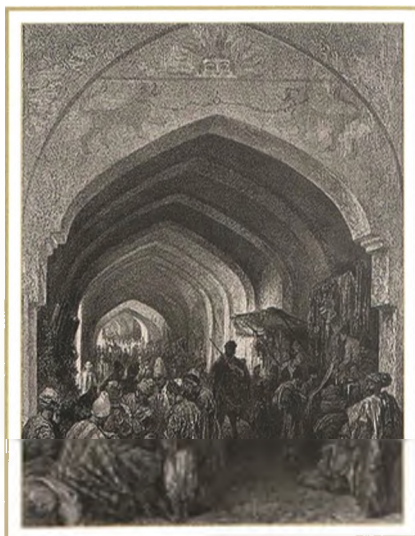

Avşar karvansarası
Авшарский караван-сарай
Avshar caravanserai

İrəvanda Gürcü karvansarası. XVI–XVIII əsr
Грузинский караван-сарай в Иреване. XVI–XVIII век
Georgian caravanserai in İrevan. XVI–XVIII century

İrəvanda karvansara. Rəssam Q.Qaqarin. 1845-ci il
Караван-сарай в Иреване. Г.Гагарин. 1845 г.
Caravanserai in İrevan. G. Gagarin. 1845

XAN SARAYI ХАНСКИЙ ДВОРЕЦ KHAN'S PALACE

Şərqi nadir memarlıq incilərindən hesab edilən Xan sarayı, yaxud Sərdar sarayı İrəvan sərdarı Əmirqunə xan Qacar (1605–1625) tərəfindən ucaldılmış, 1760–1770-ci illərdə İrəvan xanı Hüseynəli xan (1762–1783) tərəfindən təkmilləşdirilmişdi. 1791-ci ildə Hüseynəli xanın oğlu Məhəmməd xan (1784–1805) sarayın “Şüşəbənd” adı ilə tanınan Güzgülu salonunu və Yay imarətini inşa etdirmişdi.

Fransız səyyahı Jan Şarden 1673-cü ildə İrəvanda gördüklərini “Parisdən İsfahana səyahət” əsərində geniş şəkildə təsvir etmişdir. İrəvan qalasını, Xan sarayını təsvir edən Şarden yazmışdır ki, təxminən, 800 evdən ibarət olan qala kiçik bir şəhərdən böyükdür, orada ancaq təmizqanlı səfəvilər yaşayırlar. “Təmizqanlı səfəvilər” dedikdə müəllif İrəvanın şiə məzhəbli türk qızılbaş əhalisini nəzərdə tuturdu.

Avropa səyyahları Jan Tavernye, Jan Şarden, Kerr-Porter, Ceymıs Morier, Monpere, Kameron, Linç və başqaları müxtəlif vaxtlarda İrəvanda olmuş, Xan sarayını, onun Güzgülü salonunu, qaladakı və şəhərdəki məscidləri, hovuz və hamamları, Zəngi çayından enib keçən yeraltı mərmər pilləkənli yolu öz əsərlərində təsvir etmişlər.

Ханский дворец, или, как его еще называли, Сардарский дворец, считающийся одним из уникальных образцов восточной архитектуры, был построен Иреванским правителем Амиргуне ханом Гаджаром (1605–1625). В 1760–1770 годах он был усовершенствован Иреванским ханом Гусейнали ханом (1762–1783). В 1791 году сын Гусейнали хана Мухаммед хан (1784–1805) построил Зеркальный салон, называемый Шушебэнд и Летнюю резиденцию.

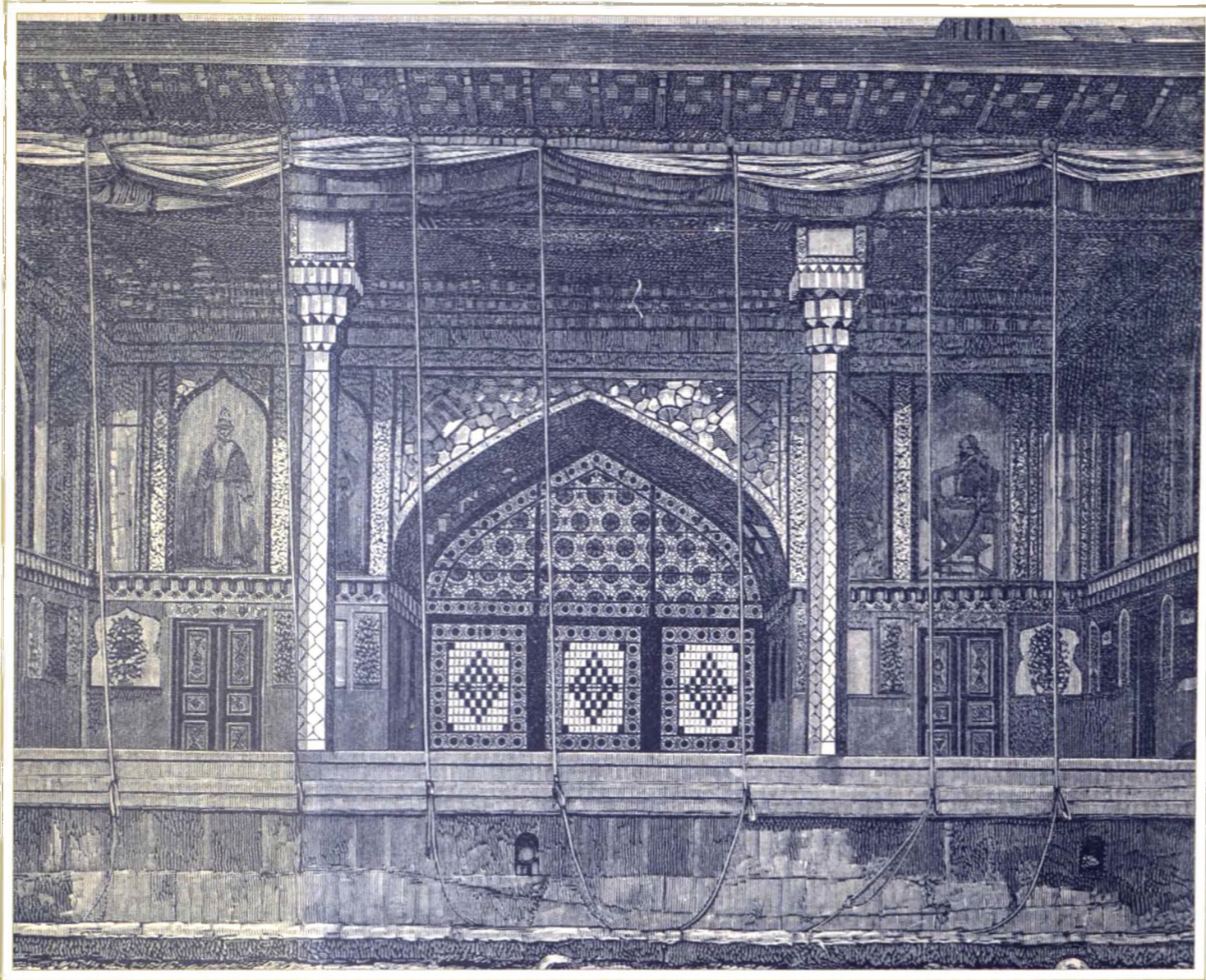
Французский путешественник Жан Шарден в своем труде «Путешествие из Парижа в Исфазан» достаточно развернуто изложил все увиденное в Иреване в 1673 году. Описывая Ханский дворец и Иреванскую крепость, он писал, что крепость, состоящая из 800 домов, была больше маленького города, и там жили Чистокровные сефевиды. Под сефевидами автор подразумевал шиитское население тюркских кызылбашей Иревана.

Европейские путешественники Ж.Тавернье, Ж.Шарден, Кер-Портер, Джеймс Марьер, Монпере, Камертон, Линч и другие, в разные времена посетившие Иреван, в своих произведениях описывали Ханский дворец, Зеркальный салон, мечети в городе и крепости, мраморную дорожку, спускающуюся лестницей в реку Занги.

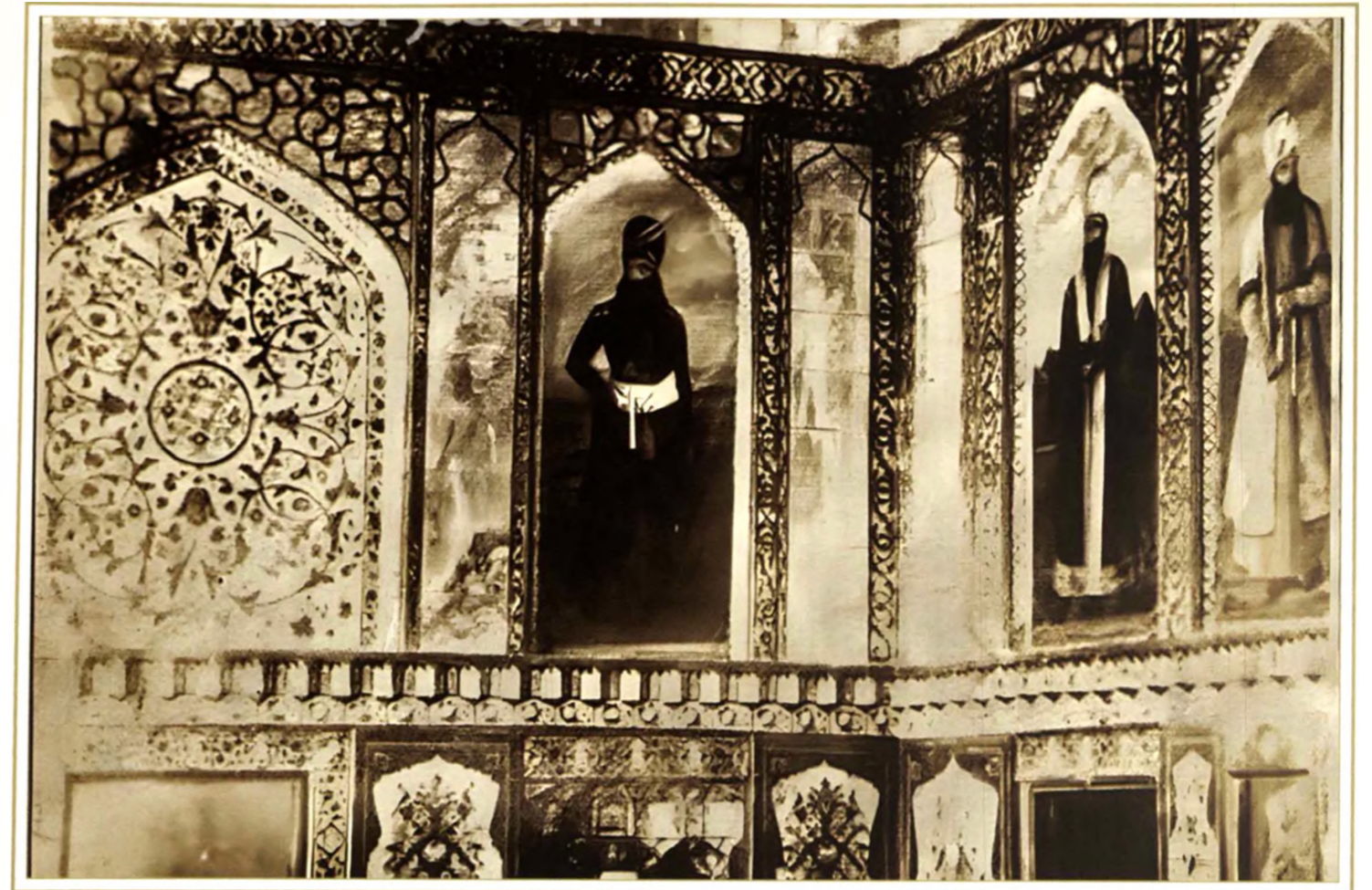
Considered one of the rare architectural pearls of the East, the Khan's Palace or Sardar's Palace was built by Amirguna Khan Qajar (1605–1625), the Sardar of İrevan, and improved by Huseynali Khan (1762–1783), Khan of İrevan in 1760–1770. In 1791, Huseynali Khan's son Muhammad Khan (1784–1805) built the Guzgulu Hall (Mirrored Hall) and the Summer Palace.

The French traveler Jean Charden described his İrevan journey in 1673 in his work “Journey from Paris to İsfahan”. Describing the İrevan fortress, the Khan's palace, Charden writes that the fortress, consisting of about 800 houses, is bigger than a small town, where only purebred Safavids live. By the purebred Safavids, the author meant the Shiite Turkic Qizilbash population of İrevan.

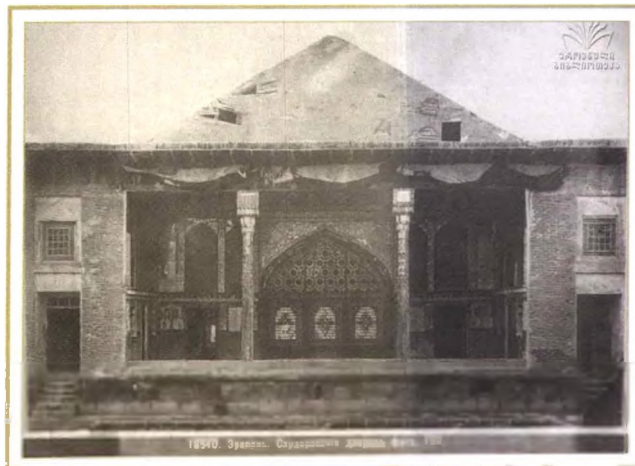
European travelers Jean Tavernier, Jean Chardin, Kerr-Porter, James Morier, Montpere, Cameron, Lynch and others visited İrevan in different times and visited the Khan's Palace, its Mirrored Hall, mosques in the castle and in the city, pools and baths, underground marble staircase leading down from the Zangi river and described them in their works.

Хан сарayı. Rəssam Q.Qaqarin (qrafika)
Ханский дворец. Художник Г.Гагарин (графика)
Khan's Palace. Artist G.Gagarin (graphics)

İrəvanda Sərdar sarayı – Mirzə Qədim İrəvaninin rəsmləri
Иреванский ханский дворец – Картины Мирза Гадим Иревани
Irevan Sardar Palace – paintings by Mirza Gadim Irevani

İrəvan Xan sarayının fasadı. Foto – Dmitri Yermakov. 1882-ci il
Фасад дворца Иреванского хана. Фото Дмитрия Ермакова. 1882 год
The facade of the Irevan Khan Palace. Photo by Dmitry Ermakov. 1882

Sərdar bağı
Саd Сардара
Serdar garden

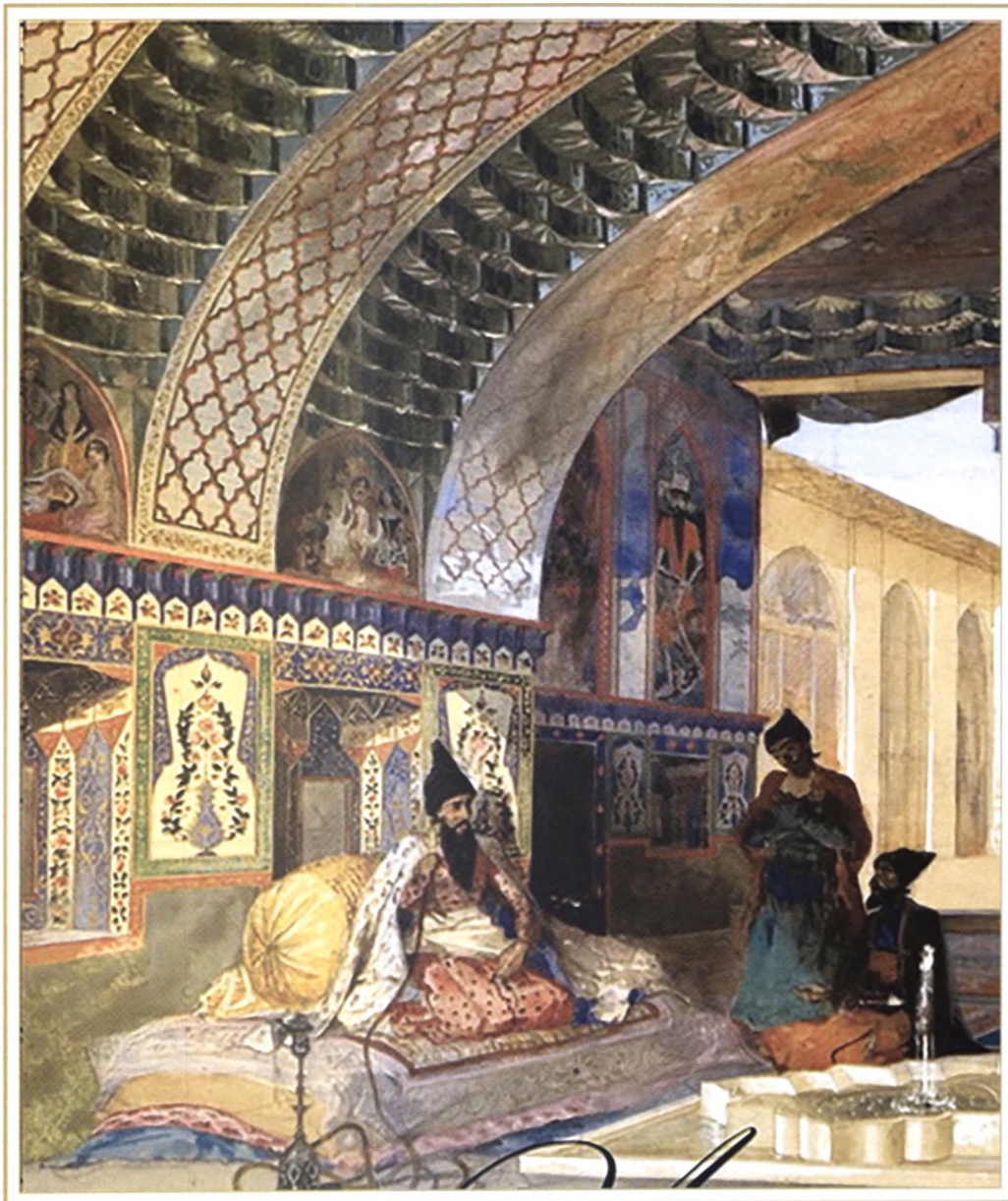
Хан сарayı
Ханский дворец
Khan's Palace

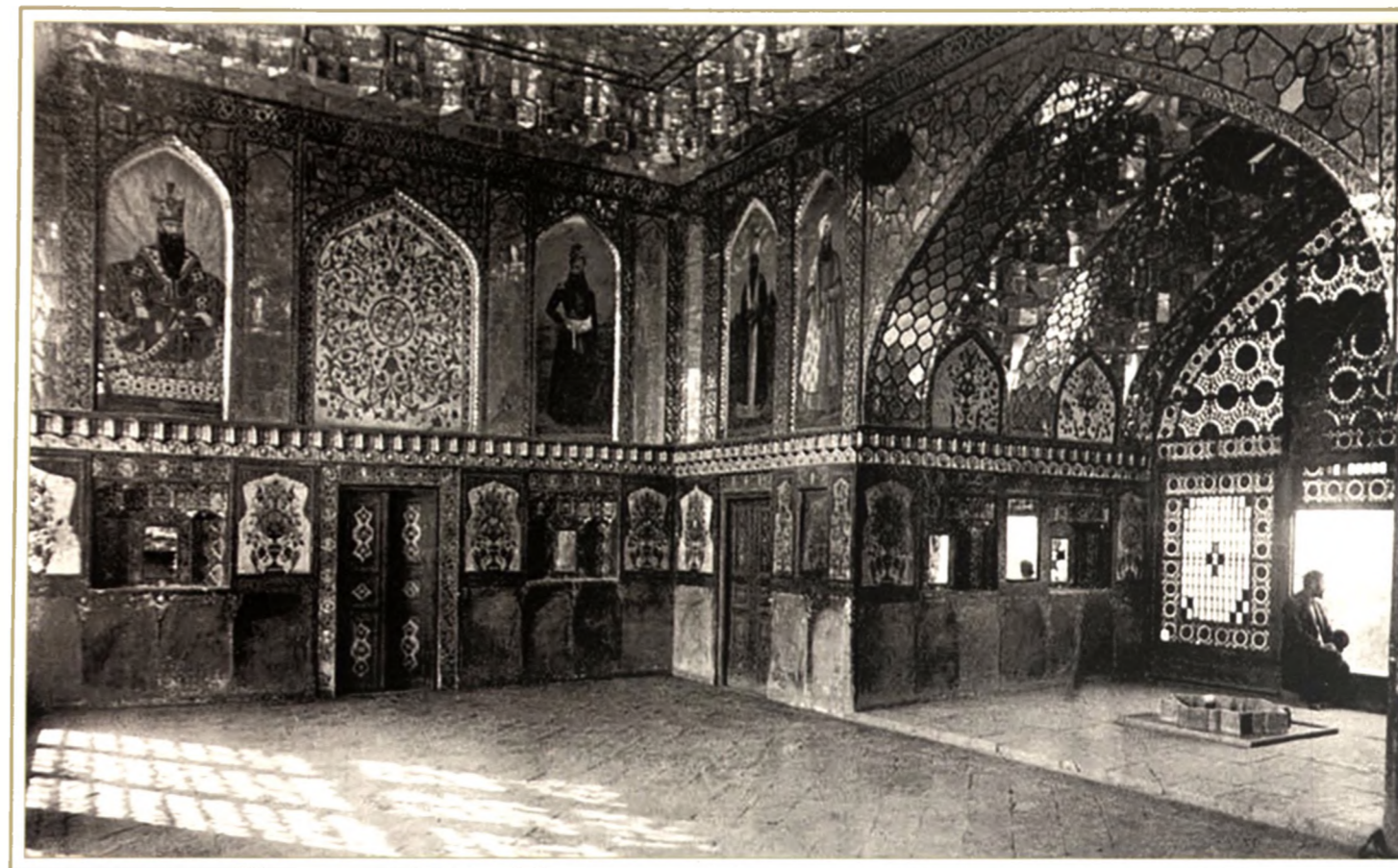

Sərdar sarayının divar qalıqları
Остатки стен дворца Сардар
Wall remains of Sardar palace

Хан sarayının qəbul otağı.
Rəssam Q.Qaqarin
Приемный зал Ханского дворца.
Художник Г.Гагарин
The reception room of the Khan's
palace. Artist G.Gagarin

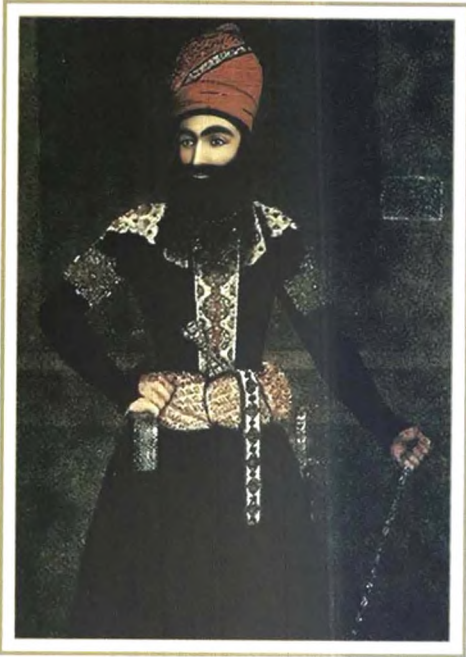
İrəvan Хан sarayının Güzgülü salonu
Зеркальный зал в Ханском дворце
Mirrored hall of the Irevan Khan's Palace

İrəvan Хан sarayı (açıqsa). 1927-ci il
Дворец Иреванского хана (открытка). 1927 г.
Irevan Khan's Palace (postcard). 1927

Fətəli şah, Hüseyngulu xan Qacar və Rüstəm Zalı
Güzgülü salonda portretləri. Mirzə Qədim İrəvani
Портреты Фатали шаха, Гусейнгулу хана и
Рустама Зала в зале с зеркалом. Мирза Гадим
Иревани
Portraits of Fətəli şah, Hüseyngulu xan and
Rustam Zal in the mirrored hall.
Mirza Gadim Irevani

Abbas Mirzə
Аббас Мирза
Abbas Mirza

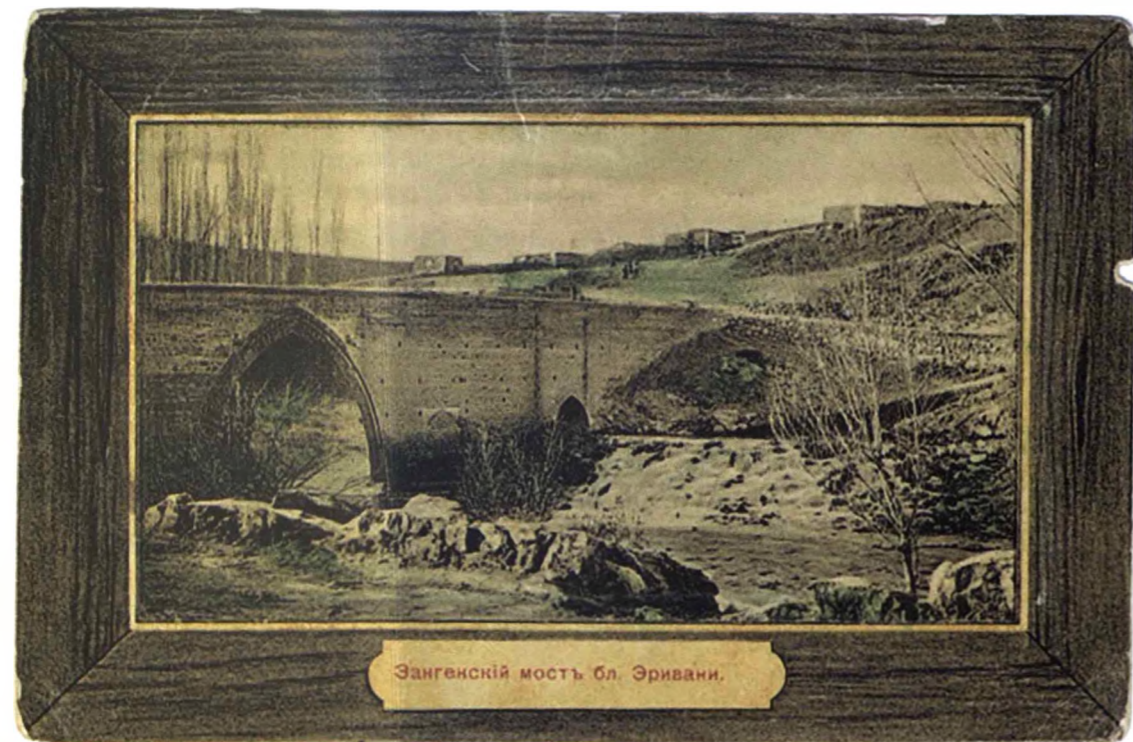
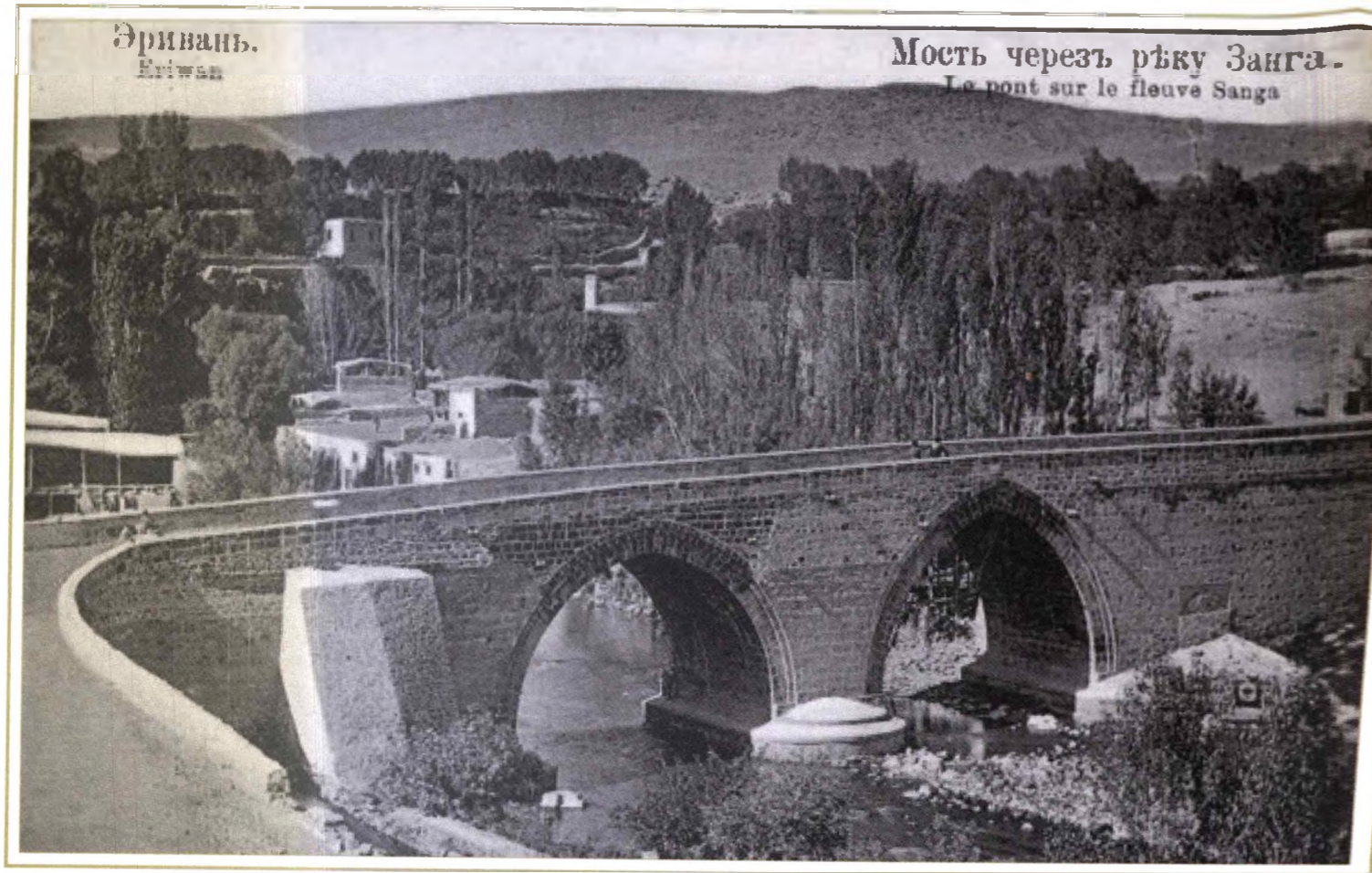
İrəvan xanının yay köşkü
Летний павильон Иреванского хана
The summer pavilion of the Iravan Khan

İRƏVANDAN ÜMUMİ GÖRÜNTÜ
ОБЩИЙ ВИД ГОРОДА ИРЕВАН
GENERAL VIEW OF IREVAN

Gedər körpüsü
Мост над рекой Гедар
Bridge on Geder river

Zəngi çayı üzərindəki
Qırmızı körpü. İrəvan
qalasına keçən yol

Красный мост через реку
Занги. Дорога к
Иреванской крепости

The Red Bridge over the
Zangi River. The road to
Irevan Castle

İrəvanda Dəmirbulaq körpüsü
Демирбулагский мост в Иреване
Demirbulag bridge in Irevan

İrəvan qalasının Zəngi çayından görüntüsü
Вид на Иреванскую крепость со стороны реки Занги
A view of the Irevan fortress from the Zangi river

ՐԱՓԱԲԱՇԻ-ԻՆՁԱՆ
 I-AYAN TAPABASHI

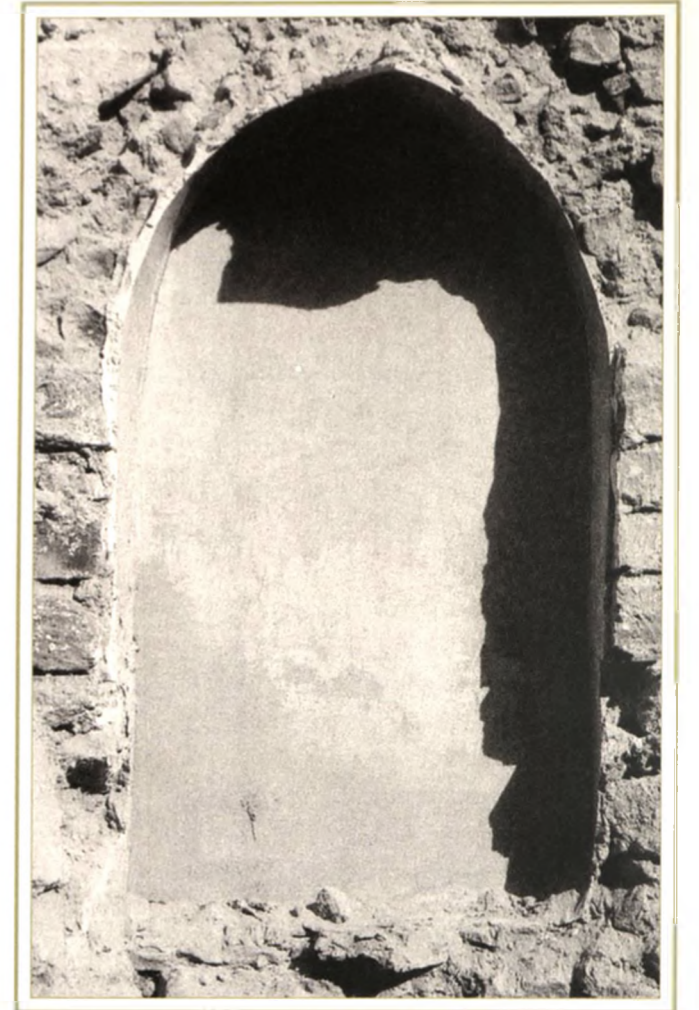
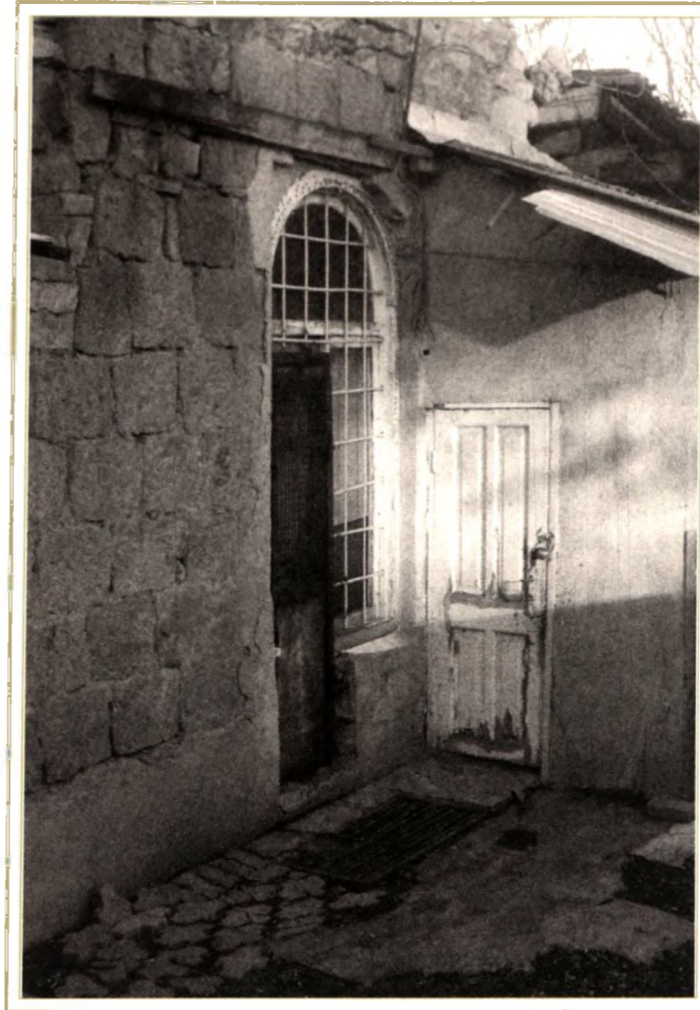
İrəvanda dağıdılan azərbaycanlı məhəlləsi. XX əsrin sonu
 Разрушенный азербайджанский квартал в Иреване. Конец XX века
 The destroyed Azerbaijani neighborhood in İrevan. The end of the 20th century

Təpəbaşı məhəlləsi
 Район Тепебаши
 Tepebashi neighborhood

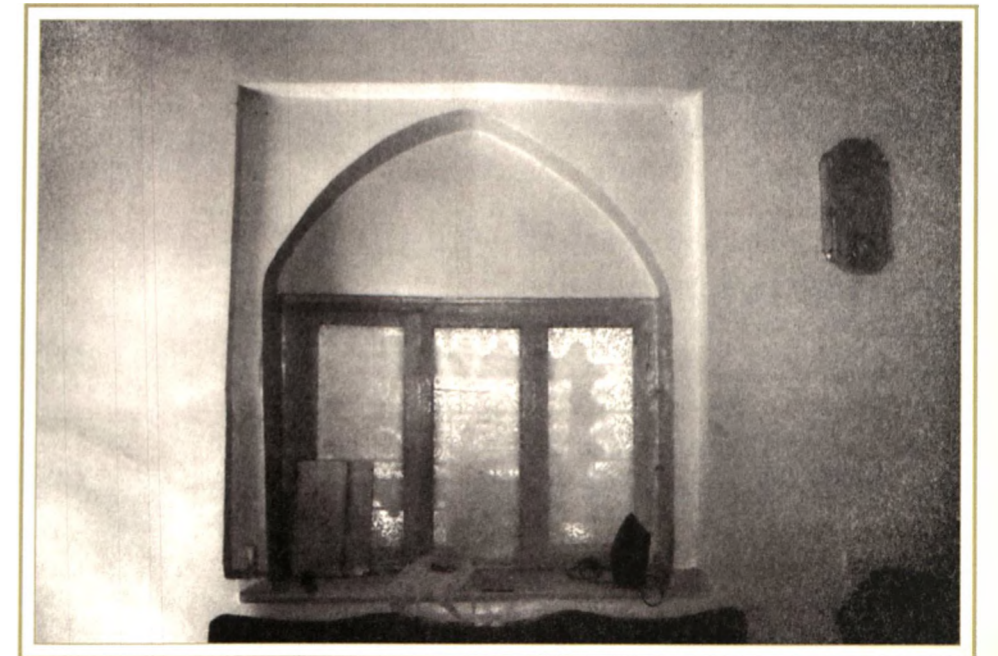
Zəngi çayı üzərindəki su dəyirmanından Təpəbaşı məhəlləsinin ümumi görünüşü. G.Tarverdyan. 1900–1903-cü illər
 Общий вид квартала Тепебаши от водяной мельницы на реке Занги. Г.Тарвердян. 1900–1903 годы
 General view of Tepebashi neighborhood from the water mill on Zangi river. G.Tarverdyan. 1900–1903 years

İrəvan şəhərinin mərkəzində yerləşən Firdovsi küçəsində azərbaycanlılara məxsus evlər

Дома, принадлежащие азербайджанцам, на улице Фирдовси, расположенной в центре Иревана

Azerbaijanis' houses on Firdovsi street, located in the center of Irevan

İrəvanda Dəlmə bağları
Сады Дельма в Иреване
Delta gardens in Irevan

Dərə bağları
Сады Дере
Dere gardens

Zəngi çayının yanında uşaq dəmir yolunun yerləşdiyi bağ
Сад с детской железной дорогой у реки Занги
A garden with a children's railway next to Zangı river

İrəvanda azərbaycanlı məhəlləsi. XIX əsrin sonu
 Азербайджанский квартал в Иреване.
 Конец XIX века
 Azerbaijani neighborhood in İrevan.
 The end of the 19th century

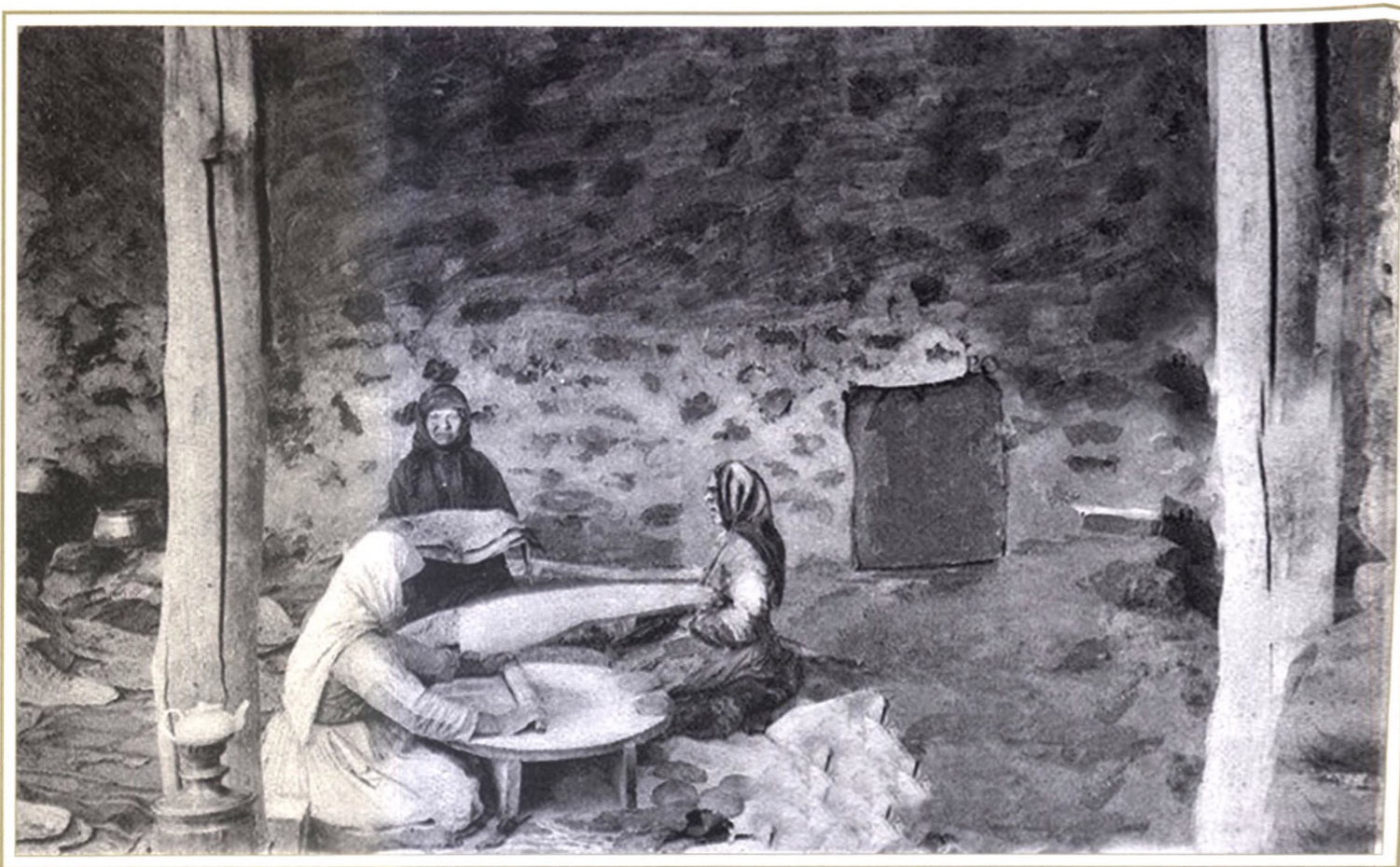
İrəvan qalasının ümumi görünüşü. 1796-cı il
 Общий вид Иреванской крепости. 1796 год
 General view of the İrevan fortress. 1796

İrəvan şəhərinin ümumi görünüşü. 1672-ci il
 Общий вид города Иреван. 1672 год.
 The general view İrevan city. 1672

Qədim İrəvan. Rəssam Terlemezyan
 Древний Иреван. Художник Терлемезян
 Ancient İrevan. Artist Terlemezyan

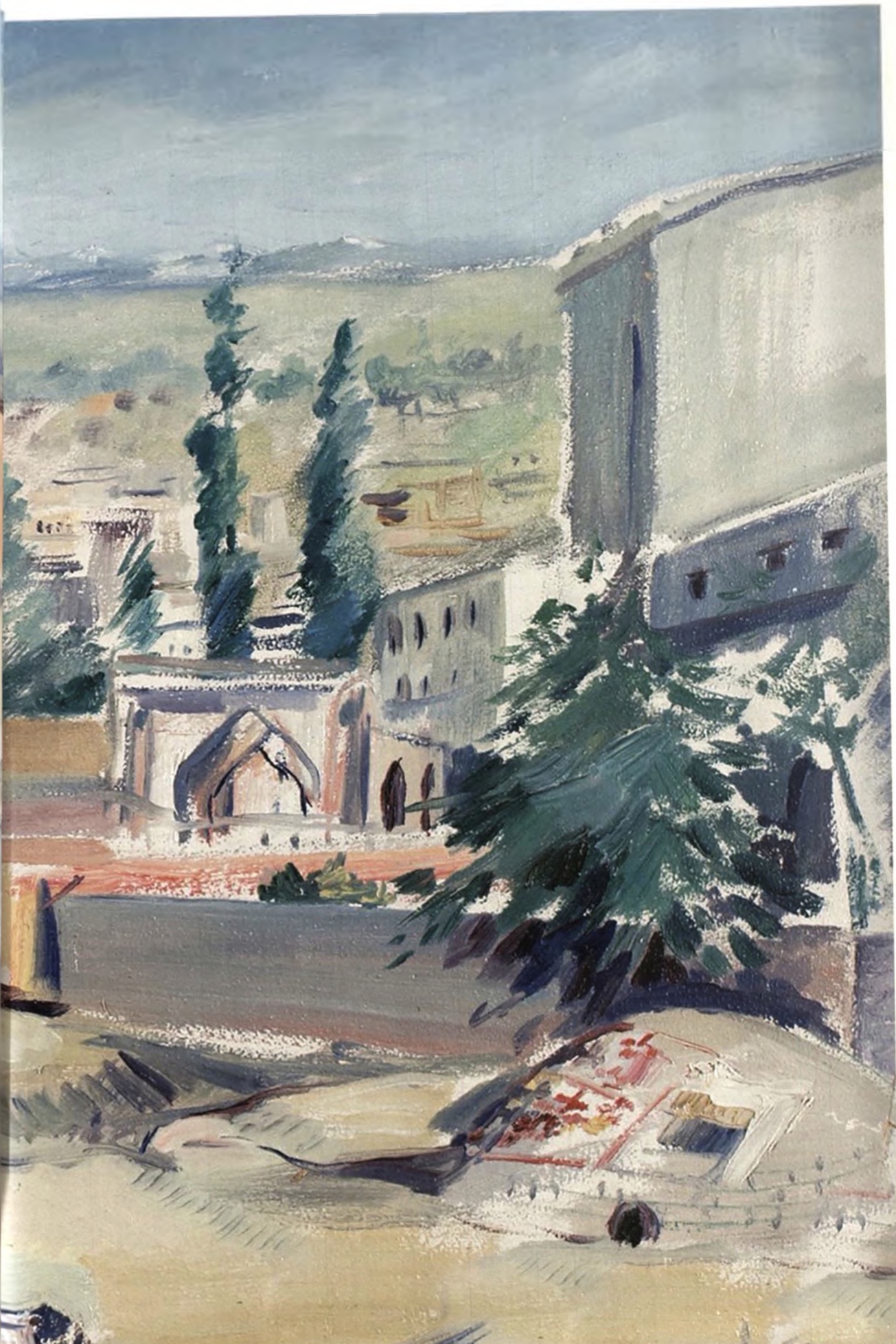
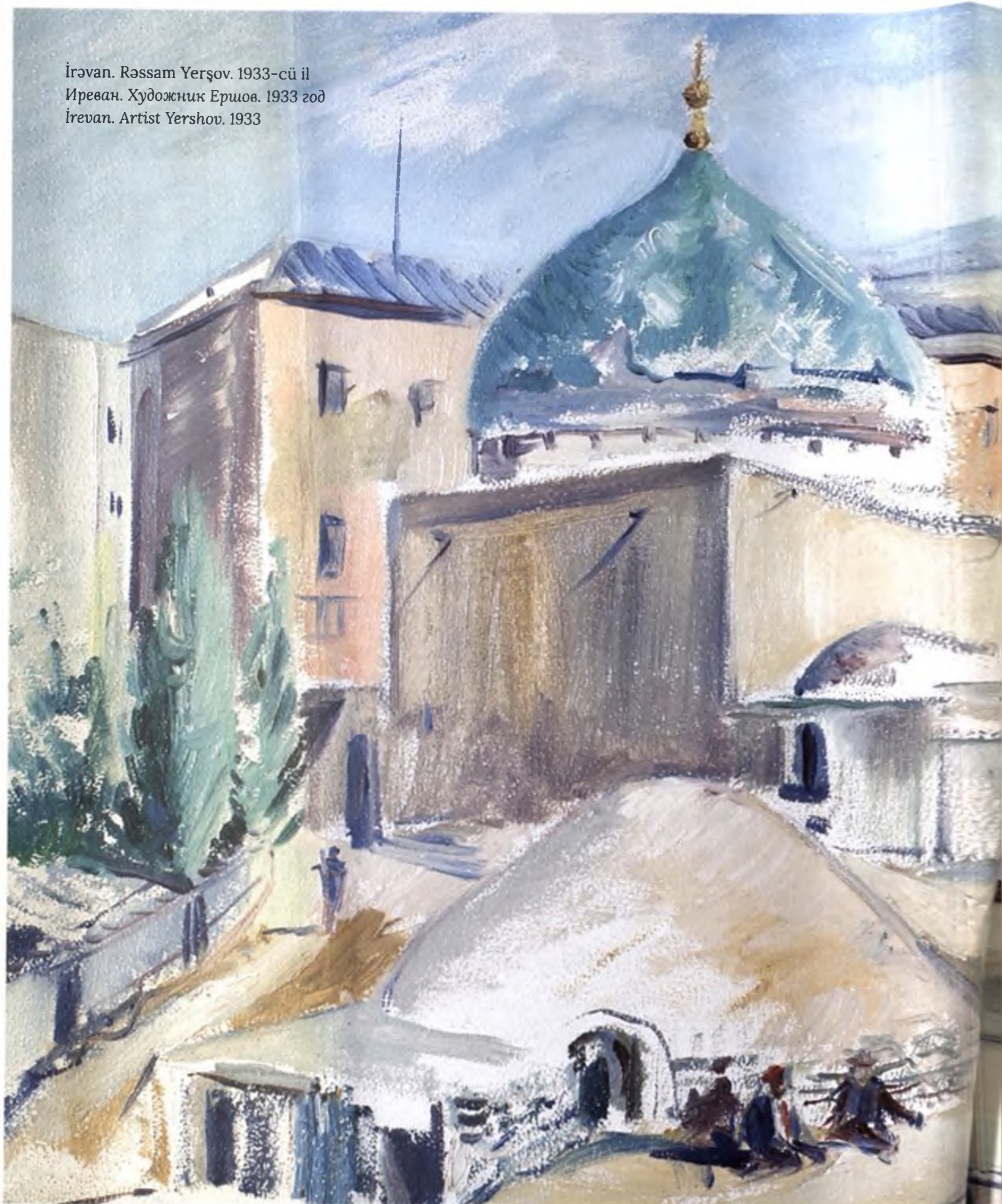

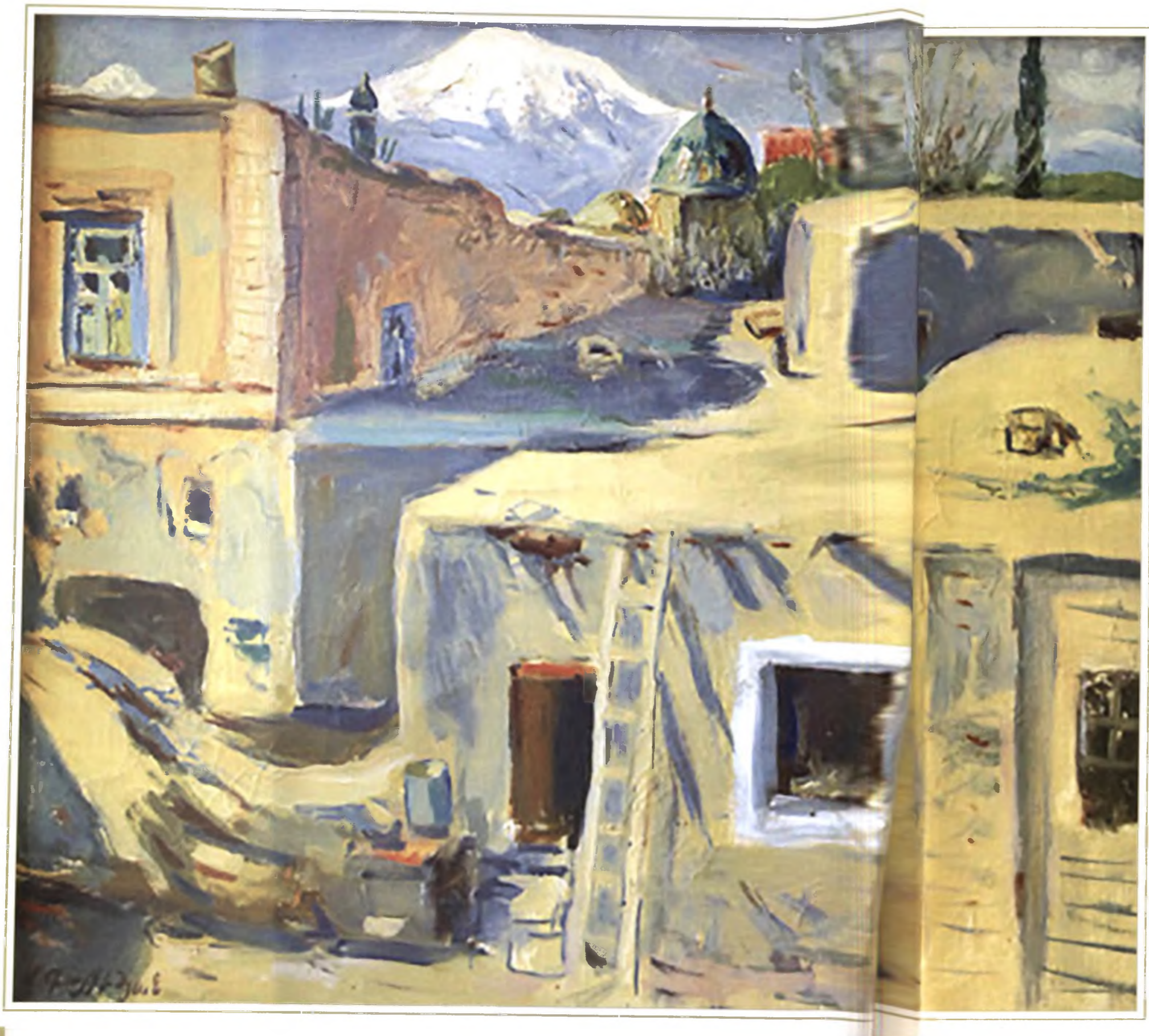
İrəvanda çörək bişirən qadınlar (açıqça)
Женщины пекут хлеб в Иреване (открытка)
Women baking bread in Irevan (postcard)

Dəgəkəndi (Dzoraqyuğ). Rəssam T.Şilinqovski. 1925-ci il
Дерекенди (Дзорагюх). Художник Т.Шилинговски 1925 г.
Derekendi (Dzoragyugh). Artist T. Shilingovski. 1925

İrəvan. Rəssam Yersov. 1933-cü il
Иреван. Художник Ершов. 1933 год
Yerevan. Artist Yershov. 1933

Qədim İrəvanda qış fəslı. 1922-ci il. Rəssam Stepan Ağacanyan
Древний Иреван, зима. 1922 год. Художник Степан Агаджанян
Ancient Irevan, winter. 1922. Artist Stepan Aghajanyan

Qədim İrəvan. Rəssam Qayfesçyan
Древний Иреван. Художник Гайфесчян
Ancient Irevan. Artist Kayfeschyuan

"Mah Tələtin portreti"
«Портрет Мах Талата»
"Portrait of Mah Talat"

"Gənc oğlanın portreti"
«Портрет молодого человека»
"Portrait of a young man"

“Oturan qadın”
«Сидящая женщина»
“Sitting woman”

BƏHRUZ KƏNGƏRLİNİN RƏSMLƏRİ
КАРТИНЫ БАХРУЗА КЕНГЕРЛИ
BAHRUZ KANGARLI'S PAINTINGS

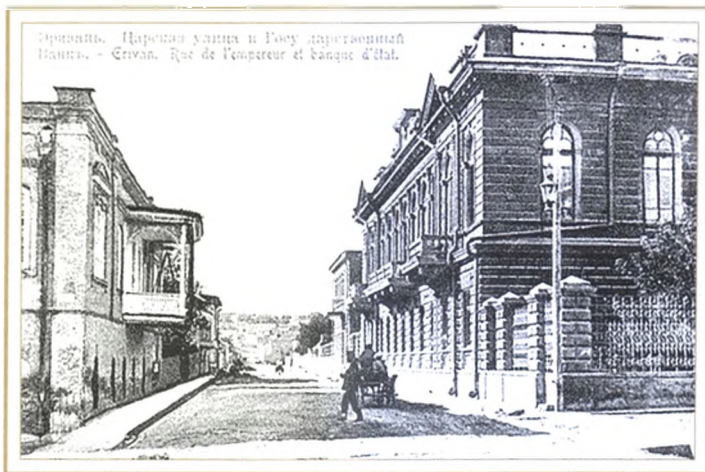
“Qaçqınlar”
«Беженцы»
“Refugees”

“Qaçqın oğlan”
«Мальчик-беженец»
“Refugee Boy”

“Qaçqın qadın”
«Женщина-беженка»
“Refugee Woman”

Tsarskaya küçəsində bank (açıqça)
 Банк на Царской улице (открытка)
 Bank on Tsarskaya Street (postcard)

İrəvanın mərkəzi Qala küçəsi (Astafyevskaya)
 Центр Иревана - улица Гала (Астафьевская)
 The center of Irevan - Gala Street (Astafyevskaya)

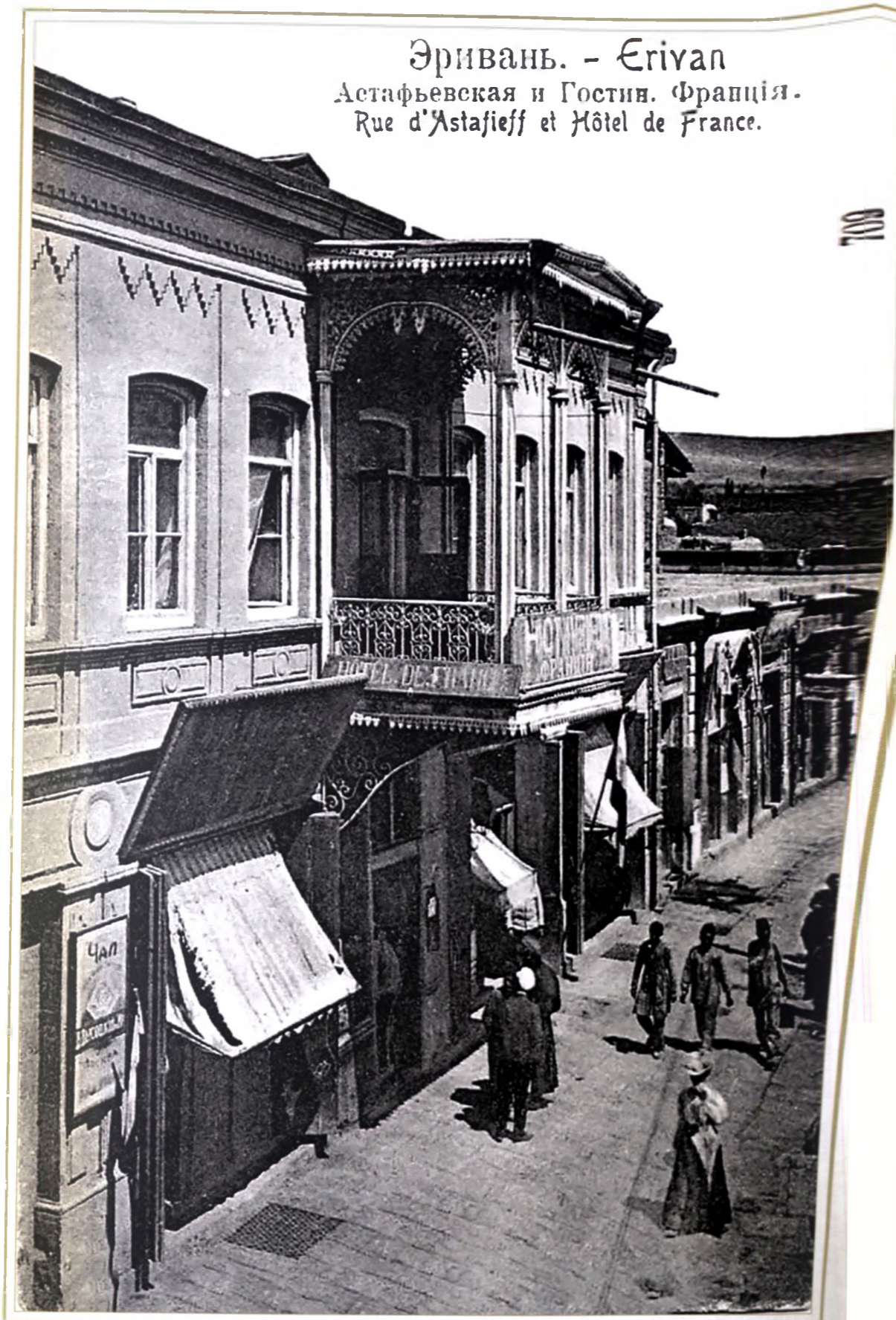
İrəvanda meydan. 1916-cı il
 Площадь в Иреване. 1916 год
 Square in Irevan. 1916

İrəvanda Qala (Astafyev)
küçəsində "Fransa"
mehmanxanası. G.Tar-
verdyan. 1905-1910-cı illər

Гостиница «Франция»
на улице Гала
(Астафьева)
в Иреване. Г.Тарвердян.
1905-1910 годы

"France" hotel on Gala
(Astafiev) street in Irevan.
G.Tarverdyan.
1905-1910 years

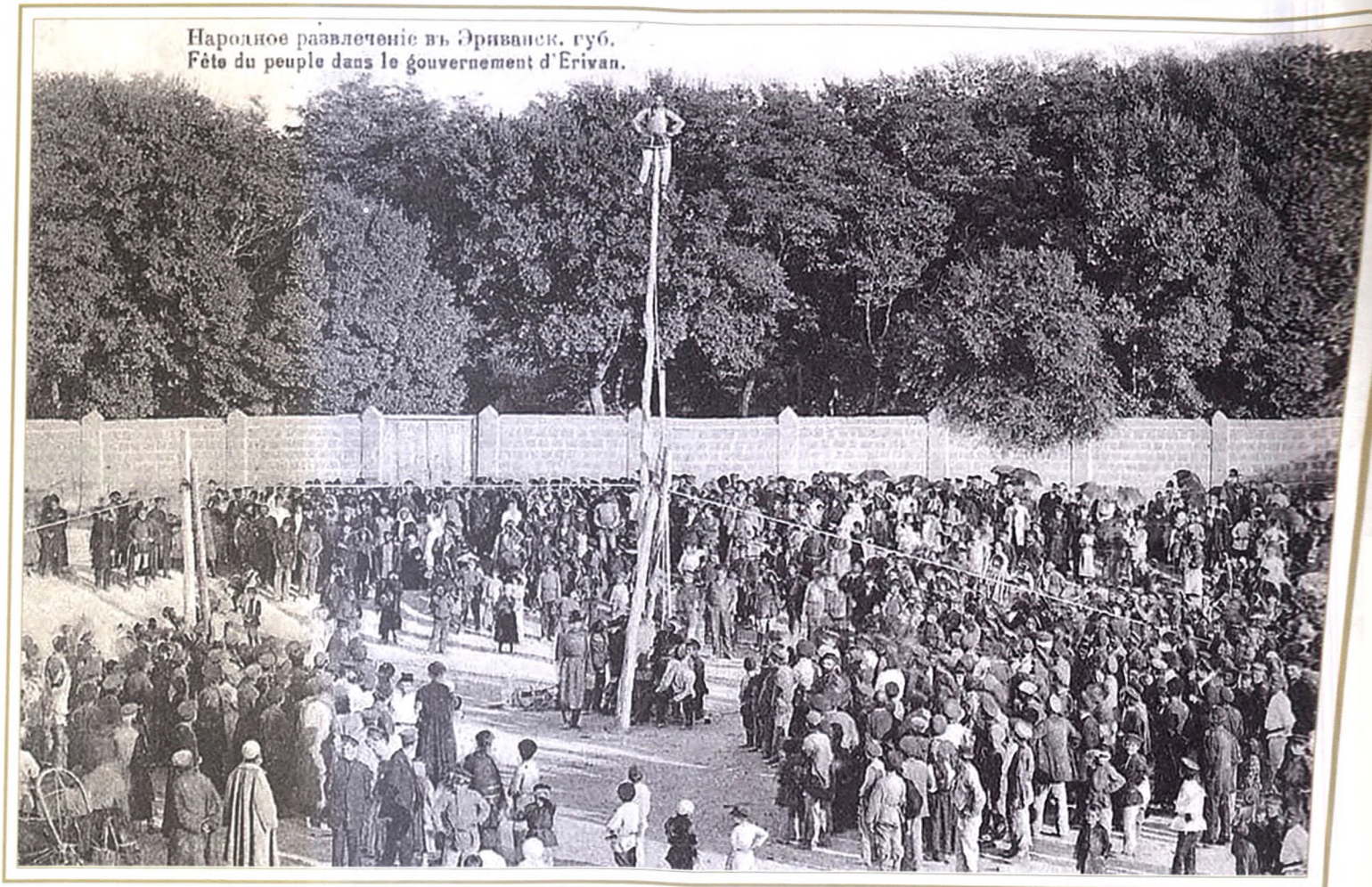

Эривань. - Erivan
Астафьевская и Гостиня. Франция.
Rue d'Astafieff et Hôtel de France.

Эривань. - Erivan. № 5.
Татарский майдань.

Tatar meydanı (Qantar meydanı)
«Татарская площадь» (площадь Кантара)
"Tatar square" (Kantar square)

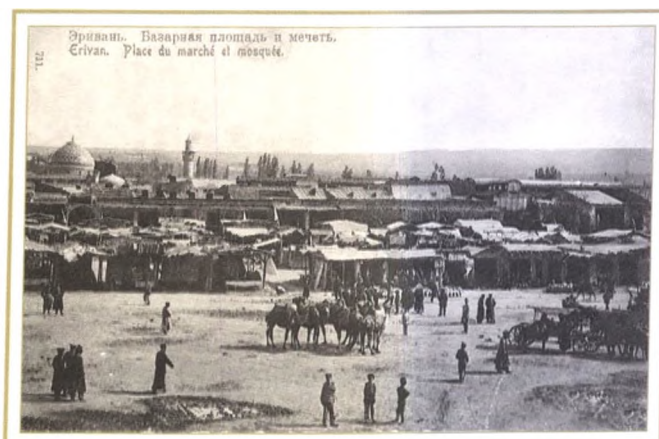
Народное развлечение въ Эриванск. губ.
Fête du peuple dans le gouvernement d'Erivan.

İrəvandakı "İngilis bağı"nda kəndirbazlar. 1900-cü illər
Канатоходцы в «Английском саду» в Иреване. 1900-е годы
Rope walkers in the English garden in Iravan. 1900s

Городская дума
Эривань. Муниципалитетъ и площадь.
Erivan. Hôtel de ville et place.

İrəvan. Bələdiyyə binası və meydan
Иреван. Здание муниципалитета и площадь
Irevan. Municipality building and square

Эривань. Базарная площадь и мечеть.
Erivan. Place du marché et mosquée.

İrəvanda Bazar meydanı və məscid
Базарная площадь и мечеть в Иреване
Bazaar square and mosque in Iravan

İrəvanda vağzal
Вокзал в Иреване
Station in Iravan

TARIXI ŞƏXSİYYƏTLƏR
ИСТОРИЧЕСКИЕ ЛИЧНОСТИ
HISTORICAL FIGURES

Rənah xan oğlu Əli xanla
Панах хан с сыном Али ханом
Rənah xan with his son Ali xan

Rənah xan Makinski və Dövlə xanım övladları
Əli xan və Anah xanım ilə
Панах хан Макинский и Довла ханум с детьми
Али ханом и Анали ханум
Rənah xan Makinski and Dovla xanum with
their children Ali xan and Anali xanum

Rənah xan Makinski'nin evi
Дом Панах Хана Макинського
Rənah xan Makinsky's house

Əli xan Tacı xanımla Dəgəçiçəkdə
Али хан с Таджи ханум в Дерачичаке
Ali xan with Taji xanum in Derachichak

Əli xan Makinski'nin evi
Дом Али хана Макинського
Ali Khan Makinsky's house

Abbasqulu xan İrəvanski ailəsi ilə
Аббасгулу хан Иреванский с семьей
Abbasgulu khan Irevanski with family

İsmayıl bəy Qaziyev (vitse-qubernator) və həyat yoldaşı Əfruz xanım
Исмаил бей Газиев (вице-губернатор) и его жена Афруз ханум
Ismayil Bey Gaziyeu (vice-governor) and his wife Afruz Khanum

Abbasqulu xanın qızı Tacı xanım balet məşğələsində
Дочь Аббасгулу хана Таджи ханум на уроке балета
Abbasgulu han's daughter Taji Khanum in ballet class

Тасі ханім Русиядан гәлән қонағи илә Азәрбайҗан милли гeyиминдә

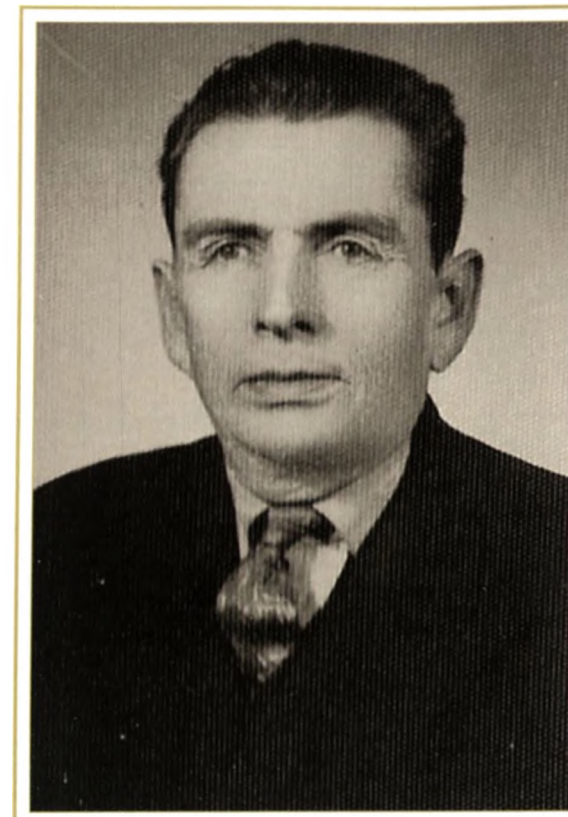
Госпожа Таджи в азербайджанском национальном костюме со своим гостем из России

Mrs. Taji in Azerbaijan national costume with her guest from Russia

Әли ханнн қızларн – Дөвлә ханнм,
Сәлтәнәт ханнм, Тамара ханнм

Дочери Али хана – Довла ханум,
Селтанат ханум, Тамара ханум.

Ali Khan's daughters - Dovla Khanum,
Seltanat Khanum, Tamara Khanum

Süleyman xan Makinski – Әли хан Makinskinin оғлу
Сулейман хан Макинский – сын Али хана Макинского
Suleyman khan Makinsky – Ali Khan Makinsky's son

Сәфәр Вағирбәyов
Джафар Бағирбеков
Jafar Bagirbeyov

Әли ханла Тасі ханнннн нәвәси Ofелия Вағирбәyова
Ofелия Бағирбекова, внучка Али хана и Таджи ханум
Ofelia Bagirbeyova, granddaughter of Ali khan and Taji khanum

Hüseyin Turqut. İrəvan xanlarının nəsil davamçısı-
Atası İrəvan xanlarının nəslindən olan Abbasqulu xan
İrəvanskiinin oğlu Həsən xan Turqut, anası isə
Vəhmən mirzə Qovanlı-Qacarın qızı şahzadə
Nuraleyin Qovanlı-Qacardır.

Гусейн Тургут. Его отец Гасан хан Тургут
преемник иреванских ханов, а мать - принцесса
Нуралей Гованлы-Каджар, дочь Бахман мирзы
Гованлы-Каджара.

Huseyn Turgut was born in 1900 in the city of Yerevan.
His father Hasan Khan Turgut, the successor of the
Iravan Khans and his mother is Princess Nuraley
Govanli-Qajar, the daughter of Bahman Mirza
Govanli-Qajar.

Turhan Turqut – Hüseyin Turqutun oğlu
Турхан Тургут – сын Гусейна Тургута
Turhan Turgut - Huseyn Turgut's son

İrəvan qubernatoru ilə İrəvan xanları Abbasqulu xan İrəvanski
və Pənah xan Makinski

Губернатор Иревана и ирванские ханы Аббасгулу хан Иреванский
и Панах хан Макинский

Iravan governor with Iravan khans Abbasgulu khan Iravanski
and Panah khan Makinski

Soldan yuxarıda: Məhəmməd xan İrəvani, Məhəmməd Həsən xan Sərdar İrəvani, Yusif xan Sərtip, Əhməd xan Müşir
Hüzür, Əbülqasım xan Sərdari İrəvani, Vəhmən xan Sərdari İrəvani, Amir Ali Sardari İrəvani

Вверху слева: Мухаммад хан Иравани, Мухаммад Хасан хан Сардар. Иравани, Юсиф хан Сартип, Ахмед хан Мушир
Хузур, Абулгасим хан Сардари Иревани, Бахман хан Сардари Иревани, Амир Али Сардари Иревани

From left: Muhammad Khan Iravani, Muhammad Hasan Khan Sardar Iravani, Yusif Khan Sartip, Ahmad Khan Mushir
Huzur, Abul Qasim Khan Sardari Iravani, Bahman Khan Sardari Iravani, Amir Ali Sardari Iravani

İRƏVANIN BƏY NƏSİLLƏRİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİ: Qaziyevlər, Fərəcovlar, Qədimbəyovlar, Qasimbəyovlar, Suleymanbəyovlar, Bağırbəyovlar, Sultanbəyovlar, Qubuşovlar

ПРЕДСТАВИТЕЛИ ПОКОЛЕНИЙ БЕЕВ ИРЕВАНА: Газиевы, Фараджовы, Гадымбековы, Гасымбековы, Сулейманбековы, Багирбековы Султанбековы, Губушovy

REPRESENTATIVES OF BEY FAMILIES OF IREVAN: Gaziyevs, Farajovs, Gadimbayovs, Gasimbayovs, Suleymanbayovs, Bagirbeyovs, Sultanbayovs, Gubushovs

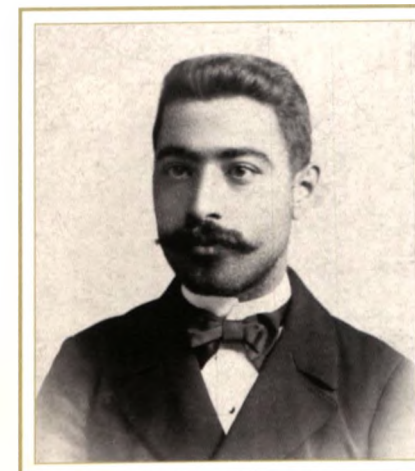
İrəvan zadəganları. Qaziyevlər ailəsinin nümayəndələri. Yessentuki. 1915-ci il
Дворяне Иревана. Представители семьи Газиевых. Ессентуки. 1915 год
Nobles of Irevan. Representatives of the Gaziyeu family. Yessentuki. 1915 year

Mirzə Cabbar Qaziyev
Мирза Джаббар Газиев
Mirza Jabbar Gaziyeu

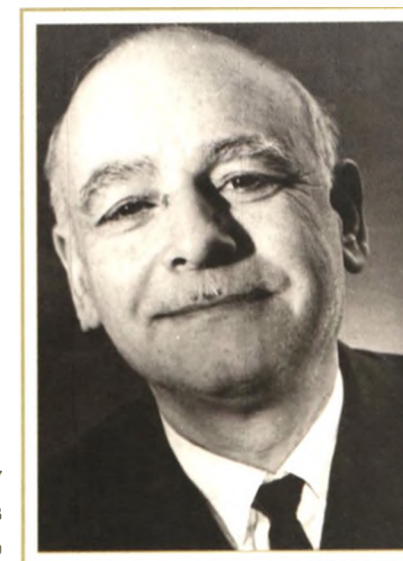

Adil Qaziyev
Адилъ Газиев
Adil Gaziyeu

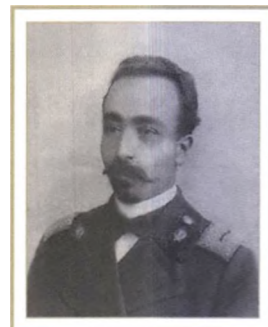

İzzət Qaziyeva qızları ilə
Иззет Газиева с дочерьми
Izzet Gaziyeva with daughters

Şamil Qaziyev
Шамиль Газиев
Shamil Gaziyeu

Əli Qaziyev
Али Газиев
Ali Gaziyeu

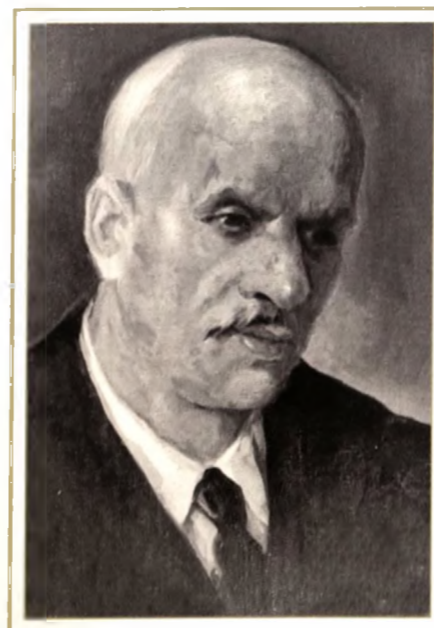

Aqil Qaziyev
Агиль Газиев
Agil Gaziyeu

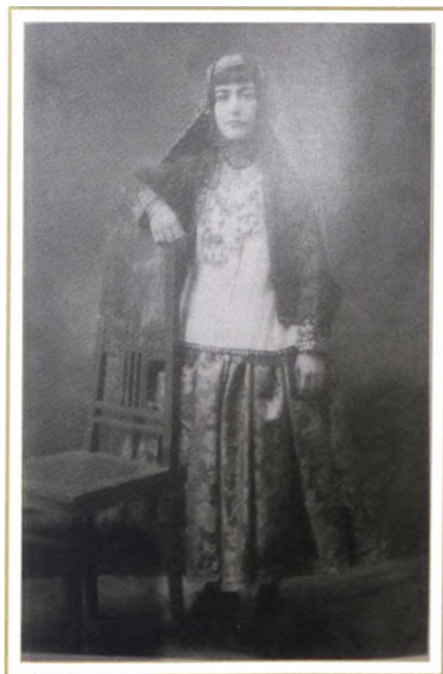

Hacı Mircəfər oğlu
Гаджи Мирджафар оглы
Haji Mirjafar oglu

Abbas Ağa Fərəsov
Аббас Ага Фараджов
Abbas Agha Farajov

İRƏVAN ZADƏGAN AİLƏLƏRİNDƏN OLAN XANIMLAR MİLLİ GEYİMLƏRDƏ
ДАМЫ ИЗ ИРЕВАНСКИХ ДВОРЯНСКИХ СЕМЕЙ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОСТЮМАХ
LADIES FROM IREVAN NOBLE FAMILIES IN NATIONAL COSTUMES

Qadın klubunun rəhbəri Bülbül xanım və qızları milli geyimdə
Госпожа Бюльбюль, руководитель женского клуба, и ее дочери в национальных костюмах
Mrs. Bulbul, head of the Women's club and her daughters in national costumes

İrəvan zadəganları. 1860-cı il. 1. Abdulla xan Makinski; 2. Şükür xan Makinski; 3. Abbasqulu xan Erivanski; 4. Pənah xan Makinski; 5. Ağamal ağa Məlik-Ağamalov; 6. Mirzə Cabbar Qazıyev; 7. Qriqoriy Yegizarov; 8. Bala bəy Ordubadski (Əlixanov); 9. Mirzə İsmayıl; 10. Hacı bəy Bağırbəyov; 11. Əsəd bəy; 12. Bala Sultan Şadlinski

Дворяне Иревана. 1860 год. 1. Абдулла хан Макинский 2. Шукур хан Макинский 3. Аббасгулу хан Эриванский 4. Панах хан Макинский 5. Агамал ага Малик-Агамалов 6. Мирза Джаббар Газиев 7. Григорий Егизаров 8. Бала бек Ордубадский (Алиханов) 9. Мирза Исмаил 10. Гаджи бек Багирбеков 11. Асад бек 12. Бала Султан Шадлинский

Noblemen of Irevan. 1860. Abdullah khan Makinski 2. Shukur khan Makinski 3. Abbasgulu khan Erivanski 4. Panah khan Makinski 5. Aghamal agha Malik-Aghamalov 6. Mirza Jabbar Gaziyevev 7. Grigoriy Egizarov 8. Bala bey Ordubadski (Alikhanov) 9. Mirza Ismayil 10. Haji bey Bagirbeyov 11. Asad Bey 12. Bala Sultan Shadlinski

İrəvan xanı Məhəmməd xan Qovanlı Qacarın nəticəsi Mirzə Əhməd xan Sərdari İrəvani Müşir Hüzür (sağdan 2-ci şəxs) Nəsrəddin şah Qacarın ov mərasimini müşayiət edən dostları ilə birlikdə. 1882-ci il

Мирза Ахмед хан Сардари Иревани Мушир Хузур (2-й справа) с друзьями, сопровождающими охотничий отряд Насреддина шаха Каджара, потомка иреванского хана Мухаммад хана Гованлы Каджара. 1882 год

Mirza Ahmed Khan Sardari Iravani Mushir Huzur (2nd from the right) with his friends accompanying the hunting of Nasreddin Shah Qajar, descendant of Irevan Khan Muhammad Khan Govanli Qajar. 1882

İrəvan tacirləri Novruz bayramında
Иреванские купцы на празднике Навруз
Irean merchants on Novruz holiday

İrəvan tacirləri
Иреванские купцы
Irean merchants

İrəvanda dərviş. 1916-cı il
Дервиш в Иреване. 1916 год
Dervish in Irean. 1916 year

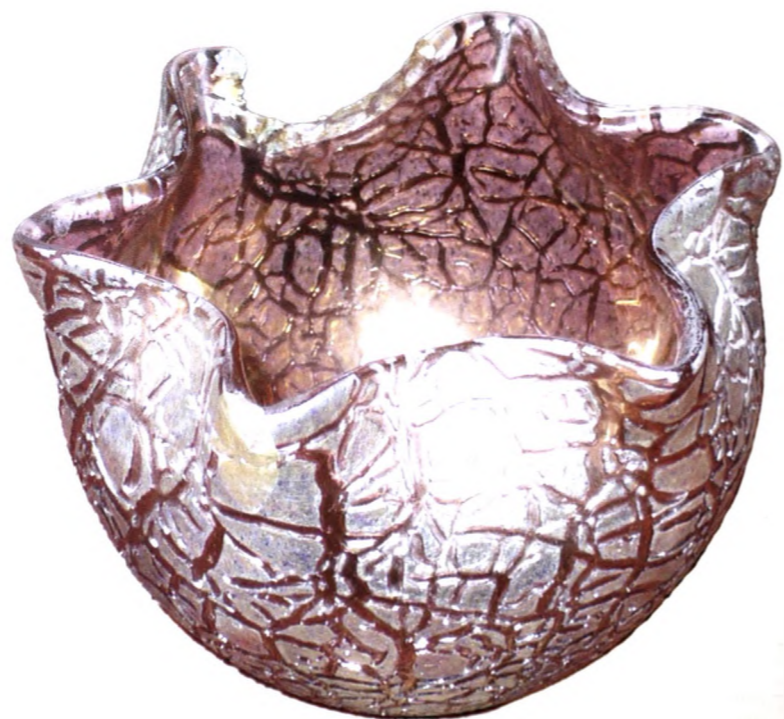

Pənah xan Makinskinin oğlu Əli xanın və Abbasqulu xan İrəvanskinin qızı Tacı xanımın günümüzədək gəlib çatan ev əşyaları

Сохранившиеся до наших дней предметы домашнего обихода Али хана, сына Панах хана Макинского, и Таджи ханум, дочери Аббасгулу хана Иреванского

Housewares of Ali Khan, son of Panah Khan Makinski, and Taji Khanum, daughter of Abbasgulu Khan Iravanski, which have survived to this day

İrəvan gimnaziyasının binası
Здание Иреванской гимназии
Building of Irevan gymnasium

İrəvan gimnaziyasının müəllim və tələbələri
Преподаватели и ученики Иреванской гимназии
Teachers and students of Irevan gymnasium

İrəvan gimnaziyasının müəllim və tələbələri
Преподаватели и ученики Иреванской гимназии
Teachers and students of Irevan gymnasium

Firudin bəy Köçərli – İrəvanda təhsil və mədəniyyətin inkişafında böyük töhfəsi olub. 1885-1895-ci illərdə İrəvan gimnaziyasının müəllimi kimi fəaliyyət göstərmiş.

Фирудин бек Кочерли – он внес большой вклад в развитие образования и культуры в Иреване. В 1885-1895 годах работал учителем Иреванской гимназии

Firudin bey Kocherli – made a great contribution to the development of education and culture in Irevan. In 1885-1895, he worked as a teacher of Irevan gymnasium

Şeyx Məmmədbağır Qazızadənin evində Rus-tatar qızlar məktəbinin açılışı. Ön tərəfdə sağda Şeyx, ortada 8 yaşlı nəvəsi İsmayıl, solda xanımı Şəhribanu bəyim, arxada general-qubernator və müəllimlər

Открытие русско-татарской женской школы в доме шейха Мамедбагира Газизаде. Спереди справа Шейх, посередине его 8-летний внук Исмаил, а слева его жена Шахрибану Бейим, за спиной Генерал-губернатор и учителя

Opening of the Russian-Tatar girls' school in the house of Sheikh Mammadbagir Gazizade. In the front, Sheikh is on the right, in the middle is his 8-year-old grandson Ismayil, and on the left is his wife Shahrabanu Beyim, behind, Governor General and teachers

Эривань — Назаровская улица.
Женская гимназия св. Рипсимии
Erivan — Rue Nazarow
Collège de jeunes filles

İrəvanda fəaliyyət göstərən Müqəddəs Ripsime qızlar məktəbi. 1850-ci ildə Mixail Vorontsovun xanımı Yelizaveta Vorontsovanın təşəbbüsü ilə təsis edilmişdir. Sonradan qadın gimnaziyasına çevrilmişdir. Buranı 36 azərbaycanlı qız bitirmişdir. Şəriət dərslərini və Azərbaycan dilini Həşim bəy Nərimanbəyov tədris etmişdir.

Школа Святой Рипсиме в Иреване. Она была основана и в 1850 году по инициативе Елизаветы Воронцовой, жены Михаила Воронцова. Позже здесь была женская гимназия. Школу окончили 36 азербайджанских девушек. Хашим бек Нариманбеков преподавал уроки шариата и азербайджанского языка.

Saint Ripsime girls' school operating in Irevan. It was founded in 1850 by the initiative of Yelizaveta Vorontsova, Mikhail Vorontsov's wife. Later, it became a women's gymnasium. 36 Azerbaijani girls graduated this school. Hashim Bey Narimanbeyov taught shariat lessons and the Azerbaijani language.

Rus-tatar qızlar məktəbi
Русско-татарская женская школа
Russian-Tatar girls' school

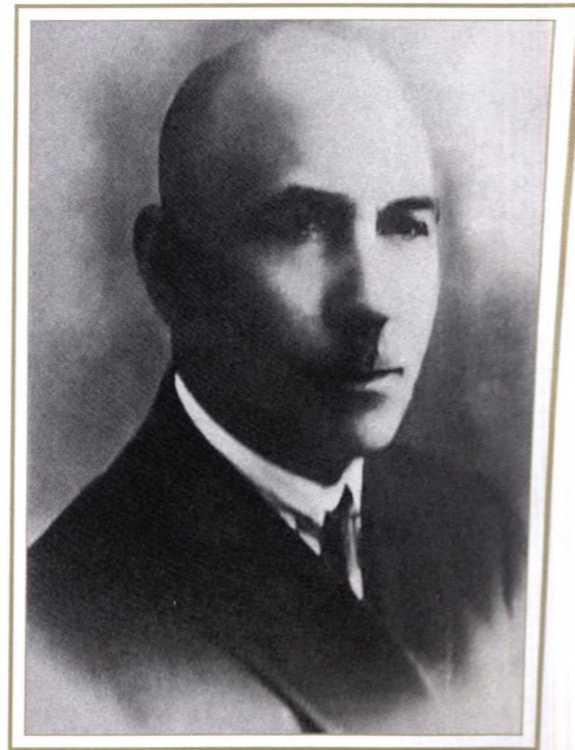
İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 1901-1902-ci il buraxılışı
Выпуск 1901-1902 гг. Иреванской учительской семинарии
1901-1902 graduation of Iravan Teachers' Seminary

Həşim bəy Nərimanbəyov (ortada) – İrəvanda ilk Azərbaycan məktəbinin müdiri

Гашим бей (в центре) – директор первой Азербайджанской школы в Иреване

Hashim Bey (in the middle) – director of the first Azerbaijani school in Iravan

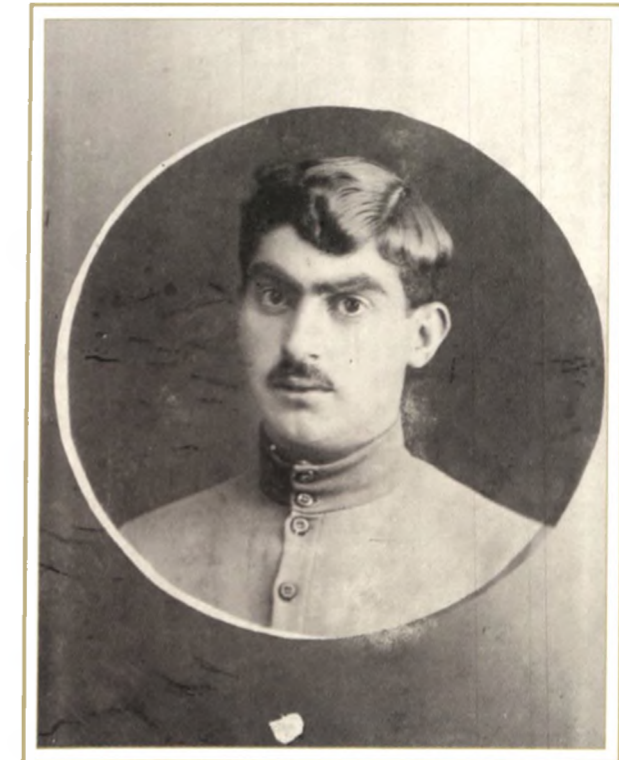

Mirzə Cabbar Məmmədzadə. İrəvan Müəllimlər Seminariyasının müəllimi

Мирза Джаббар Мамедзаде. Преподаватель Иреванской учительской семинарии

Mirza Jabbar Mammadzade. Teacher of Iravan Teacher's Seminary

İRƏVAN GİMNAZİYASINDA OXUYAN AZƏRBAYCANLI TƏLƏBƏLƏRİN FOTOLARI
ФОТОГРАФИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В ИРЕВАНСКОЙ ГИМНАЗИИ
PHOTOS OF AZERBAIJANI STUDENTS STUDYING IN IREVAN GYMNASIUM

İrəvanda azərbaycanlı uşaqlar üçün bağça
 Азербайджанский детский сад в городе Иреван
 Azerbaijani kindergarten in Irevan

İrəvanda 19 saylı uşaq bağçası. Direktor Zibeydə Seyidova
 Детский сад №19 в городе Иреван. Директор Зибейда Сеидова
 Kindergarten No.19 in Irevan. Direktor Zibeyde Seyidova

İrəvanda 19 saylı uşaq bağçasında Azərbaycan qrupu.
 Ермәнistan SSR-in Əməkdar müəllimi Ruqiyyə Mehdiyeva (ortada)
 Азербайджанская группа в детском саду №19 в городе Иреван.
 Ругия Мехтиева, заслуженный учитель Армянской ССР (в середине)
 Azerbaijani group in kindergarten No.19 in Irevan. Ruqiyya Mehdiyeva,
 Honored teacher of the Armenian SSR (in the center)

İrəvəndəki uşaq bağçasında Azərbaycan qrupu. Müəllimlər Ruqiyyə Mehdiyeva və Nımtac Qaziyeva
Азербайджанская группа в детском саду в городе Иреван. Учителя Ругия Мехтиева, Нимтадж Казийева
Azerbaijani group in kindergarten in Yerevan. Teachers Ruqiyya Mehdiyeva and Nımtac Qaziyeva

İrəvanda savadsızlığın qarşısının alınması məqsədilə 1930-cu illərdə müxtəlif təhsil proqramlarına cəlb edilmiş qadınlar
 Чтобы предотвратить неграмотность в Иреване, в 1930-е годы женщины привлекались к различным образовательным программам
 In order to prevent illiteracy in İrevan, women were involved in various educational programs in the 1930s

İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbinin 9-cu buraxılışı
 9-й выпуск Иреванской Азербайджанской Педагогической Школы
 9th graduation of İrevan Azerbaijani Pedagogical School

İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbi
 Direktor Mehdi Kazimov (ortada)
 Иреванская Азербайджанская Педагогическая Школа. Директор Мехти Кязимов (в центре)
 İrevan Azerbaijani Pedagogical School.
 Director Mehdi Kazimov (in the centre)

Kirov (M.F.Axundov) adına məktəbin 1960–1961-ci illər buraxılışı
 Средняя школа имени Кирова (М.Ф.Ахундова). Выпуск 1960–1961 годы
 School named after Kirov (M.F. Akhundov). Graduation of 1960–1961 years

Kirov (M.F.Axundov) adına məktəbin
 1962–1963-cü illər buraxılışı
 Средняя школа имени Кирова (М.Ф.Ахундова).
 Выпуск 1962–1963 годы
 School named after Kirov (M.F. Akhundov).
 Graduation of 1962–1963 years

M.F.Axundov adına İrəvan Azərbaycan orta məktəbinin
 1970–1971-ci illər buraxılışı

Иреванская Азербайджанская средняя школа имени
 М.Ф.Ахундова. Выпуск 1970–1971 годы

Irevan Azerbaijani school named after M.F.Akhundov.
 Graduation of 1970–1971 years

M.F.Axundov adına məktəbin müəllim kollektivi
 Педагогический коллектив школы им.М.Ф.Ахундова
 The teachers of the school named after M.F. Akhundov

İrəvanda Klara Setkin adına Azərbaycanlı Qadınlar Klubunda biçmə və tikiş üzrə təhsil alan qadın və qızlar. Yuxarıda soldan 3-cü Abbasqulu xan İrəvanski və Pənah xan Makinskinin nəvəsi, Əli xanın qızı Dövlə xanım

Женщины и девушки обучаются кройке и шитью в азербайджанском женском клубе имени Клары Сеткиной в Иреване. Вверху слева внучка Аббасгулу хана Иреванского и Панах хана Макинского, дочь Али хана – Довла ханум

Women and girls studying cutting and sewing at Clara Setkina Azerbaijani Women's Club in Irevan. Above from the left, the granddaughter of Abbasgulu Khan Iravanski and Panah Khan Makinski, daughter of Ali Khan – Dovla Khanum

İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumu
Иреванский Азербайджанский педагогический техникум
Irevan Azerbaijani Pedagogical College

Kirov adına Azərbaycan orta məktəbinin müəllim kollektivi Lenin meydanında Stalinin ölümü ilə bağlı əklil qoyarkən. 1953-cü il
Преподавательский состав Азербайджанской средней школы имени Кирова возложил венок на площади Ленина в связи со смертью Сталина. 1953 г

The teachers of the Azerbaijan secondary school named after Kirov lay a wreath on Lenin Square in connection with the death of Stalin. 1953

Həşim bəyin məktəbi. Əli xanın qızı Dövlə xanımın oxuduğu məktəb

Школа Гашиим бей. Школа, в которой училась дочь Али хана Довле ханум

Hashim Bey's school. The school where Ali Khan's daughter Ms. Dovle studied

Əzizbəyov adına 8 illik orta məktəbin kollektivi
Команда 8-летней средней школы имени Азизбекова
The team of the 8-year secondary school named after Azizbeyov

Əzizbəyov adına orta məktəbin müəllim və şagirdləri. Direktor Sadıx Fərəcov, müəllimlər Nəcibə Mehdiyeva, Nəcibə Süleymanova, Aminə Nəsirova

Учителя и школьники средней школы им. Азизбекова. Директор Садых Фараджев, преподаватели – Наджиба Мехтиева, Наджиба Сулейманова, Амина Насирова

Teachers and students of school named after Azizbeyov. Director Sadikh Farajov, teachers Najiba Mehdiyeva, Najiba Suleymanova, Amina Nasirova

İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumu. Baytarlıq fakültəsi, 9-cu (1958-1962-ci illər) buraxılış
 Иреванский Азербайджанский сельскохозяйственный техникум. Факультет ветеринарной медицины, 9-й (1958-1962) выпуск
 Irevan Azerbaijani agricultural college. Faculty of veterinary medicine, 9th (1958-1962) graduation

İrəvan və mahallardan pedaqoji kurslarda təhsil alan qadın və qızlar
 Женщины и девушки из Иревана и магалов, обучающиеся на педагогических курсах
 Women and girls studying in pedagogical courses from Irevan and districts

İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunun tələbələri
 Студенты Иреванского Азербайджанского Педагогического техникума
 Students of Irevan Azerbaijani Pedagogical College

İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun qiyabi şöbəsi. Mühəsibatlıq fakültəsinin 1964–1968-ci il buraxılışı
 Заочное отделение Иреванского Азербайджанского Сельскохозяйственного техникума. Выпуск бухгалтерского факультета. 1964-1968

Accounting faculty of Irevan Azerbaijani agricultural college. Graduation of 1964-1968

İrəvanda X.Abovyan adına Pedaqoji İnstitut. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsinin 1960–1961-ci il buraxılışı

Педагогический институт имени Х. Абовяна в Иреване.
 Выпуск 1960–1961 годов факультета Азербайджанского языка и литературы.

Pedagogical Institute named after Kh. Abovyan in Irevan. Graduation 1960-1961 years of Azerbaijani Language and Literature faculty

МƏDƏNİYYƏT
КУЛЬТУРА
CULTURE

Каманча ifaçısı Hüseyn Tağıyev
Гусейн Тагиев играет на каманче
Husen Taghiyev plays in kamancha

Asya Tağıyeva – Azərbaycanın ilk qanun ifaçısı, Əməkdar artist.
1935-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olub.

Ася Тагиева – первая в Азербайджане, кто играла на каноне,
заслуженная артистка. Она родилась в 1935 году в Иреване

Asya Taghiyeva - the first qanun player of Azerbaijan, Honored
artist. She was born in 1935 in Irevan

Bülbul xanım (ortada) – İrəvanda Qadın Klubunun rəhbəri
Бюльбюль ханум (в середине) – руководитель Иреванского женского клуба
Mrs. Bulbul (in the middle) – head of Irevan Women's Club

Qadın Klubunun üzvləri musiqi alətlərində ifa edərkən
Члены Женского Клуба играют на музыкальных инструментах
Members of the Women's Club playing musical instruments

Azərbaycanlı musiqiçilərdən ibarət ansamblar
Ансамбли азербайджанских музыкантов
Ensembles of Azerbaijani musicians

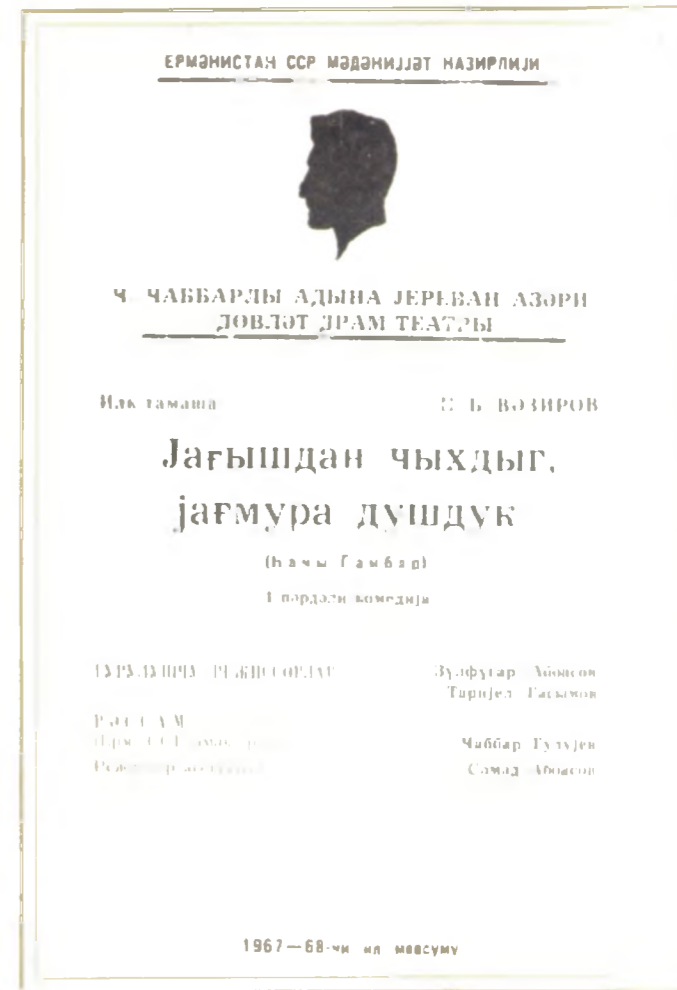
Göycə aşığıları
Ашуги мағала Гейча
Goyche region's ashugs (traditional musicians)

Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı 1880-1988-ci illərdə İrəvanda fəaliyyət göstərmişdir. Bu illər ərzində teatra Yunis Nuri, Əziz Süleymanov, Hidayət Orucov, Yunis Süleymanov rəhbərlik etmişdir. 1988-ci ildən isə teatr fəaliyyətini Bakıda davam etdirir.

В 1880-1988 годах в Иреване действовал Иреванский государственный Азербайджанский драматический театр имени Джафара Джаббарлы. В эти годы театром руководили Юнис Нури, Азиз Сулейманов, Хидаят Оруджев, Юнис Сулейманов. Театр действует в Баку с 1988 года.

The Irevan State Azerbaijan Drama Theater named after Jafar Jabbarli operated in Yerevan in 1880-1988. During these years Yunis Nuri, Aziz Suleymanov, Hidayat Orujov, Yunis Suleymanov led the theater. The theater has been operating in Baku since 1988.

Afişalar
Афиши
Posters

Butun elqaların Proletarları birleşiniz!

22 April 1928-nci il.

Abına kiymələri:
 1 ilin ... 2 manat
 6 ayın ... 1 manat
 3 ayın ... 60 kəpək

Zəngi gazetəsi

ER
FIR
ORG

Adres: Əriv. U. K. K. II. (6) Arv.
 № 23(123) | heftədə iki dəfə çıxır.

BİR MAJ BAJRAMLNA HAZLRLA3 MALL

Jaxın qunlarda I maj qəfir mə hətə firka, qəncələr ittifaqı ayra və letimaji təşqilatlar imdidən Bejn-ol mələt bejuq qunun bajramı üçün ibtidaji hazırlıqlar qərməli ourlar. məhəllər zəhmətlərə əsagüdəqi program ilə rəhbərliq etməli durlar.

A. Təşqilat zəhmətləri nə cur əfərləməli.

B) Sosialist Ayralar Cumhuriyyətinin Bejn-ol-mələt və daxili vəzifələri.
 By məzmununda qitələrin dikkətə ni by qunqu nobətli məsələlərini zün janı kollektiv təşərrüfatlar kyriyay. jaz əqini, məənli-mədəni-jəl məsələləri üzərinə mərqəzələ-dirməq lazım dur.

Ag Babada

İşlərimiz kabaga qədər
 27-nci ilə kədar by nahijədə ilrəq və ayra işləri çək qeridə idi, bir tərəfdən qəntilərin səvə-suzlęi qıncısı iş işlərin qənt-lərdə lazımlı təbliğat və təşqilat işlərinə ilqır verməməsi idi.

Laqın by ildən başlanaraq firka-nın rəhbərliqi səlisində firqənin nifiyzi qəntilələr arasında artmaqda dur.

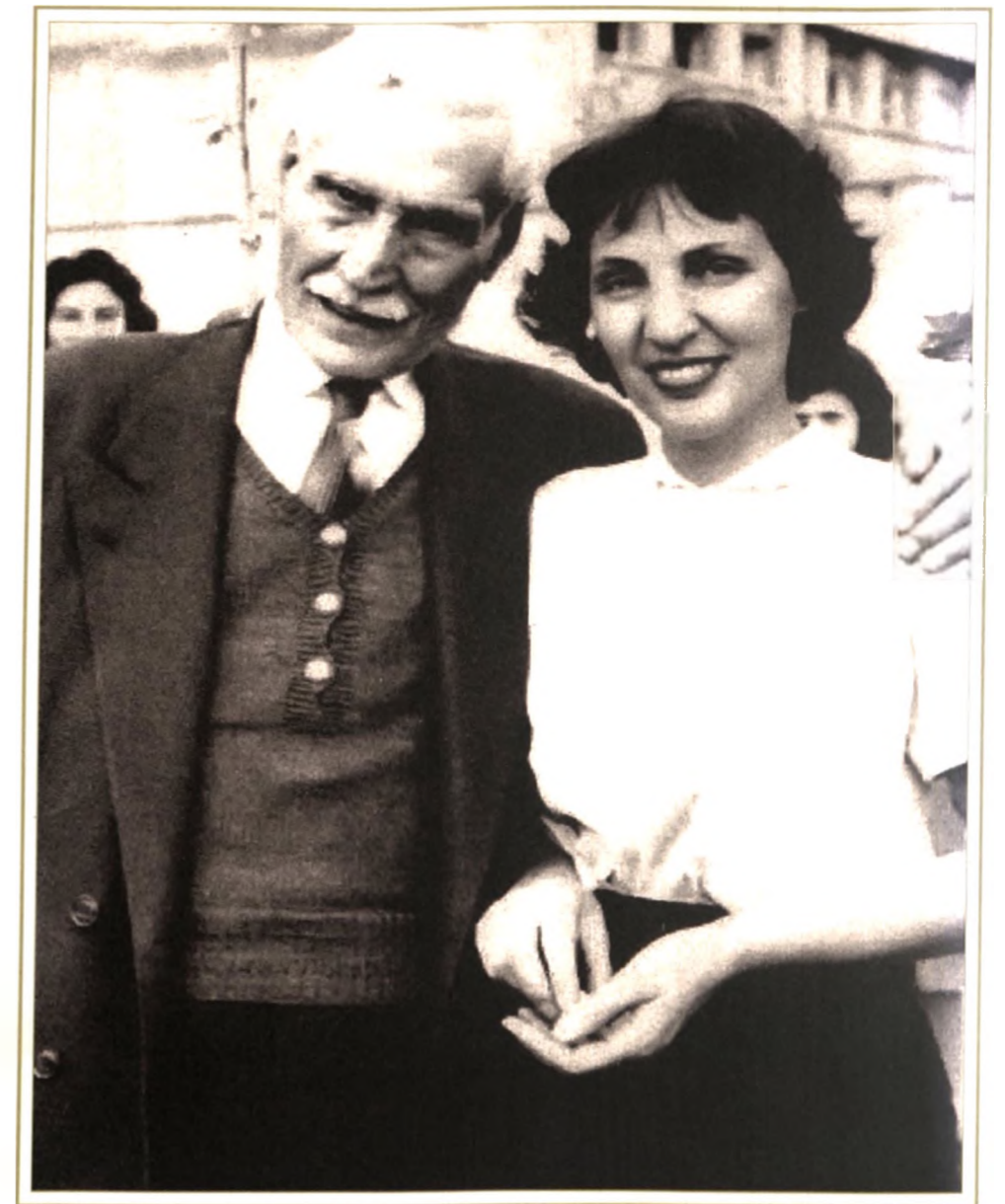
Joklama nə cur qeçdi
 Leninakan kəzasının 5-nci nahijəsində by il fevral ayında qənt ayralarının işləri joklama edildi. Joklama nəticəsində anlaşıldı ki bir neçə qənt ayralarının işləri oldıyqca zəjj' və qitlə ilə heç bir əlaqəsi olmadıqından baska ayra-nın içində müərrr unsurlərin ol-dıyqı mejdana çəkəndi.

By qim: qənt ayralarının umy-dur.

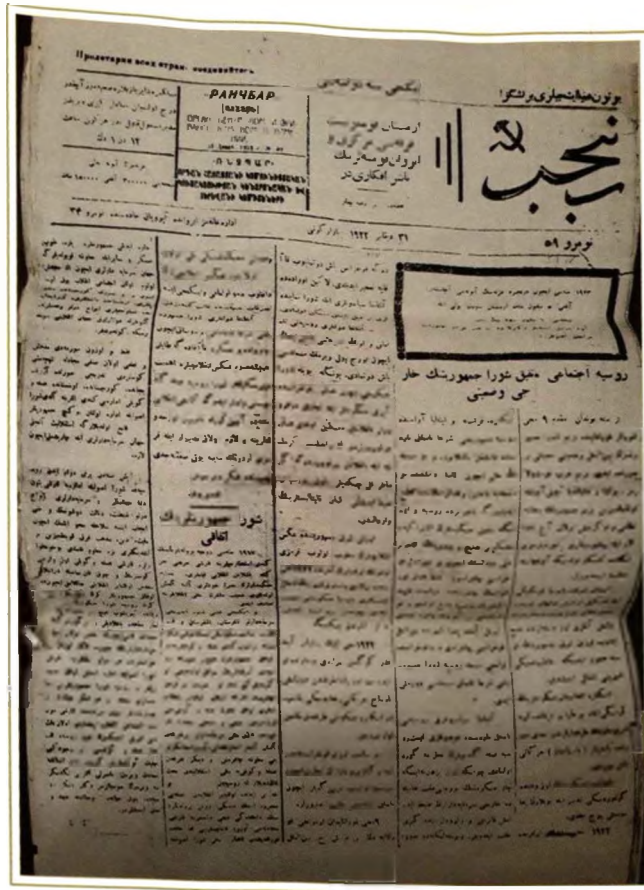
“Zəngi” (1925-1929)
 «Зензи» (1925-1929)
 “Zangi” (1925-1929)

«Zəngi» nin hejəti təhririjəs lə myxbirlərindən ibarət bir kryp

Mirzə Cabbar Əsgərzadə (qızı ilə) – İrəvanda milli mətbuatın əsasını qoyanlardan biri
 Мирза Джаббар Асгарзаде (с дочерью) – один из основателей национальной прессы в Иреване
 Mirza Jabbar Asgarzade (with daughter) – one of founders of the national press in Irevan

“Rəncbər” (1922-1923)
«Ранджбар» (1922-1923)
“Ranjbar” (1922-1923)

“Qızıl Şəfəq” (1929-1937)
«Гызыл Шефег» (1929-1937)
“Kizil Shefeq” (1929-1937)

“Sovet Ermənistanı” (1939-1989)
«Советская Армения» (1939-1989)
“Soviet Armenia” (1939-1989)

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyası. Redaktor İsrafil Məmmədov
Редакция газеты «Советская Армения». Редактор Исрафил Мамедов
Editorial office of “Soviet Armenia” newspaper. Editor Israfil Mammadov

İrəvanda “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasının kollektivi
Коллектив редакции «Советская Армения» в Иреване
The staff of the “Soviet Armenia” editorial office in Irevan

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin əməkdaşları Nüsrət Sadıqov və Babək Hüseynov opera müğənnisi Lütfiyar İmanovla
Сотрудники газеты «Совет Ерменистаны» Нусрат Садыгов и Бабек Гусейнов, оперный певец Лютфияр Иманов
Employees of «Soviet Ermenistani» newspaper Nusrat Sadigov and Babek Huseynov with opera singer Lutfiyar Imanov

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyasının əməkdaşları
Сотрудники редакции газеты «Советская Армения»
Employees of the editorial office of “Soviet Armenia” newspaper

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin mətbəəsi
Издательство газеты «Советская Армения»
Publishing house of “Soviet Armenia” newspaper

İrəvan şəhəri – Azadlıq meydanında aparılan qazıntılar nəticəsində azərbaycanlılara məxsus olan abidələr aşkarlanmışdır. Bu səbəbdən qazıntılar dayandırılaraq üzəri yenidən örtülmüşdür

Город Иреван – В результате раскопок, проведенных на площади Азадлыг, были обнаружены памятники, принадлежащие азербайджанцам, поэтому раскопки были прекращены и вновь засыпаны

Irevan city – As a result of the excavations carried out in Azadlig Square, monuments belonging to Azerbaijanis were discovered, so the excavations were stopped and covered again

Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Tiflis muzeyindən İrəvana məxsus tarixi abidələrin qalıqları, portretlər, müxtəlif növ əşyalar Azərbaycana gətirilmiş, bərpa edilərək 2019-cu ildə Fondun təşkil etdiyi "Tarixin şah əsərləri" sərgisində nümayiş olunmuşdur. Prezident İlham Əliyev, birinci xanım Mehriban Əliyeva Heydər Əliyev Mərkəzində keçirilən sərgi ilə tanış olmuşlar. Sərginin açılışında həmçinin İrəvan xanlarının nəsil davamçıları Ofeliya Bağırbəyova və Əmir Əli Sərdari İrəvani ailə üzvləri ilə birgə iştirak etmişlər.

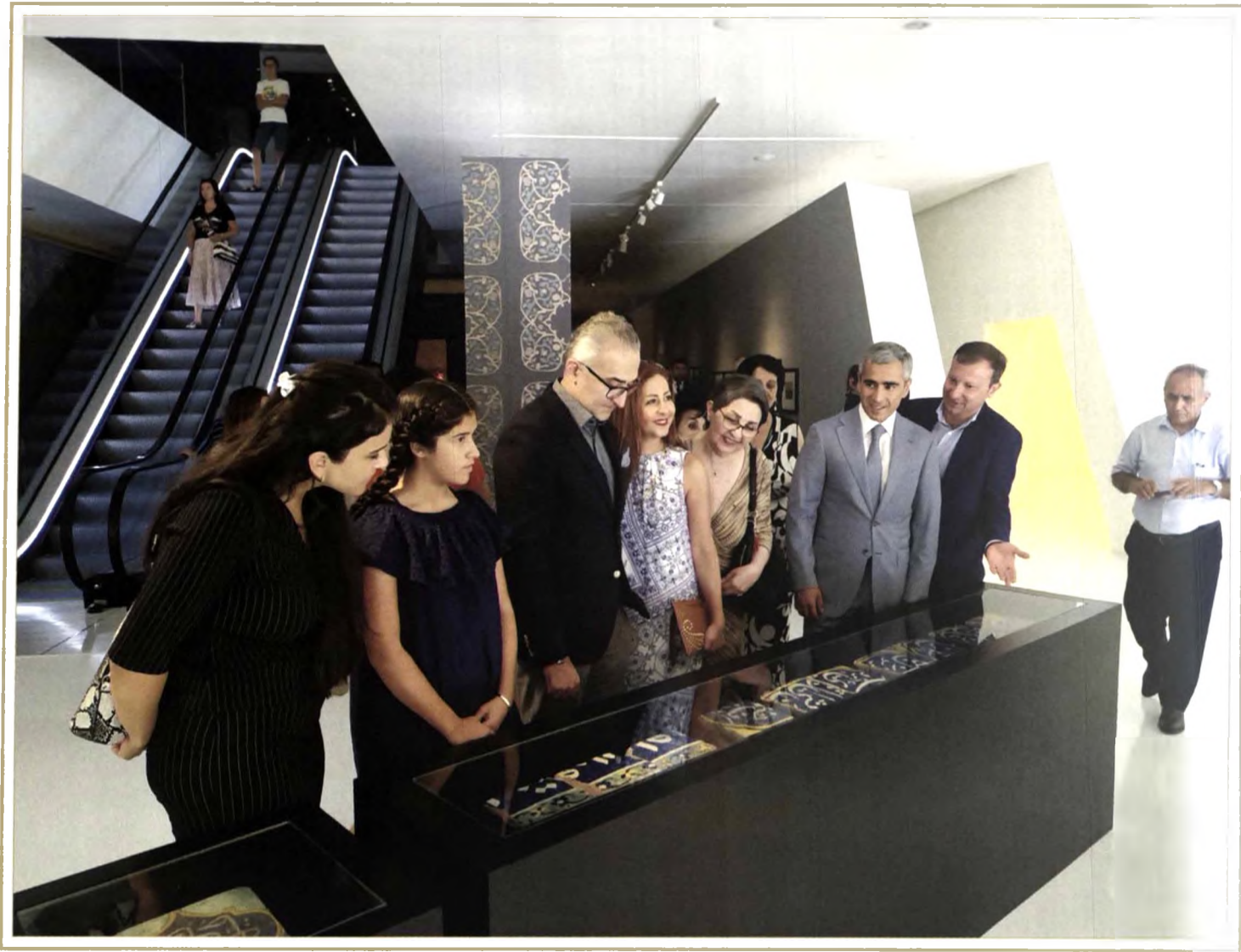
Остатки исторических памятников, принадлежащих Иревану, портреты, различные предметы были привезены в Азербайджан из Тбилисского музея Фондом Гейдара Алиева, отреставрированы и представлены на выставке «Шедевры истории», организованной Фондом в 2019 году. Президент Ильхам Алиев и первая леди Мехрибан Алиева ознакомились с выставкой, проводимой в Центре Гейдара Алиева. Потомки ирванских ханов – Офелия Багирбекова и Амир Али Сардари Иравани вместе с членами семьи, приняли участие в выставке.

Remains of historical monuments belonging to Irevan, portraits, various objects were brought to Azerbaijan from the Tbilisi museum by the Heydar Aliyev Foundation, restored and displayed in the "Masterpieces of History" exhibition organized by the Foundation in 2019. President Ilham Aliyev and First lady Mehriban Aliyeva got acquainted with the exhibition held at the Heydar Aliyev Center. Ofelia Bagirbeyova and Amir Ali Sardari Irevani, descendants of Irevan khans, took part in the exhibition together with their family members.

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az
info@eastwest.az

Buraxılışa məsul: Rafiq Kazimov
Üz qabığının dizayneri: Nurlan Nəhmətov
Dizayner və səhifələyici: Yeganə Rüstəмова
Redaktor: Aida Quliyeva
Texniki redaktor: Sevinc Yusifova
Baş redaktor: Nərgiz Cabbarlı
Texniki direktor: Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru: Sevil İsmayılova

Çapa imzalanmışdır: 23.10.2023. Format: 70x100 ¹/₁₆.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 12,75. Sifariş 23426. Tiraj 300

ŞƏRQ-QƏRB

“Şərq-Qərb” ASC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43
(+99412) 374 73 84